

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
İnsan Hüquqları İnstitutu**

DİN VƏ ETİQAD AZADLIĞI

*Beynəlxalq, regional
və milli hüquqi sənədlərdə*

BAKI-2013

LAYİHƏNİN ELMİ RƏHBƏRİ:

Aytən MUSTAFAYEVA,
*AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun direktoru,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
Milli Məclisin deputatı*

ELMİ REDAKTOR:

Vüqar MƏMMƏDOV,
*AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun direktor müavini,
tibb elmləri doktoru, professor*

TƏRTİBÇİLƏR:

Gülzar İBRAHİMOVA,
siyasi elmlər doktoru
Eldəniz RƏCƏBOV,
ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru
Aytən QURBANOVA
Nərmin FƏRƏCOVA

NƏŞRƏ HAZIRLAYANLAR:

Anar MUSTAFAYEV
Mübariz HACIYEV
Züleyxa ƏLİYEVA

GİRİŞ

Demokratik cəmiyyət formasıyasının ən başlıca xüsusiyyəti insan hüquqları və əsas azadlıqlarına əsaslanan hüquqi dövlət quruculuğunu təmin etməkdir. Hüquqi dövlət isə öz növbəsində hərtərəfli sosial tərəqqini təmin etməklə "insan meyarı"nın inkişafı üçün zəruri şərait yaradır və beləliklə, fərdlərin özünü təsdiq etmə imkanlarını artırır.

İnsan hüquq və əsas azadlıqları ümumilikdə insana həyata gəldikdən sonra verilən hüquq və azadlıqlardır. İrəqindən, rəngindən, cinsindən, dilindən, dinindən, siyasi və ya digər fikirlərindən, milli və ya sosial mənşəyindən, mülkiyyətindən, doğum və ya digər statusundan asılı olmayaraq hər kəs insan hüquqları konsepsiyasından irəli gələn bu hüquq və azadlıqlara malikdir. Bu hüquq və azadlıqlar ümumdünya miqyasda əhəmiyyət kəsb etməkdə və onlara hörmətlə yanaşma sülh, ədalət və rifah üçün mühüm bir amil olaraq görülməkdədir. BMT-yə üzv dövlətlər qarşılıqlı münasibətlərində bu hüquq və azadlıqlara daima hörmət edəcəklərinə dair, həmçinin BMT ilə əməkdaşlıq surətiylə onlara qarşı ümumdünya miqyasda həqiqi hörməti təşviq etmək üçün səy göstərəcəklərinə dair öhdəliklər qəbul etmişlər. Bu öhdəliklərə görə, insan hüquqları və əsas azadlıqlar sahəsində iştirakçı dövlətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə və Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə uyğun hərəkət edəcək, bu sahədə bağlı olacaqları, İnsan Hüquqlarına dair Beynəlxalq Paktlar da daxil olmaqla, beynəlxalq bəyannamələrdə və sazişlərdə təsbit edilmiş qaydada öz öhdəliklərini yerinə yetirəcəklər.

Bu hüquq və azadlıqlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qlobal miqyasda sülh və inkişafın təmin edilməsi istiqamətində yürütməkdə olduğu missiyasını motivasiya edən başlıca amildir. Bu istiqamətdə Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə tərəfdaş olan ölkələr mülki, mədəni, iqtisadi, siyasi və sosial hüquqların müdafiəsini təmin etmək məqsədi ilə hazırlanmış yüzlərlə əsas prinsiplər və hüquqi əsasnamələr üzərində razılığa gəlmişlər. Bütün bu prinsip və əsasnamələr konvensiyalarda, müqavilələrdə, bəyannamələrdə və digər hüquqi razılaşmalarda öz əksini tapmışdır ki,

ümumilikdə bunlar hüquqi müstəvidə *insan hüquqları qanunu kimi* tanınmaqdadır. Lakin bu sənədlər insan hüquqlarını təsis etmir. Çünki insan hüquqları insan olmaqdan irəli gələn hüquqlardır və bu hüquqlara dair razılıqlar və hüquqi sənədlər yaradılışdan gələn bu hüquq və azadlıqların hökumətlər qarşısında qorunmasına xidmət edir. Buna görə də fərdləri və qrupları onların əsas hüquq və azadlıqlarına və ləyaqətlərinə qarşı mümkün olan hər növ müdaxilədən qorumaq məqsədilə bu hüquqi sənədlər dövlətlər üzərinə müvafiq istiqamətdə işlərin aparılmasına dair öhdəliklər qoyur və dövlətlərin müəyyən fəaliyyətlərinə də məhdudiyyətlər gətirir.

Beynəlxalq miqyasda tanınmış insan hüquq və əsas azadlıqlarından biri olaraq *din və etiqad azadlığı hüququ* da beynəlxalq, regional və milli hüquqi sənədlərdə təminat altına alınmışdır. Bu təminatlar dini qurum və icmalara öz fəaliyyətlərini tənzimləmələri üçün qanuni forma və strukturlar yaratmaq imkanı verir.

İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyası kimi din və etiqad azadlığına dair beynəlxalq normaların əks olunduğu ən başlıca hüquqi sənədlərdə ictimai asayiş maraqlarının, ictimai qaydanın, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın qorunması və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədilə qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudiyyətlər çərçivəsində hər kəsin fikir, vicdan və din azadlığı hüququ tanınmışdır. Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt isə bu hüququn çərçivəsini daha da genişləndirməklə din və etiqad azadlığı hüququnun başlıca istinad sənədlərindən birinə çevrilmişdir.

Ölkəmizdə vətəndaşların əsas insan hüquq və azadlıqları Konstitusiya və qanunvericiliklə təmin edilir. Bu hüquqların, o cümlədən vicdan və dini etiqad azadlığının qorunmasına dövlət səviyyəsində önəm verilir. Bununla bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: "Azərbaycan həmişə islam dünyasının tarixi-mədəni mərkəzlərindən biri olmuş, xalqımız əsrlər boyu öz dininə və milli-mənəvi dəyərlərinə sadiqliyini qoruyub saxlamışdır. Müstəqil respublikamızda vətəndaşların vicdan və dini etiqad azadlığı ölkə qanunvericiliyinə və beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq təmin edilmiş, dini ayin və mərasimlərin sərbəst şəkildə icra edilməsi, bayramların keçirilməsi üçün münbit şərait yaradılmışdır".

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi müvafiq qərarlarla bu sahədəki başlıca hüquqi sənədləri ratifikasiya etmiş və bu sənədlərdən irəli gələn öhdəliklərə qoşulmuşdur. Bu hüquqi sənədlər Azərbaycan Respublikasında birbaşa qüvvədədir və daxili qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı bu müqavilələr arasında ziddiyyət yarandığı hallarda sonuncular daxili qanunvericilik qarşısında üstünlüyə malikdir. Bu beynəlxalq aktların hüquqi qüvvəsi ümumi şəkildə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 151-ci maddəsində təminat altına alınmışdır. Xüsusi olaraq isə "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 31-ci maddəsində din və etiqad azadlığı hüququna dair Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilələrdə dini etiqad azadlığı haqqında daxili qanunvericilikdə olduğundan fərqli qaydalar olduğu təqdirdə, beynəlxalq müqavilələrin qaydalarının tətbiq olunacağı nəzərdə tutulmuşdur.

XXI əsrdə bütün dünyada qloballaşma proseslərinin sürətləndiyi bir dövrdə Azərbaycan da qlobal inteqrasiya məsələlərindən kənar qalmır. Belə ki, ölkəmizdə əsas insan hüquq və azadlıqlarının yüksək səviyyədə qorunduğu demokratik hüquqi cəmiyyət qurulmaqdadır. Azərbaycan Yer kürəsində tolerantlığın nadir nümunəsi olaraq burada yaşayan bütün insanların dinc yanaşı şəraitdə yaşamasını təmin etməyə nail olub. Bu kontekstdə ölkəmizin Birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyeva bu məsələyə toxunaraq demişdir: "Azərbaycanda bütün dövrlərdə ictimai-siyasi quruluşdan asılı olmayaraq müxtəlif dillərdə danışan, müxtəlif dinləri təmsil edən insanlar sülh, əmin-amanlıq və qarşılıqlı hörmət şəraitində bir ailə kimi yaşayıblar. Bu gün də çoxkonfessiyalı və çoxmillətli Azərbaycan bu ənənələrə sadıqdır və bu, bizim ən böyük sərvətlərimizdən biridir. Respublikamızın rəhbərliyi beynəlxalq təşkilatların və beynəlxalq sənədlərin üzərimizə qoyduğu öhdəlikləri layiqincə yerinə yetirərək, insanların vicdan azadlığı hüququnun təmin edilməsini həyata keçirməkdədir".

Din və etiqad azadlığı hüququ Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının müvafiq sənədlərində də bənzər şəkildə öz əksini

tapmış və üzv dövlətlər bu hüquqa hörmətlə yanaşacaqlarına dair öhdəliklər götürmüşdür. Avropa Konvensiyasının 9-cu maddəsi, Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın isə 18-ci maddəsi din və etiqad azadlığını fundamental insan hüququ olaraq açıq şəkildə təminat altına almışdır. 1975-ci ildə qəbul edilmiş Helsinki Yekun Aktında iştirakçı dövlətlər dini etiqadların, müəssisələrin və təşkilatların hüquqlarını tanımış və onların dövlətlərin konstitusiyaları çərçivəsində fəaliyyət göstərə biləcəklərini təsdiq etmişlər. 1983-cü ildə keçirilmiş Madrid görüşündə isə iştirakçı dövlətlər din və etiqad azadlığını təmin etmək üçün lazımi tədbirlər görəcəklərini, zəruri hallarda, öz ölkələrinin müvafiq konstitusiyaları çərçivəsində fəaliyyət göstərən dini etiqadlar, müəssisələr və təşkilatlarla konsultasiyalar keçirəcəklərini və konstitusiyon çərçivədə etiqadlarını icra edən və ya icra etməyə hazır dini icmaların müvafiq statusla təmin edilmələri haqqındakı ərizələrinə müsbət yanaşacaqlarını öhdələrinə götürmüşlər. Madrid Yekun Sənədindən irəli gələn öhdəliklər 1989-cu ildə Vyana Görüşünün Yekun Sənədinin 16, 17 və 32-ci prinsipləri və 1990-cı ildə Kopenhagen Görüşünün Yekun Sənədi ilə daha da gücləndirilmiş, təhlükəsizliyə dair məsələlərdə din və etiqada aid hüquqlara gətiriləcək məhdudiyyətlərə yalnız qanuna və beynəlxalq hüquqdan irəli gələn öhdəliklərə müvafiqlik şərti qoyulmuşdur. Bu məhdudiyyətlər din və etiqad azadlığının yalnız zahiri ifadəsini və yalnız ictimai asayişin, nizam-intizamın qorunması, sağlamlıq və ya mənəviyyatın qorunması və yaxud başqalarının hüquq və azadlıqlarının qorunması naminə qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudiyyətləri əhatə edə bilər.

Din və etiqad azadlığı ilə bağlı bu beynəlxalq normalar ümumilikdə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Ayrıca bu fundamental hüquq və azadlığın Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə müvafiq surətdə həyata keçirilməsini təmin etmək, dini qurumların statusunu, hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirmək, dini qurumların fəaliyyəti ilə bağlı yaranan münasibətləri tənzimləmək məqsədilə "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Bütün bunlarla yanaşı, bu təminatların beynəlxalq normalara tam uyğunluğunun təmin edilmə-

si, insan hüquqlarının təmin edilməsi prosesinin keyfiyyətə yeni müstəviyə keçirilməsi, universal və regional səviyyədə yeni əməkdaşlıq strategiyasının qurulması, dövlətlə vətəndaş cəmiyyəti arasında tərəfdaşlıq münasibətlərinin yaradılması üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 2006-cı ildə "Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı" qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 27 dekabr 2011-ci ildə qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı" ilə isə bu istiqamətdə tədbirlərin davamlılığı təmin edilmişdir. Bu sonuncu Proqramın məqsədi insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyinin artırılması və hüquq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı, normativ-hüquqi bazanın və hüquq müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsidir. Müvafiq sahədə normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi qanun layihələrinin hazırlanması zamanı insan hüquq və azadlıqlarının əsas meyar kimi rəhbər tutulmasını, insan hüquqlarına və azadlıqlarına dair beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin həyata keçirilməsini və Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi aktlarının beynəlxalq hüquqi sənədlərə uyğunluğunun təmin edilməsini nəzərdə tutur.

İnsan hüquq və əsas azadlıqlarına dair beynəlxalq normaların öyrənilməsi zərurəti də yuxarıda qeyd olunmuş məqsədlərdən irəli gəlməkdədir. Bu məqsədlə hazırlanmış "Din və etiqad azadlığı. Beynəlxalq, regional və milli hüquqi sənədlərdə" topla ümumilikdə insan hüquqları və əsas azadlıqları, həmçinin din və etiqad azadlığı sahəsində normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində AMEA İnsan Hüquqları İnstitutu tərəfindən aparılan işlərin davamı olaraq görülməyə bilər.

Aytən MUSTAFAYEVA,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun direktoru,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
Milli Məclisin üzvü

BEYNƏLXALQ HÜQUQİ SƏNƏDLƏR

ÜMUMDÜNYA İNSAN HÜQUQLARI BƏYANNAMƏSİ

*BMT Baş Assambleyasının 10 dekabr 1948-ci il tarixli
217 A (III) sayılı qətnaməsi ilə qəbul və elan edilmişdir.*

Preambula

Bəşər ailəsinin bütün üzvlərinə xas olan ləyaqət hissəsinin və onların bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınmasının azadlıq, ədalət və ümumi sülhün əsası olduğunu *nəzərə alaraq,*

İnsan hüquqlarına etinasızlıq və nifrətin bəşəriyyəti dəhşətə gətirən barbarizm hərəkətlərinə səbəb olduğunu və insanların söz və etiqad azadlığına malik, qorxu və ehtiyacdən azad olduqları dünyanın yaradılmasının bəşəriyyətin ən ali istəyi olduğunu *nəzərə alaraq,*

İnsanın son vasitə kimi istibdad və zülmə qarşı qiyama qalxmağa məcbur olmamasını təmin etmək üçün insan hüquqlarının qanunun hakimiyyəti ilə müdafiə olunmasının zəruriliyini *nəzərə alaraq,*

Xalqlar arasında mehriban münasibətlərin inkisafını dəstəkləməyin vacibliyini *nəzərə alaraq,*

Birləşmiş Millətlərin xalqlarının BMT Nizamnaməsində əsas insan hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqət və dəyərinə, kişi və qadınlara hüquq bərabərliyinə inamlarını təsdiq etdiklərini və daha geniş azadlıq şəraitində sosial tərəqqi və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yardım etməyi qəti etdiklərini *nəzərə alaraq,*

Üzv dövlətlərin BMT ilə əməkdaşlıq şəraitində insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara ümumi hörmət və onlara əməl olunmasına yardım etməyi öhdələrinə götürdüklerini *nəzərə alaraq,*

Bu hüquq və azadlıqların xarakterinin tam şəkildə dərk olunmasının həmin öhdəliyin hərtərəfli yerinə yetirilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini *nəzərə alaraq*,

BMT Baş Assambleyası

İnsan hüquqları Haqqında Ümumi Bəyannaməni, hər bir kəsin və cəmiyyətin hər bir orqanının bu Bəyannaməni rəhbər tutaraq maarifçilik və tədris yolu ilə həmin hüquq və azadlıqlara hörmət olunmasına yardım etməsi və milli və beynəlxalq səviyyədə tərəqqipərvər tədbirlər yolu ilə, həm təşkilatın üzvü olan xalqları, həm də onların yurisdiksiyası altında olan ərazilərin xalqları arasında ümumilikdə və effektiv tanınması və həyata keçirilməsinə səy göstərmələri məqsədilə bütün xalqlar və bütün dövlətlərin yerinə yetirməyə can atmalı olduqları vəzifə kimi *bəyan edir*.

Maddə 1

Bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Onların şüurları və vicdanları var və bir-birlərinə münasibətdə qardaşlıq ruhunda davranmalıdırlar.

Maddə 2

Hər bir şəxs irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, dinindən, siyasi və digər əqidəsindən, milli və ya sosial mənşəyindən, əmlak, sosial mövqe və digər vəziyyətindən asılı olmayaraq bu Bəyannamədə elan olunmuş bütün hüquq və azadlıqlara malik olmalıdır.

Bundan əlavə, həmin şəxsin mənsub olduğu ölkənin və ya ərazinin, həmin ərazinin müstəqil, qəyyumluq altında olan, özünüidarəolunmayan və ya suverenliyi hər hansı şəkildə məhdudlaşmış olmasından asılı olmayaraq, siyasi, hüquqi və beynəlxalq statusundan asılı olaraq heç bir ayrı-seçkilik qoyulmamalıdır.

Maddə 3

Hər bir şəxsin yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ var.

Maddə 4

Heç kim kölə və ya asılı vəziyyətdə saxlanıla bilməz; quldarlıq və qul ticarəti bütün formalarda qadağan edilir.

Maddə 5

Heç kim işgəncəyə və ya qəddar, qeyri-insani və ya onun ləyaqətini alçaldan münasibətə və cəzaya məruz qalmamalıdır.

Maddə 6

Hər bir şəxs harada olmasından asılı olmayaraq özünün hüquq subyektliliyinin tanınması hüququna malikdir.

Maddə 7

Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdirlər və qanun tərəfindən bərabər müdafiə hüququna malikdirlər. Bütün insanlar bu Bəyannaməni pozan hər hansı ayrı-seçkilikdən və belə ayrı-seçkiliyə hər hansı cəhddən bərabər müdafiə olunma hüququna malikdirlər.

Maddə 8

Hər bir şəxs Konstitusiyanın və ya qanunun ona verdiyi hüquqların pozulması zamanı səlahiyyətli milli məhkəmələr tərəfindən hüquqlarının bərpa olunması hüququna malikdir.

Maddə 9

Heç kim özbaşına həbsə, tutulmaya və ya sürgünə məruz qala bilməz.

Maddə 10

Hər bir şəxs onun hüquq və vəzifələrinin təyini və ona qarşı irəli sürülmüş cinayət ittihamının əsaslılığının müəyyənləşdirilməsi üçün onun işinin müstəqil və bitərəf məhkəmədə, tam bərabərlik əsasında, aşkarlıq və ədalətin bütün tələblərinin gözlənilməsi şəraitində baxılması hüququna malikdir.

Maddə 11

1. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər bir şəxs günahı ona müdafiə üçün bütün imkanların təmin olunduğu açıq məhkəmə istintaqında qanuni şəkildə sübut olunanadək günahsız hesab edilmək hüququna malikdir.

2. Heç bir kəs milli qanunvericilik və ya beynəlxalq hüquqa əsasən törədildiyi zaman cinayət hesab edilməyən hərəkət və ya hərəkətsizlik üçün cinayətdə ittiham oluna bilməz. Eyni zamanda cinayətin törədildiyi zaman tətbiq oluna biləcək cəzadan daha ağır tətbiq oluna bilməz.

Maddə 12

Heç kim şəxsi və ailə həyatına müdaxiləyə, evinin toxunulmazlığına, məktublaşmasının gizliliyinə, şərəf və nüfuzuna özbaşına qəsdə məruz qala bilməz. Hər bir şəxsin belə müdaxilə və qəsdən qanun tərəfindən müdafiə olunmaq hüququ var.

Maddə 13

1. Hər bir şəxs hər bir ölkə hüdudunda sərbəst hərəkət etmək və yaşayış yeri seçmək hüququna malikdir.
2. Hər bir şəxs öz ölkəsi də daxil olmaqla istənilən ölkəni tərk etmək və öz ölkəsinə qayıtmaq hüququna malikdir.

Maddə 14

1. Hər bir şəxs digər ölkələrdə təqibdən sığınacaq axtarmaq və bu sığınacaqdan istifadə etmək hüququna malikdir.
2. Bu hüquq həqiqətən də qeyri-siyasi cinayət və ya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə zidd hərəkət törədilməsinə əsaslanan təqiblər zamanı istifadə oluna bilməz.

Maddə 15

1. Hər bir şəxs vətəndaşlıq hüququna malikdir.
2. Heç kim özbaşına olaraq vətəndaşlıqdan və vətəndaşlığını dəyişmək hüququndan məhrum edilə bilməz.

Maddə 16

1. Yetkinlik yaşına çatmış kişilər və qadınlar irqi, milli və dini əlamətlərinə görə heç bir məhdudiyət qoyulmadan nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququna malikdirlər. Onlar nikaha daxil olarkən, nikah müddətində və onun pozulması zamanı eyni hüquqlardan istifadə edirlər.
2. Nikah, nikaha daxil olan hər iki tərəfin azad və tam razılığı olarsa bağlana bilər.
3. Ailə cəmiyyətin təbii və başlıca qrup vahididir və cəmiyyət və dövlət tərəfindən müdafiə olunma hüququna malikdir.

Maddə 17

1. Hər bir şəxsin həm təkbaşına, həm də digərləri ilə birlikdə mülkiyyətə sahibolma hüququ var.
2. Heç kim özbaşına olaraq mülkiyyətdən məhrum edilə bilməz.

Maddə 18

Hər bir şəxs düşüncə, vicdan və din azadlığı hüququna malikdir; bu hüquqa öz dinini və etiqadını dəyişmək azadlığı və öz dininə və inanclarına təhsil, dua və dini və ritual ayinlər zamanı təklikdə və ya başqaları ilə birlikdə, aşkar və ya fərdi şəkildə etiqad etmək azadlığı daxildir.

Maddə 19

Hər bir şəxs əqidə və onu sərbəst ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir; bu hüquqa maneəsiz olaraq əqidəyə malik olmaq və informasiya və ideyaları dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq istənilən vasitələrlə axtarmaq, əldə etmək və yaymaq azadlığı daxildir.

Maddə 20

1. Hər bir şəxs dinc yığıncaqlar və assosiasiyalar azadlığı hüququna malikdir.

2. Heç bir şəxs hər hansı bir assosiasiyaya qoşulmağa məcbur edilə bilməz.

Maddə 21

1. Hər bir şəxs dövlətin idarə olunmasında bilavasitə və ya azad şəkildə seçilmiş nümayəndələr vasitəsilə iştirak etmək hüququna malikdir.

2. Hər bir şəxs öz ölkəsində dövlət xidmətində qulluq etmək üçün bərabər imkana malik olmaq hüququna malikdir.

3. Xalqın iradəsi iqtidar hakimiyyətinin əsası olmalıdır; bu iradə öz ifadəsini gizli səsvermə yolu ilə, ümumi və bərabər seçki hüququ və ya səsvermənin azadlığını təmin edən digər eynimənalı formalar əsasında keçirilən mütamadi və saxtalaşdırılmamış seçkilərdə tapmalıdır.

Maddə 22

Hər bir şəxs cəmiyyətin üzvü kimi sosial müdafiə hüququna və milli səylər və beynəlxalq əməkdaşlıq yolu ilə və hər bir dövlətin strukturu və resurslarına uyğun olaraq onun ləyaqətinin müdafiəsi və şəxsiyyətinin azad inkişafı üçün iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə hüquqlara malikdir.

Maddə 23

1. Hər bir şəxsin əmək, sərbəst iş yeri seçmək, ədalətli və yaxşı iş şəraiti və işsizlikdən müdafiə hüququ var.

2. Hər bir şəxs heç bir ayrı-seçkilik olmadan eyni iş üçün eyni əməkhaqqı almaq hüququna malikdir.

3. Hər bir işləyən şəxs, əməyinin lazım gələrsə digər sosial müdafiə vasitələrilə tamamlanan, onun özünün və ailəsinin layiqli dolanışığını təmin edə bilən ədalətli və qənaətbəxş ödənilməsi hüququna malikdir.

4. Hər bir şəxsin həmkarlar ittifaqı yaratmaq və öz sosial maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqlarına daxil olmaq hüququ var.

Maddə 24

Hər bir şəxsin istirahət və asudə vaxt, o cümlədən iş gününün ağlabatan hüdudu və ödənilən mütamadi məzuniyyət hüququ var.

Maddə 25

1. Hər bir şəxs onun özünün və ailəsinin səhhət və rifahını təmin etmək üçün lazım olan, qida, geyim, tibbi xidmət və lazımi sosial təminat da daxil olmaqla həyat səviyyəsi hüququna və işsizlik, xəstəlik, əlillik, dulqalma, qocalıq və ondan asılı olmayan səbəblər üzündən yaşayış vəsaitlərinin itirilməsi zamanı təminat hüququna malikdir.

2. Analıq və usaqlıq xüsusi qayğı və yardım almaq hüququna malikdirlər. Həm nikah nəticəsində, həm də nikahdan kənar doğulmuş uşaqlar eyni sosial müdafiədən istifadə etməlidirlər.

Maddə 26

1. Hər bir şəxsin təhsil hüququ var. Ən azı ibtidai və ümumi təhsil pulsuz olmalıdır. İbtidai təhsil icbari olmalıdır. Hər kəs texniki və peşə təhsili almaq imkanına malik olmalıdır, ali təhsil də hər kəsin qabiliyyəti əsasında hamıya eyni dərəcədə müyəssər olmalıdır.

2. Təhsil insan şəxsiyyətinin tam inkişafına və insan hüquqları və əsas azadlıqlara hörmətin artırılmasına yönəldilməlidir. Təhsil xalqlar, irqi və dini qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmanın, dözümlülüyün və dostlu gün möhkəmləndirilməsinə və Birləşmiş Millətlərin sülhü qoruma sahəsində fəaliyyətinə yardım etməlidir.

3. Valideynlər öz azyaşlı uşaqlarının təhsil növünü seçməkdə üstünlüyə malikdirlər.

Maddə 27

1. Hər bir şəxs cəmiyyətin mədəni həyatında sərbəst iştirak etmək, incəsənətdən həzz almaq, elmi tərəqqidə iştirak etmək və onun faydasından istifadə etmək hüququna malikdir.

2. Hər bir şəxs müəllifi olduğu elmi, ədəbi və incəsənət əsərlərinin nəticəsində meydana çıxan maddi və mənəvi mənafeələrinin qorunması hüququna malikdir.

Maddə 28

Hər bir şəxsin bu Bəyannamədə əks olunmuş hüquq və azadlıqların tam təmin olunduğu sosial və beynəlxalq düzüm hüququ var.

Maddə 29

1. Hər bir şəxs yalnız onun azad və tam inkişafı mümkün olduğu cəmiyyət qarşısında vəzifələr daşıyır.

2. Öz hüquq və azadlıqlarını həyata keçirərkən hər bir şəxs yalnız elə məhdudiyyətlərə məruz qala bilər ki, onlar qanun tərəfindən digərlərinin hüquq və azadlıqlarının tanınması və hörmət olunmasının təmin edilməsi və demokratik cəmiyyətin əxlaqi, ictimai asayiş və ümumi rifah tələblərini ödəmək məqsədilə təyin edilmiş olsun.

3. Bu hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə zidd olmamalıdır.

Maddə 30

Bu Bəyannamədə heç nə hər hansı dövlətə, şəxslər qrupuna və ayrı-ayrı şəxslərə Bəyannamədə elan olunmuş hüquq və azadlıqların məhvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı hərəkəti törətmək hüququnun verilməsi kimi təfsir oluna bilməz.

MÜLKİ VƏ SİYASİ HÜQUQLAR HAQQINDA BEYNƏLXALQ PAKT

*BMT Baş Assambleyasının 16 dekabr 1966-cı il tarixli
2200 A (XXI) sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir.
23 mart 1976-cı ildə qüvvəyə minmişdir.
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin
1992-ci il 21 iyul tarixli, 227 nömrəli qərarına
əsasən ratifikasiya edilmişdir.*

Preambula

Hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlər,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində bəyan edilən prinsiplərə uyğun olaraq, bəşər ailəsinin bütün üzvlərinə xas olan ləyaqətləri və onların bərabər və alınmaz hüquqlarını qəbul etməyin azadlığın, ədalətin və ümumi sülhün təməli olduğunu *nəzərə alaraq,*

Bu hüquqların insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqətlərdən doğduğunu *qəbul edərək,*

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə uyğun olaraq, mülki və siyasi azadlıqdan, qorxu və ehtiyaclardan qurtulma azadlığından istifadə edən azad insan şəxsiyyəti idealının, yalnız hər kəsin həm öz iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarından, həm də mülki və siyasi hüquqlarından istifadə edə bilməsinə şərait yaradılacağı təqdirdə gerçəkləşə biləcəyini *qəbul edərək,*

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə görə dövlətlərin, insan hüquqları və azadlıqlarına hamılıqla hörmət edilməsini və onlara riayət olunmasını təşviq etməyə borclu olduqlarını *nəzərə alaraq,*

Ayrıılıqda hər bir insanın, başqalarına və mənsub olduğu kollektivə və münasibətdə müəyyən vəzifələr daşımaqla, hazırkı Paktda qəbul

edilən hüquqların təşviq edilməsinə və onlara riayət edilməsinə çalışmalı olduğunu *nəzərə alaraq,*

Aşağıdakı maddələr barədə *razılığa gəlirlər:*

I HİSSƏ

Maddə 1

1. Bütün xalqlar öz müqəddəratını təyinetmə hüququna malikdir. Bu hüquq sayəsində onlar öz siyasi statuslarını sərbəst müəyyən edir və öz iqtisadi, sosial və mədəni inkişaflarını sərbəst təmin edirlər.

2. Bütün xalqlar öz məqsədlərinə nail olmaq üçün qarşılıqlı fayda prinsiplərinə əsaslanan beynəlxalq əməkdaşlıqdan və beynəlxalq hüquqdan irəli gələn hər hansı bir öhdəliyə ziyan vurmadan öz təbii sərvətləri və ehtiyatlarını sərbəst şəkildə sərf edə bilərlər. Heç bir xalq heç bir halda ona məxsus olan dolanışıq vəsaitlərindən məhrum edilə bilməz.

3. Bu Paktda iştirak edən bütün dövlətlər, o cümlədən özü idarə olunmayan və asılı ərazilərin idarə olunmasında məsuliyyət daşıyan dövlətlər, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə uyğun olaraq öz müqəddəratını təyinetmə hüququnun həyata keçirilməsini təşviq etməli və bu hüquqa hörmət etməlidirlər.

II HİSSƏ

Maddə 2

1. Hazırkı Paktda iştirak edən hər bir dövlət, onun ərazisi hüdudlarında və onun yurisdiksiyası altında olan bütün şəxslərin hazırkı Paktda qəbul edilən hüquqlarına, irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dini, dili, siyasi və digər əqidələri, milli və sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti, doğuşu və digər halları ilə bağlı əlamətlərinə heç bir fərq qoymadan hörmət etməyi onların bu hüquqlarını təmin etməyi öhdəsinə götürür.

2. Əgər bu, mövcud qanunvericilik tədbirlərilə və yaxud digər tədbirlərlə nəzərdə tutulmayıbsa, hazırkı Paktda iştirak edən hər bir dövlət, öz konstitusion prosedurlarına və hazırkı Paktın müddəalarına uy-

ğun olaraq, hazırkı Paktda qəbul edilən hüquqların həyata keçirilməsi üçün zəruri ola biləcək belə qanunvericilik tədbirlərini və digər tədbirləri qəbul etməyi öhdəsinə götürür.

3. Hazırkı Paktda iştirak edən hər bir dövlət aşağıdakıları öz öhdəsinə götürür:

a) istənilən şəxsin hazırkı Paktda qəbul edilən hüquq və azadlıqları pozulduğu təqdirdə, – hətta əgər bu pozuntu rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədilmiş olsa belə, – onu səmərəli müdafiə vasitələri ilə təmin etməyi;

b) hüquqi müdafiə tələb edən istənilən şəxsin belə müdafiə hüququnun səlahiyyətli məhkəmə, inzibati və qanunverici hakimiyyət orqanları tərəfindən və yaxud dövlətin hüquq sistemində nəzərdə tutulan digər səlahiyyətli orqan tərəfindən müəyyən edilməsini təmin etməyi və məhkəmə müdafiəsi imkanlarını inkişaf etdirməyi;

c) hüquqi müdafiə vasitələri təqdim edildiyi təqdirdə, səlahiyyətli hakimiyyət orqanları tərəfindən onların tətbiq edilməsini təmin etməyi.

Maddə 3

Hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlər hazırkı Paktda nəzərdə tutulan bütün mülki və siyasi hüquqlardan kişilərin və qadınların bərabər hüquqda istifadə etmələrini təmin etməyi öhdələrinə götürürlər.

Maddə 4

1. Dövlət daxilində əhalinin həyatını təhlükə altına salan fəvqəladə vəziyyət zamanı və belə halın mövcudluğu rəsmən elan edilərkən, hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlər hazırkı Pakt üzrə öz öhdəliklərindən yalnız həmin vəziyyətin tələb etdiyi ölçüdə geri çəkilmək üçün tədbirlər görə bilirlər, bu şərtlə ki, belə tədbirlər onların beynəlxalq hüquq üzrə digər öhdəliklərinə zidd olmasın və insanın yalnız irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini və ya sosial mənsubiyyəti ilə bağlı əlamətləri əsasında ayrı-seçkiliyə yol verilməsinə gətirib çıxarmasın.

2. Bu müddəa 6, 7, 8 (1-ci və 2-ci bəndlər), 11, 15, 16 və 18-ci maddələrdən hər hansı bir şəkildə geri çəkilmək üçün əsas ola bilməz.

3. Hazırkı Paktda iştirak edən istənilən dövlət, geri çəkilmək hüququndan istifadə edərkən, geri çəkildiyi müddəalar barədə və belə bir qərarı doğuran səbəblər barədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi vasitəsilə hazırkı Paktda iştirak edən digər dövlətlərə dərhal

məlumat verməlidir. Həmçinin həmin vasitəçi vasitəsilə bu geri çəkilməyə son qoyacağı tarix barədə məlumat verməlidir

Maddə 5

1. Hazırkı Paktın heç bir müddəası, hansısa dövlətə, hansısa qrupa və hansısa şəxsə, hazırkı Paktın qəbul edilən istənilən hüquq və azadlığın ləğv edilməsinə və yaxud onun hazırkı Paktın nəzərdə tutulduğundan artıq ölçüdə məhdudlaşdırılmasına yönəldilən hər hansı bir fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı bir əməl törətmək hüququnun verilməsi şəklində şərh edilə bilməz.

2. Hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərin hər hansı birində qanun, Konvensiya, qayda və ya adət qüvvəsində qəbul edilən və yaxud mövcud olan əsas insan hüquqlarının hər hansı birinin hazırkı Paktın qəbul edilmədiyi və ya onda daha az həcmdə qəbul edildiyi bəhanəsilə məhdudlaşdırılmasına və yaxud nüfuzdan salınmasına heç cür yol verilmir.

III HISSƏ

Maddə 6

1. Yaşamaq hüququ hər bir insanın alınmaz hüququdur. Bu hüquq qanunla qorunur. Heç kim özbaşınalıqla həyatdan məhrum edilə bilməz.

2. Ölüm hökmünün ləğv edilmədiyi ölkələrdə ölüm hökmü cinayətin törədildiyi dövrdə fəaliyyətdə olan və hazırkı Paktın və Genosid cinayətlərinin önlənməsi və ona görə cəza haqqında Konvensiyanın müddəalarına zidd olmayan qanuna müvafiq olaraq ən ağır cinayətlərə görə çıxarıla bilər. Bu cəza yalnız səlahiyyətli məhkəmənin qəti hökmünü icra etmək məqsədilə həyata keçirilə bilər.

3. Həyatdan məhrum etmə genosid cinayəti tərkibi daşıyarsa, nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, hazırkı maddənin heç bir müddəası hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərə, Genosid cinayətlərinin önlənməsi və ona görə cəza haqqında Konvensiyanın müddəalarına uyğun olaraq qəbul edilən istənilən öhdəlikdən heç bir vəchlə geri çəkilmək hüququ verilmir.

4. Ölüm hökmü kəsilən hər bir kəs əfv olunmasını və ya bu hökmün yumşaldılmasını xahiş etmək hüququna malikdir. Bütün hallarda amnistiya, əfv və ya ölüm hökmünün dəyişdirilməsi bəxş edilə bilər.

5. On səkkiz yaş tamam olmamış şəxslərin törətdikləri cinayətlərə görə ölüm hökmü kəsilmir və belə hökm hamilə qadınlara münasibətdə icra edilmir.

6. Hazırkı maddənin heç bir müddəası hazırkı Paktda iştirak edən hər hansı bir dövlət tərəfindən ölüm hökmünün təxirə salınması və ya onun dəyişdirilməsinə yol verilməməsi üçün əsas ola bilməz.

Maddə 7

Heç kim işgəncələrə və ya ağır, qeyri-insani və ya onun ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır. Əsasən də, heç bir şəxs özünün sərbəst razılığı olmadan tibbi və ya elmi təcrübələrə məruz qalmamalıdır.

Maddə 8

1. Heç kim kölə halında saxlanılmamalıdır; köləlik və kölə ticarətinin bütün növləri qadağan edilir.

2. Heç kim asılı vəziyyətdə saxlanılmamalıdır.

a) heç kim icbari və yaxud məcburi əməyə vadar edilməməlidir;

b) cinayətə görə cəza növü kimi katorqa işləri ilə birlikdə azadlıqdan məhrum olunmanın təyin edildiyi ölkələrdə 3 a) bəndi belə cəza təyin edən səlahiyyətli məhkəmənin hökmünə əsasən katorqa işlərinin yerinə yetirilməsinə əngəl hesab edilmir;

c) hazırkı bənddə "icbari və məcburi əmək" termini aşağıdakıları əhatə etmir:

I) məhkəmənin qanuni sərəncamı əsasında həbsdə olan şəxsin və yaxud belə həbsdən şərti olaraq azad edilən şəxsin bir qayda olaraq yerinə yetirməli olduğu və I) yarımbəndində xatırlanmayan istənilən iş və xidməti;

II) hərbi xarakterli istənilən xidməti; siyasi və dini-etik motivlərə görə hərbi qulluqdan imtinanın qəbul edildiyi ölkələrdə isə belə motivlərə görə hərbi qulluqdan imtina edən şəxs üçün qanunla nəzərdə tutulan istənilən xidməti;

III) əhalinin həyatını və rifahını təhdid edən fəvqəladə vəziyyətlər və fəlakətlər halında məcburi olan istənilən xidməti;

IV) adi mülki vəzifələrə daxil olan istənilən iş və xidməti.

Maddə 9

1. Hər bir insan azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququna malikdir. Heç kim özbəsmalıqla həbs edilə və ya dustaqda saxlanıla bilməz. Heç kim qanunla müəyyən edilən əsaslardan başqa və qanuni prosedura uyğun olmadan heç bir halda azadlıqdan məhrum edilməməlidir.

2. Həbs edilən hər bir kəsə həbs zamanı onun həbs olunmasının səbəbləri barədə məlumat verilir və irəli sürülən istənilən ittiham təcili qaydada ona bildirilir.

3. Cinayət ittihamı ilə həbs edilən və ya tutulub saxlanılan hər bir şəxs təcili qaydada məhkəməyə və yaxud məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin qanunla həvalə edildiyi digər vəzifəli şəxsə çatdırılır və məntiqi müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya azad edilmə hüququna malikdir. Məhkəmə araşdırmasını gözləyən şəxslərin həbsdə saxlanılması ümumi qayda şəklində olmamalıdır; lakin azadlığa buraxılma məhkəməyə getməyə, məhkəmə araşdırmasının istənilən mərhələsinə gəlməyə və zəruri halda işə hökmün icrası üçün gəlməyə təminat verilməsindən asılı hala salına bilər.

4. Həbs və ya dustaq edilmək nəticəsində azadlıqdan məhrum edilən hər kəs işinin məhkəmədə araşdırılması hüququna malikdir ki, bu məhkəmə, təxirə salınmadan onun tutulub saxlanılmasının qanuniliyi barədə qərar çıxarsın və ya əgər onun tutulub saxlanılması qanuni deyilsə, azadlığa buraxılmasına sərəncam versin.

5. Qeyri-qanuni həbs və ya dustaq edilmənin qurbanı olan hər bir kəs iddia qüvvəsində olan kompensasiya hüququna malikdir.

Maddə 10

1. Azadlıqdan məhrum edilən bütün şəxslər insani rəftar və insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqətlərə hörmət hüququna malikdirlər.

2.

a) Müstəsna hallar olmadıqda müttəhimlər məhkum edilmişlərdən ayrı yerləşdirilir və onlara məhkum edilməmiş şəxslərin statusuna cavab verən ayrıca rejim təqdim edilir;

b) yetkinlik yaşına çatmamış müttəhimlər yetkinlik yaşına çatmış müttəhimlərdən ayrı saxlanılır və qərar çıxarımaq üçün ən qısa müddətdə məhkəməyə çatdırılır.

3. Həbs cəza sistemində məhbuslar üçün əsas məqsədi islah etmək və sosial baxımdan yenidən tərbiyə etmək olan rejim nəzərdə tutulur. Yetkinlik yaşına çatmamış qanun pozucuları yetkinlik yaşına çatmışlardan ayrı saxlanılır və onlara yaşlarına və statuslarına cavab verən rejim təqdim edilir.

Maddə 11

Heç kim, yalnız hansısa müqavilə öhdəliyini yerinə yetirmək iqtidarında olmaması əsasında azadlıqdan məhrum edilə bilməz.

Maddə 12

1. Hansısa dövlətin ərazisində olan hər bir kəs bu ərazinin hüddurları daxilində sərbəst hərəkət etmək və yaşayış yerini sərbəst seçmək hüququna malikdir.

2. Hər bir insan, öz ölkəsi də daxil olmaqla, istənilən ölkəni tərk etmək hüququna malikdir.

3. Yuxarıda xatırlanan hüquqlar, dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin sağlamlığı və mənəviyyatının mühafizəsi üçün və yaxud başqalarının hazırkı Paktda qəbul edilən digər hüquqlarla bir araya sığan hüquq və azadlıqları üçün zəruri olan, qanunla nəzərdə tutulan məhdudiyyətlərdən başqa heç bir məhdudiyyət obyektinə ola bilməz.

4. Heç kim öz ölkəsinə gəlmək hüququndan özbaşınalıqla məhrum edilə bilməz.

Maddə 13

Hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlərdən hər hansı birinin ərazisinə qanuni gələn xarici vətəndaş yalnız qanuna müvafiq olaraq çıxarılan qərarın icrasına əsasən ölkədən çıxarıla bilər; əgər imperativ dövlət təhlükəsizliyi mülahizəsi bunun əksini tələb etməsə, həmin şəxs özünün ölkədən çıxarılması əleyhinə sübutlar təqdim etmək, öz işinin səlahiyyətli orqan tərəfindən və yaxud səlahiyyətli hakimiyyət orqanının təyin etdiyi şəxs və ya şəxslər tərəfindən yenidən nəzərdən keçirilməsinə və bu məqsədlə həmin hakimiyyət orqanı, şəxs və ya şəxslər qarşısına çıxarılmaya nail olmaq hüququna malikdir.

Maddə 14

1. Bütün şəxslər məhkəmələr və tribunalar qarşısında bərabərdir. Hər bir şəxs, ona qarşı irəli sürülən istənilən cinayət ittihamına ba-

xılması zamanı və yaxud hər hansı bir mülki prosesdə onun hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi zamanı qanun əsasında yaradılan səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətli və açıq araşdırma hüququna malikdir. Demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai asayiş və ya dövlət təhlükəsizliyi mülahizələrinə əsasən və yaxud bunu tərəflərin özəl həyat mənafeələrinin tələb etdiyi təqdirdə və yaxud məhkəmənin açıq keçirilməsinin ədalət məhkəməsinin maraqlarını pozduğu xüsusi hallarda, – özü də hakim rəyində görə son dərəcə zəruri olduğu ölçüdə, – mətbuat və ictimaiyyət bütün məhkəmə araşdırmasına və ya onun bir hissəsinə buraxılmaya bilər; lakin yetkinlik yaşına çatmışların mənafeələrinin başqa cür tələb etdiyi hallar və yaxud işin matrimonial mübahisələrə və ya uşaqlar üzərində qəyyumluğa aid olduğu hallar istisna edilməklə istənilən cinayət işi və ya mülki iş üzrə məhkəmə qərarı açıq olmalıdır.

2. Cinayət əməlinə ittiham olunan hər bir şəxs, günahı qanuna uyğun olaraq sübut edilməyənə qədər günahsız hesab edilmək hüququna malikdir.

3. Hər bir şəxs ona qarşı irəli sürülən istənilən cinayət ittihamına baxılarkən bərabərlik əsasında aşağıdakılarla təmin olunmaq hüququna malikdir:

a) ona qarşı irəli sürülən ittihamın xarakteri və əsasları barədə başa düşdüyü dildə, təcili qaydada və ətraflı xəbərdar edilmək;

b) öz müdafiəsinə hazırlaşmaq və özünün seçdiyi müdafiəçisi ilə əlaqə saxlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq;

c) əsassız gecikdirmələrə yol verilmədən mühakimə olunmaq;

ç) öz iştirakı ilə mühakimə olunmaq və özünü şəxsən və ya öz seçdiyi müdafiəçisi vasitəsilə müdafiə etmək; əgər müdafiəçisi yoxdursa, bu hüququ barədə xəbərdar edilmək və ədalət məhkəməsinin mənafeyi bunu tələb etdiyi istənilən halda onun üçün təyin edilmiş müdafiəçiyə, bu müdafiəçinin haqqını ödəməyə kifayət qədər vəsaiti olmadığı, istənilən halda isə pulsuz müdafiəçiyə malik olmaq;

d) onun əleyhinə çıxış edən şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsi hüququna malik olmaq və onun əleyhinə çıxış edən şahidlər üçün mövcud olan şərtlərdə öz şahidlərini çağırtdırmaq və dindirmək hüququna malik olmaq;

e) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə və yaxud bu dildə danışa bilmirsə, pulsuz tərcüməçi köməyindən istifadə etmək;

ə) öz əleyhinə ifadə verməyə və günahkar olduğunu zorla etiraf etməyə məcbur edilməmək.

4. Yetkinlik yaşına çatmamışlara münasibətdə proses elə olmalıdır ki, onların yası və yenidən tərbiyəyə yardımçı olmaq arzuları nəzərə alınsın.

5. Hər hansı bir cinayətə görə məhkum edilən hər bir şəxs onunla bağlı ittihamnaməyə və hökmə yuxarı məhkəmə instansiyası tərəfindən qanuna uyğun olaraq yenidən baxılmasına nail olmaq hüququna malikdir.

6. Əgər hər hansı bir şəxs qəti qərarla cinayət əməlinə görə məhkum edilmişsə və əgər ona kəsilən hökm sonralar ləğv edilmişsə və ya o, hansısa yeni və yaxud yenidən üzə çıxarılmış halın məhkəmənin səhvini danılmaz şəkildə sübut etməsi əsasında əfv edilmişsə, onda bu cür ittihamnamə nəticəsində cəza cəkməmiş olan həmin şəxs, əgər göstərilən naməlum halın tamamilə və ya qismən onun günahı ucbatından vaxtında üzə çıxarılmaması sübuta yetirilməzsə, qanuna müvafiq olaraq kompensasiya alır.

7. Heç kim hər bir ölkənin qanununa və cinayət-prosessual hüququna müvafiq surətdə qəti məhkum olunduğu və yaxud bəraət aldığı cinayətə görə ikinci dəfə mühakimə edilə və ya cəzalandırıla bilməz.

Maddə 15

Qanunvericiliyə və ya beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq cinayət əməli hesab olunmayan hər hansı bir hərəkət və ya xəta nəticəsində hər hansı bir cinayət əməli törətməkdə müqəssir sayıla bilməz. Eyni şəkildə, cinayət əməlinin törədildiyi anda tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza təyin edilə bilməz. Əgər cinayət törədildikdən sonra qanunla daha yüngül cəza təyin edilibsə, bu qanunun təsiri həmin cinayətkara şamil edilir.

2. Hazırkı maddənin heç bir müddəası, törədildiyi anda beynəlxalq hüquq tərəfindən qəbul edilən ümumi hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq cinayət əməli sayılan istənilən hərəkətə və xəyata görə istənilən şəxsin məhkəməyə verilməsinə və cəzalandırılmasına əngəl törətmir.

Maddə 16

Hər bir insan, harada olmasından asılı olmayaraq, hüquq subyekti kimi qəbul edilmək hüququna malikdir.

Maddə 17

1. Heç kimin şəxsi və ailə həyatına özbaşınalıqla və yaxud qeyri-qanuni müdaxilə, onun evinin toxunulmazlığına və məktublaşmalarının gizliliyinə özbaşınalıqla və ya qeyri-qanuni qəsd və ya onun ləyaqəti və nüfuzuna qeyri-qanuni qəsd edilə bilməz.

2. Hər bir insan belə müdaxilə və belə qəsdlərdən qanunla qorunmaq hüququna malikdir.

Maddə 18

1. Hər bir insan düşüncə, vicdan və din azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa özü seçdiyi dinə və əqidəyə malik olmaq və ya öz istədiyi dini və əqidəni qəbul etmək azadlığı və öz dini və əqidəsinə həm təkbaşına, həm də başqaları ilə birlikdə, açıq və ya özəl qaydada etiqad etmək, ibadət etmək, dini və mərasim ayinləri və təlimini yerinə yetirmək azadlığı daxildir.

2. Heç kim öz seçiminə görə dininə və əqidəsinə malik olmaq və ya onları qəbul etmək azadlığını alçaldan məcburiyyətə məruz qalmamalıdır.

3. Öz dininə və əqidəsinə etiqad etmək azadlığına yalnız qanunla müəyyən edilən və ictimai təhlüksizliyin, asayişin, sağlamlığın və əxlaqın, eyni dərəcədə digər şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarının mühafizəsi üçün zəruri olan məhdudiyyətlər qoyula bilər.

4. Hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlər, valideynlərin və müvafiq hallarda qanuni qəyyumların öz uşaqlarına öz əqidələrinə uyğun olaraq dini və mənəvi tərbiyə vermələrinin təmin olunması azadlığına hörmətlə yanaşmağı öz öhdələrinə götürürlər.

Maddə 19

1. Hər bir insan maneəsiz olaraq öz fikirlərində qalmaq hüququna malikdir.

2. Hər bir insan öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququna malikdir; bu hüquqa hər cür informasiyalara və ideyalara dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq şifahi və ya yazılı şəkildə, mətbuat və ya bədii ifadə formaları vasitəsilə və yaxud öz seçiminə uyğun olaraq digər üsullarla axtarmaq, almaq və yaymaq hüququ daxildir.

3. Hazırkı maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan hüquqlardan istifadə insanın üzərinə xüsusi öhdəliklər və xüsusi məsuliyyət qoyur.

Buna görə də o, bəzi məhdudiyyətlərlə bağlıdır; lakin aşağıdakı məqsədlər üçün qoyula bilən həmin məhdudiyyətlər qanunla müəyyən edilməli və zəruri olmalıdır:

a) başqa şəxslərin hüquqlarına və nüfuzlarına hörmət edilməsi üçün;

b) dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai-asayisin, əhalinin sağlamlığının və mənəviyyatının qorunması üçün.

Maddə 20

1. Müharibə təbliğatının hər cür forması qanunla qadağan edilməlidir.

2. Ayrı-seçkiliyə, düşmənçiliyə və ya zorakılığa təhriki özündə əks etdirərək milli, irqi və ya dini nifrətə qulluq edən çıxışların hər cür forması qanunla qadağan edilir.

Maddə 21

Dinc yığıncaqlar keçirmək hüququ qəbul edilir. Bu hüquqdan istifadəyə qanuna müvafiq surətdə qoyulan və demokratik cəmiyyətdə dövlətin və ictimaiyyətin təhlükəsizliyi, ictimai-asayis, əhalinin sağlamlığının və mənəviyyatının və yaxud başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması mənafeləri üçün zəruri olan məhdudiyyətlərdən başqa, heç bir məhdudiyyət qoyula bilməz.

Maddə 22

1. Hər bir insan, öz mənafeələrini müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və belə təşkilatlar yaratmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birlikdə assosiasiyalar qurmaq azadlığına malikdir.

2. Bu hüquqdan istifadəyə, qanuna müvafiq surətdə qoyulan və demokratik cəmiyyətdə dövlətin və ya ictimaiyyətin təhlükəsizliyi, ictimai-asayis, əhalinin sağlamlığı və mənəviyyatının və yaxud başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması mənafeləri üçün zəruri olan məhdudiyyətlərdən başqa heç bir məhdudiyyət qoyula bilməz. Hazırkı maddə silahlı qüvvələrin və polis tərkibinə daxil olan şəxslərin bu hüquqdan istifadə etmələrinə qanuni məhdudiyyətlər qoyulmasına əngəl törətmir.

3. Hazırkı maddənin heç bir müddəası Beynəlxalq Əmək Təşkilatının assosiasiyalar azadlığı və təşkilat hüququnun müdafiəsi ilə bağlı 1948-ci il Konvensiyasında iştirak edən dövlətlərə, həmin Konvensi-

yada nəzərdə tutulan təminatlara ziyan vuran qanunvericilik aktları qəbul etmək və ya qanunu bu təminatlara ziyan vuran tərzdə tətbiq etmək hüququ vermir.

Maddə 23

1. Ailə cəmiyyətin təbii və əsas özəyidir, cəmiyyət və dövlət tərəfindən müdafiə olunmaq hüququna malikdir.

2. Nikah yaşına çatmış kişi və qadınların nikah bağlamaq hüququ və ailə qurmaq hüququ qəbul edilir.

3. Heç bir nikah onu bağlayanların sərbəst şəkildə və tam razılığı olmadan bağlana bilməz.

4. Hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlər, nikah bağlayarkən, nikah vəziyyətində olarkən və bu nikahı pozarkən ərlə arvadın hüquq və vəzifələrinin bərabərliyinin təmin olunması üçün lazımi tədbirlər görməlidirlər. Nikahın pozulması halında bütün uşaqlar üçün zəruri müdafiə nəzərdə tutulmalıdır.

Maddə 24

1. Hər bir uşaq irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, milli və ya sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti və doğuşu əlamətinə görə heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən, elə müdafiə tədbirləri hüququna malikdir ki, bu müdafiə tədbirləri, kiçikyaşlı vəziyyətində olduğuna görə, onun ailəsindən, cəmiyyətdən və dövlətdən tələb olunur.

2. Hər bir uşaq doğulduqdan sonra dərhal qeydə alınmalı və ada malik olmalıdır.

3. Hər bir uşaq vətəndaşlıq əldə etmək hüququna malikdir.

Maddə 25

Hər bir vətəndaş, 2-ci maddədə xatırlanan ayrı-seçkiliklərin heç birinə yol verilmədən və heç bir əsassız məhdudiyət qoyulmadan aşağıdakı hüquq və imkanlara malik olmalıdır:

a) dövlət işlərinin aparılmasında həm bilavasitə, həm də azad seçilmiş nümayəndələr vasitəsilə iştirak etmək;

b) ümumi və bərabər seçki hüququ əsasında, gizli səsvermə yolu ilə keçirilən və seçicilərin öz iradələrini azad şəkildə bildirmələrinin təmin edildiyi həqiqi vaxtaşırı seçkilərdə səs vermək və seçilmək;

c) öz ölkəsində ümumi bərabərlik əsasında dövlət qulluğuna buraxılmaq.

Maddə 26

Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdirlər və heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən qanunla bərabər müdafiə olunmaq hüququna malikdirlər. Bununla bağlı ayrı-seçkiliyin bütün növləri qanunla qadağan olunmalıdır və qanun istənilən əlamətə: irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, siyasi və digər əqidələri, milli və sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti, doğuşu və ya digər halları ilə bağlı əlamətlərə görə ayrı-seçkiliyə qarşı bütün şəxslərə bərabər və səmərəli müdafiə təminatı verməlidir.

Maddə 27

Etnik, dini və dil azlıqlarının mövcud olduğu ölkələrdə bu azlıqlara mənsub olan şəxslərə, həmin qrupun digər üzvləri ilə birlikdə öz mədəniyyətindən istifadə etmək, öz dininə etiqad etmək və onun ayinlərini icra etmək, habelə doğma dilindən istifadə etmək hüququ verilməsindən imtina edilə bilməz.

IV HİSSƏ**Maddə 28**

1. İnsan Hüquqları Komitəsi (hazırkı Paktda aşağıda Komitə adlanacaq) təşkil edilir. O, on səkkiz üzvdən ibarətdir və aşağıda nəzərdə tutulan funksiyaları yerinə yetirir.

2. Komitənin tərkibinə, hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlərin yüksək keyfiyyətlərə malik, insan hüquqları sahəsində səriştəliliyi ilə tanınmış vətəndaşları olan şəxslər daxil edilir, özü də bu zaman hüquqsünaslıq təcrübəsinə malik olan bir neçə şəxsin iştirakının faydalı olacağı nəzərə alınır.

3. Komitə üzvləri şəxsi keyfiyyətdə seçilir və çalışırlar.

Maddə 29

1. Komitə üzvləri 28-ci maddədə nəzərdə tutulan tələblərə cavab verən və hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlərin bu məqsədlə irəli sürdükləri şəxslər siyahısından gizli səsvermə yolu ilə seçilir.

2. Hazırkı Paktda iştirak edən hər bir dövlət ikidən çox şəxsin namizədliyini irəli sürə bilməz. Həmin şəxslər, onların namizədliyini irəli sürən dövlətin vətəndaşları olmalıdırlar.

3. Hər bir şəxs təkrar irəli sürülmək hüququna malikdir.

Maddə 30

1. İlk seçkilər, hazırkı Paktın qüvvəyə mindiyi gündən altı ay gec olmayaraq keçirilir.

2. 34-cü maddəyə uyğun olaraq boş olduğu elan edilən vakansiyaların doldurulması üçün keçirilən seçkilərdən əlavə, hər dəfə Komitədə seçkilər gününə ən azı dörd ay qalmış Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərə, üç ay ərzində Komitə üzvlüyünə namizədlərini təqdim etmələri üçün yazılı dəvətnamə ilə müraciət edir.

3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi bu üsulla namizədliyi irəli sürülən şəxslərin, onların mənsub olduqları hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərin adları göstərilməklə, əlifba sırası üzrə siyahısını tərtib edir və bu siyahını hər seçkinin keçiriləcəyi günə ən azı bir ay qalmış hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərə təqdim edir.

4. Komitə üzvləri, hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Mərkəzi təsisatlarında çağırdığı iclaslarda seçilir. Hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərin üçdə ikisinin iştirakının kvorum təşkil etdiyi bu iclaslarda namizədlikləri ən çox səs toplayan və iştirakçı dövlətlərin iclasda iştirak edən və səs verən nümayəndələrinin böyük əksəriyyətinin səsini alan şəxslər Komitə üzvlüyünə seçilmiş olurlar.

Maddə 31

1. Eyni dövlətin birdən artıq vətəndaşı Komitəyə üzv ola bilməz.

2. Komitə üzvlüyünə seçkilər zamanı üzvlərin coğrafi bölgü və müxtəlif sivilizasiya formaları və əsas hüquqi sistemlər üzrə ədalətli paylanması nəzərə alınır.

Maddə 32

1. Komitə üzvləri dörd il müddətinə seçilir. Onlar, təkrar namizədlikləri irəli sürülsə, yenidən seçilmək hüququna malikdirlər. Lakin ilk seçkilərdə seçilən üzvlərdən doqquzunun səlahiyyət müddəti iki ildən sonra basa çatır; ilk seçkilərdən dərhal sonra bu doqquz üzvün adı 30-cu maddənin 4-cü bəndində xatırlanan iclasın Sədrinin püşk atması ilə müəyyən edilir.

2. Səlahiyyətlərin müddəti başa çatdıqda, seçkilər hazırkı Paktın əvvəlki məlum hissəsinin maddələrinə uyğun olaraq keçirilir.

Maddə 33

1. Əgər digər üzvlərin yekdil rəyinə görə Komitənin hər hansı bir üzvü öz funksiyalarının icrasına, müvəqqəti iştirak edə bilməmə səbəbindən başqa, hər hansı səbəbə görə son qoymuşsa, Komitə Sədri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibini bu barədə xəbərdar edir, o isə bu üzvün yerinin boş olduğunu elan edir.

2. Komitə üzvlərindən hər hansı, birinin ölümü və yaxud istefa verməsi halında Sədr, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə dərhal bu barədə xəbərdarlıq edir, o isə ölüm günündən və yaxud istefa verilməsi gerçəkləşdiyi gündən etibarən bu yerin boş olduğunu elan edir.

Maddə 34

1. 33-cü maddəyə uyğun olaraq üzv yerinin boş qaldığı elan edilirsə və əvəz edilməli olan üzvün səlahiyyət müddəti bu vakansiyanın elan edilməsindən sonrakı altı ay ərzində başa çatmırsa, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi hazırkı Paktın iştirak edən hər bir dövlətə bu barədə xəbərdarlıq edir; onlar isə 29-cu maddəyə uyğun olaraq bu vakansiyanın doldurulması üçün iki ay ərzində öz namizədlərini təqdim edirlər.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi bu qayda ilə namizədləri irəli sürülən şəxslərin əlifba sırası üzrə siyahısını tərtib edir və həmin siyahını hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərə təqdim edir. Boş yerlərin tutulması üzrə seçkilər hazırkı Paktın məlum hissəsinin müddəalarına müvafiq surətdə keçirilir.

3. 33-cü maddəyə uyğun olaraq elan edilən vakansiyanı tutmaq üçün seçilən Komitə üzvü bu vəzifəni, göstərilən maddənin müddəalarına uyğun olaraq öz yerini azad edən Komitə üzvünün səlahiyyət müddətinin qalan hissəsi ərzində daşıyır.

Maddə 35

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən təsdiq olunan Komitə üzvləri Bas Assambleya tərəfindən, Komitənin vəzifələrinin vacibliyi nəzərə alınmaqla, müəyyən edilən qaydada və şərtlərdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının vəsaitləri hesabına haqq alırlar.

Maddə 36

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi, Komitənin öz funksiyalarını hazırkı Pakta müvafiq surətdə səmərəli həyata keçirməsi üçün lazımi personal və maddi vəsait ayırır.

Maddə 37

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi Komitənin birinci iclasını Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Mərkəzi təsisatlarının birində çağırır.

2. Özünün ilk iclasından sonra Komitə, öz prosedur qaydalarında nəzərdə tutulan vaxtda toplaşır.

3. Komitə, adətən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Mərkəzi təsisatlarında və ya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cenevrədəki Şöbəsində toplaşır.

Maddə 38

Komitənin hər bir üzvü, öz vəzifələrinin icrasına başlamazdan əvvəl, Komitənin açıq iclasında öz funksiyalarını qərəzsiz və vicdanla həyata keçirəcəyi barədə təntənəli bəyanat verir.

Maddə 39

1. Komitə öz vəzifəli şəxslərini ikiillik müddətə seçir. Onlar təkrar seçilə bilərlər.

2. Komitə özünün xüsusi prosedur qaydalarını müəyyənləşdirir, ancaq bu qaydalar, əsasən, aşağıdakıları nəzərdə tutmalıdır:

a) Komitənin 12 üzvü kvorum təşkil edir;

b) Komitənin qərarları iştirak edən üzvlərin səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Maddə 40

1. Hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlər hazırkı Paktda qəbul edilən hüquqların həyata keçirilməsi ilə bağlı qəbul etdikləri tədbirlər haqqında və bu hüquqlardan istifadə olunmasında əldə edilən tərəqqi haqqında aşağıdakı məruzələri təqdim etməyi öhdələrinə götürürlər:

a) hazırkı Paktın müvafiq iştirakçı dövlətlərə münasibətdə qüvvəyə minməsindən sonrakı bir il ərzində;

b) bundan sonra, Komitənin tələb etdiyi bütün hallarda.

2. Bütün məruzələr Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təqdim edilir, o isə bu məruzələri baxılmaq üçün Komitəyə göndərir.

Hazırkı Paktın həyata keçirilməsinə təsir göstərən amillər və çətinliklər olarsa, onlar bu məruzələrdə qeyd olunur.

3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi, Komitə ilə məsləhətləşdikdən sonra, bu məruzələrin o hissələrini ixtisaslaşdırılmış təsisatlara göndərə bilər ki, bu, onların səlahiyyət sahələrinə aid olsun.

4. Komitə, hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərin təqdim etdikləri məruzələri öyrənir. O, iştirakçı dövlətlərə öz məruzələrini və məqsədəuyğun hesab etdiyi ümumi qeydlərini göndərir. Komitə, həmçinin bu qeydlərini, hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərdən aldığı məruzələrin nüsxələri ilə birlikdə İqtisadi və Sosial Şuraya göndərə bilər.

5. Hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlər, hazırkı maddənin 4-cü bəndinə uyğun olaraq edilə bilən istənilən qeydlərlə əlaqədar öz mülahizələrini Komitəyə təqdim edə bilərlər.

Maddə 41

1. Hazırkı Paktın iştirak edən dövlət, hazırkı maddəyə uyğun olaraq, istənilən vaxt bəyan edə bilər ki, o, Komitənin, iştirakçı dövlətlərdən hər hansı birinin, digərinin hazırkı Pakt üzrə öz öhdəliklərini yerinə yetirmədiyini iddia etməsi barədə verdiyi məlumatları almaq və nəzərdən keçirmək səlahiyyətini qəbul edir. Hazırkı maddədə nəzərdə tutulan məlumatlar yalnız o halda qəbul edilə və nəzərdən keçirilə bilər ki, onlar bu Komitənin səlahiyyətini qəbul etdikləri barədə bəyanat vermiş olan iştirakçı dövlətlər tərəfindən təqdim edilmiş olsunlar. Komitə, belə bir bəyanat verməmiş olan iştirakçı dövlətə aid olan heç bir məlumatı qəbul etmir. Hazırkı maddəyə uyğun olaraq alınan məlumatlar aşağıdakı prosedura uyğun olaraq nəzərdən keçirilir:

a) əgər hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərdən hər hansı biri, digər iştirakçı dövlətin hazırkı Paktın müddəalarını həyata keçirmədiyini qənaətinə gələrsə, onda o, bu məsələni yazılı məlumat şəklində həmin dövlətin nəzərinə çatdıra bilər. Bu məlumatı alan dövlət, onu aldıqdan sonra üç ay ərzində onu göndərən dövlətə yazılı formada izahat və ya bu məsələyə aydınlıq gətirən istənilən başqa bəyanat təqdim edir; həmin bəyanatda, mümkün və məqsədəuyğun olduğu qədər həmin məsələ ilə bağlı qəbul edilmiş olan, qəbul ediləcək və ya qəbul edilə biləcək daxili prosedurlar və tədbirlər göstərməlidir;

b) əgər bu məsələ, ilkin məlumatı alan iştirakçı dövlətin bu məlumatı almasından sonrakı altı ay ərzində bunda marağı olan hər iki iştirakçı dövləti təmin edəcək şəkildə həll edilməzsə, həmin dövlətlərdən istənilən biri Komitəni və digər dövləti xəbərdar etməklə həmin məsələni Komitəyə vermək hüququna malikdir;

c) Komitə, ona verilən məsələni yalnız beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilən prinsiplərinə uyğun olaraq bütün mümkün daxili vasitələrin həmin halda sınıdığını və tükəndiyinə əmin olduqdan sonra nəzərdən keçirir;

ç) hazırkı maddədə nəzərdə tutulan məlumatları Komitə qapalı iclaslarında nəzərdən keçirir;

d) Komitə, c) yarımbəndinin müddəalarına riayət etməklə, məsələnin hazırkı Paktda qəbul edilən insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət edilməsi əsasında dostcasına həll edilməsi məqsədilə bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərə xeyirxah xidmət göstərir;

e) Komitə, b) yarımbəndində xatırlanan bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərə ona baxılmaya verilən istənilən məsələ ilə bağlı istənilən məlumatı təqdim etmələri barədə müraciət edə bilər;

ə) b) yarımbəndində xatırlanan bunda marağı olan iştirakçı dövlətlər Komitədə məsələyə baxılarkən təmsil olunmaq və şifahi və yaxud yazılı təqdimat vermək hüququna malikdirlər;

f) Komitə, b) yarımbəndinə uyğun olaraq xəbərdar edildikdən sonra on iki ay ərzində aşağıdakı formalarda məruzə təqdim edir:

1) əgər d) yarımbəndinin müddəaları çərçivəsində həllə nail olunarsa, onda Komitə öz məruzəsində faktların və əldə edilən həll qərarının qısa təfsilatı ilə kifayətlənir;

11) əgər d) yarımbəndinin müddəaları çərçivəsində həllə nail olunmazsa, onda Komitə öz məruzəsində faktların qısa təfsilatı ilə kifayətlənir; bunda marağı olan həmin iştirakçı dövlətlərin yazılı təqdimatları və şifahi təqdimatlarının yazısı məruzəyə əlavə edilir. Hər bir məsələ üzrə məruzə bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərə göndərilir.

2. Hazırkı maddənin müddəaları, hazırkı Paktda iştirak edən on dövlətin bu maddənin 1-ci bəndinə uyğun olaraq bəyanat verdiyi andan qüvvəyə minir. Həmin bəyanatlar iştirakçı dövlətlər tərəfindən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi yanında depozitə

qoyulur, o isə onların surətlərini qalan iştirakçı dövlətlərə göndərir. Bəyanat, Baş Katibi xəbərdar etməklə istənilən vaxt geri götürülə bilər. Belə bir hərəkət hazırkı maddəyə uyğun olaraq artıq verilmiş məlumatın mövzusu olan istənilən məsələnin baxılmasına əngəl törətmir; Baş Katibin bəyanatın geri götürülməsi haqqında xəbərdarlıq almasından sonra, əgər bunda marağı olan iştirakçı dövlət yeni bəyanat verməmişsə, onun sonrakı heç bir məlumatı qəbul edilmir.

Maddə 42

1.

a) Əgər 41-ci maddəyə uyğun olaraq Komitəyə verilən hər hansı bir məsələ bunda marağı olan iştirakçı dövlətləri təmin edəcək şəkildə həll edilməzsə, Komitə bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərin razılığı ilə Xüsusi Razılaşdırıcı Komissiya (sonralar Komissiya adlanacaq) təyin edə bilər. Komissiya həmin məsələnin, hazırkı Paktın müddəalarına riayət etməklə, xoşluqla həll edilməsi məqsədilə bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərə öz xeyirxah xidmətlərini təqdim edir.

b) Komissiya, bunda marağı olan iştirakçı dövlətlər üçün məqbul olan beş şəxsdən ibarət olur. Əgər bunda marağı olan iştirakçı dövlətlər üç ay ərzində Komissiyanın tam tərkibi və ya onun tərkibinin bir hissəsi barədə razılığa gələ bilməzlərsə, onda təyin edilmələri barədə razılıq əldə edilməyən Komissiya üzvləri gizli səsvermə yolu ilə Komitə üzvlərinin üçdə ikisinin səs çoxluğu ilə seçilir.

2. Komissiya üzvləri öz vəzifələrini şəxsi keyfiyyətdə yerinə yetirirlər. Onlar, bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərin və ya hazırkı Paktda iştirak etməyən dövlətlərin və yaxud 41-ci maddəyə uyğun şəkildə bəyanat verməyən iştirakçı dövlətlərin vətəndaşları olmamalıdır.

3. Komissiya öz Sədrini seçir və öz prosedur qaydalarını müəyyən edir.

4. Komissiyanın iclasları, adətən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Mərkəzi təsisatlarında və yaxud Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cenevrə Söbəsində keçirilir. Lakin bu iclaslar, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi ilə və müvafiq iştirakçı dövlətlərlə məsləhətləşməklə Komissiya tərəfindən müəyyən edilən digər münasib yerlərdə də keçirilə bilər.

5. 36-cı maddəyə uyğun olaraq təqdim edilən katiblik də hazırkı maddə əsasında təyin edilən Komissiyaya xidmət edir.

6. Komitənin aldığı və tədqiq etdiyi informasiyalar Komissiyanın sərəncamına verilir və Komissiya isə aid olan istənilən informasiyanı təqdim etmələri üçün bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərə xahişlə müraciət edə bilər.

7. Komissiya, məsələyə tamam baxıb qurtardıqdan sonra, amma həmin məsələnin ona verildiyi vaxtdan on iki aydan gec olmayaraq, Komitə Sədrinə bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərə göndərilmək üçün aşağıdakı formalarda məruzə təqdim edir:

a) əgər Komissiya həmin məsələni on iki ay ərzində baxıb qurtara bilməzsə, o öz məruzəsində həmin məsələnin baxılma vəziyyətinin qısa təfsilatını verməklə kifayətlənir;

b) əgər, hazırkı Paktda qəbul edilən insan hüquqlarına riayət edilməklə, həmin məsələnin xoşluqla həllinə nail olunarsa, Komissiya öz məruzəsində faktların və əldə edilən həll qərarının qısa təfsilatını verməklə kifayətlənir;

c) əgər b) yarımbəndində göstərilən şəkildə məsələnin həllinə nail olunmazsa, Komissiyanın məruzəsi, bunda marağı olan iştirakçı dövlətlər arasındakı mübahisə ilə bağlı bütün məsələlərə dair Komissiyanın faktik xarakterli rəyindən və bu məsələnin xoşluqla nizamlanması imkanları barədə onun mülahizələrindən ibarət olur;

ç) əgər Komissiyanın məruzəsi c) yarımbəndinə uyğun olaraq təqdim edilərsə, bunda marağı olan iştirakçı dövlətlər bu məruzəni aldıqdan sonra üç ay ərzində onun məzmunu ilə razılaşb-razılaşmadıqlarını Komitə Sədrinə bildirirlər.

8. Hazırkı maddənin müddəaları Komitənin 41-ci maddədə nəzərdə tutulan vəzifələrini azaltmır.

9. Bunda marağı olan iştirakçı dövlətlər, Komissiya üzvlərinin bütün xərclərini Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi tərəfindən təqdim edilən smetaya uyğun olaraq, bərabər ölçüdə çəkirlər.

10. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi, lazım gələrsə, Komissiya üzvlərinin xərclərini bunda marağı olan iştirakçı dövlətlərin hazırkı maddənin 9-cu bəndinə uyğun olaraq onları ödəmələrinə qədər ödəmək hüququna malikdir.

Maddə 43

Komitə üzvləri və 42-ci maddəyə uyğun olaraq təyin edilən Xüsusi Razılasdırıcı Komissiyanın üzvləri, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının imtiyazları və Toxunulmazlıqları haqqında Konvensiyanın müvafiq bölmələrində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən ezam edilən ekspertlər üçün nəzərdə tutulan güzəşt, imtiyaz və toxunulmazlıq hüququna malikdirlər.

Maddə 44

Hazırkı Paktın həyata keçirilməsi qaydaları, insan hüquqları sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və ixtisaslaşdırılmış təsisatların təsis aktları və konvensiyalarında təyin edilən prosedurlara ziyan gətirmədən və ya onlara uyğun olaraq tətbiq edilir və bu qaydalar hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərin, mübahisənin həlli üçün onlar arasında fəaliyyətdə olan ümumi və xüsusi beynəlxalq müqavilələr əsasında digər prosedurlara əl atmalarına əngəl törətmir.

Maddə 45

Komitə öz işi barədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasına, İqtisadi və Sosial Şura vasitəsilə illik məruzə təqdim edir.

V HİSSƏ**Maddə 46**

Hazırkı Paktın heç bir müddəası Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və ixtisaslaşdırılmış təsisatların, hazırkı Paktın da aid olduğu mövzular üzrə, müxtəlif orqanlarının müvafiq vəzifələrini müəyyən edən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin və ixtisaslaşdırılmış təsisatların nizamnamələrinin müddələrinin əhəmiyyətinin azaldılması kimi şərh edilə bilməz.

Maddə 47

Hazırkı Paktın heç bir müddəası, bütün xalqların öz təbii sərvətlərinə və ehtiyatlarına sahib çıxmaq və onlardan tam həcmdə və sərbəst şəkildə istifadə etməklə bağlı alınmaz hüquqlarının məhdudlaşdırılması kimi şərh edilə bilməz.

VI HISSƏ

Maddə 48

1. Hazırkı Pakt Birləşmiş Millətlər Təşkilatına və ya onun ixtisaslaşdırılmış təsisatlarına üzv olan istənilən dövlət üçün, Beynəlxalq Məhkəmə Statutuna üzv olan istənilən dövlət üçün və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən hazırkı Paktın iştirakı dəvət edilən istənilən dövlət üçün imzalanmaya açıqdır.

2. Hazırkı Pakt təsdiq olunmalıdır. Təsdiq fərmanları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi yanında depozitə qoyulur.

3. Hazırkı Pakt bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən istənilən dövlətin ona qoşulması üçün açıqdır.

4. Qoşulma, bu bənddəki sənədin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi yanında depozitə qoyulması ilə başa çatır.

5. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi hazırkı Paktı imzalayan və ya ona qoşulan bütün dövlətlərə hər bir təsdiq fərmanının və ya qoşulma sənədinin depozitə qoyulması barədə məlumat verir.

Maddə 49

1. Hazırkı Pakt, 35-ci təsdiq fərmanı və ya qoşulma sənədi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi yanında depozitə qoyulduqdan üç ay sonra qüvvəyə minir.

2. 35-ci təsdiq fərmanı və ya qoşulma sənədi depozitə qoyulduqdan sonra hazırkı Paktı təsdiq edən və ya ona qoşulan hər bir dövlət üçün hazırkı Pakt, onun öz təsdiq fərmanı və ya qoşulma sənədi depozitə qoyulduqdan üç ay sonra qüvvəyə minir.

Maddə 50

Bu Paktın qərarları heç bir məhdudiyət qoyulmadan, yaxud istisnalar edilmədən federativ dövlətlərin bütün tərkib hissələrinə şamildir.

Maddə 51

1. Hazırkı Paktın iştirak edən istənilən dövlət ona qeyd-şərtlər edər və onları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təqdim edə bilər. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi sonra təklif olunan istənilən qeyd-şərtləri hazırkı Paktın iştirak edən dövlətlərə göndərir və onlardan, bu təkliflərə baxmaq və bununla bağlı səsvermə keçirmək

məqsədilə iştirakçı dövlətlərin konfransının çağırılmasına tərəfdar olub-olmadıqlarını ona bildirmələrini xahiş edir. Əgər, iştirakçı dövlətlərin ən azı üçdə biri belə bir konfrans çağırılmasına tərəfdar olduqlarını bildirərlərsə, onda Baş Katib Birləşmiş Millətlər Təşkilatının himayəsi altında bu konfransı çağırır. Bu konfransda olan və səsvermədə iştirak edən iştirakçı dövlətlərin səs çoxluğu ilə qəbul edilən istənilən qeyd-şərtlər təsdiq olunmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasına təqdim olunur.

2. Qeyd-şərtlər, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası onları təsdiq etdikdən və hazırkı Paktda iştirak edən dövlətlərin üçdə ikisindən çoxunun onları öz konstitusion prosedurlarına uyğun olaraq qəbul etməsindən sonra qüvvəyə minir.

3. Qeyd-şərtlər qüvvəyə mindikdən sonra, onları qəbul edən iştirakçı dövlətlər üçün məcburi olur, digər dövlətlər üçün hazırkı Paktın müddəaları və onların əvvəllər qəbul etdikləri qeyd-şərtlər məcburi olaraq qalır.

Maddə 52

48-ci maddənin 5-d bəndinə uyğun olaraq edilən xəbərdarlıqlardan asılı olmayaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi elə həmin maddənin 1-ci bəndində haqqında danışılan bütün dövlətləri aşağıdakılar barədə xəbərdar edir:

a) 48-ci maddəyə uyğun olaraq imzalamalar, təsdiqetmələr və qoşulmalar;

b) 49-cu maddəyə uyğun olaraq hazırkı Paktın qüvvəyəminmə tarixi və 51-ci maddəyə uyğun istənilən qeyd-şərtlərin qüvvəyəminmə tarixi.

Maddə 53

1. Hazırkı Paktın ingilis, ispan, Çin, rus və fransız dillərindəki mətnləri eyni dərəcədə autentikdir və saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının arxivinə verilməlidir.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi hazırkı Paktın təsdiq olunmuş surətlərini 48-ci maddədə göstərilən bütün dövlətlərə göndərir.

İQTİSADI, SOSIAL VƏ MƏDƏNİ HÜQUQLAR HAQQINDA BEYNƏLXALQ PAKT

*Baş Məclisin 16 dekabr 1966-cı il tarixli
2200 A (XXI) sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir.
3 yanvar 1976-cı ildə qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respubli-
kası Milli Məclisinin 1992-ci il 21 iyul tarixli, 226 nömrəli qəra-
rına əsasən ratifikasiya edilmişdir.*

Preambula

Bu Paktda iştirak edən dövlətlər,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində bəyan olunmuş prinsiplərə əsasən, bəşər ailəsinin bütün üzvlərinə xas olan ləyaqət hissinin, onların bərabər və ayrılmaz hüquqlarının tanınmasının azadlıq, ədalət və ümumi sülhün əsası olduğunu *nəzərə alaraq,*

Bu hüquqların insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqət hissindən irəli gəldiyini *etiraf edərək,*

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə əsasən qorxu və ehtiyacdən azad insan şəxsiyyəti idealının yalnız hər kəsin öz iqtisadi, sosial və mədəni, həmcinin, mülki və siyasi hüquqlarından istifadə edə bilməsi üçün şərait yaradıldığı təqdirdə həyata keçirilə biləcəyini *etiraf edərək,*

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə əsasən dövlətlərin insan hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət və riayət olunmasına hər vəchlə yardım etməli olduqlarını *nəzərə alaraq,*

Hər bir şəxsin digərlərinə və mənsub olduğu kollektivə münasibətdə vəzifələr daşıyaraq, bu Paktda nəzərdə tutulan hüquqların müdafiəsinə və onlara riayət olunmasına say göstərməli olduğunu *nəzərə alaraq,*

Aşağıdakı maddələr barədə *razılığa gəlirlər:*

I HİSSƏ

Maddə 1

1. Bütün xalqlar öz müqəddəratını təyin etmək hüququna malikdirlər. Bu hüquq əsasında onlar azad şəkildə öz siyasi statuslarını müəyyənləşdirir və sosial-iqtisadi və mədəni inkişafalarını təmin edirlər.

2. Bütün xalqlar öz məqsədlərinə çatmaq üçün mənfəət prinsiplərinə əsaslanan beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıqdan və beynəlxalq hüquqdan irəli gələn hər hansı öhdəliklərə zərər vurmada öz təbii sərvət və ehtiyatlarından azad şəkildə istifadə etmək hüququna malikdirlər. Heç bir xalq heç bir vəchlə ona məxsus olan yaşayış vasitələrindən məhrum edilə bilməz.

3. Bu Paktda iştirak edən bütün dövlətlər, özuidarə olunmayan və qəyyumluq altında olan ərazilərin idarə olunması üçün məsuliyyət daşıyan dövlətlər də daxil olmaqla Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin müddələrinə əsasən öz müqəddəratını təyin etmə hüququnun həyata keçirilməsinə yardım etməli və bu hüquqa hörmət bəsləməlidirlər.

II HİSSƏ

Maddə 2

1. Bu Paktda iştirak edən hər bir dövlət fərdi şəkildə və xüsusilə də iqtisadi və texniki sahələri əhatə edən beynəlxalq yardım və əməkdaşlıq qaydasında bu Paktda nəzərdə tutulan hüquqların tam şəkildə həyata keçirilməsini bütün vasitələr, o cümlədən, qanunverici tədbirlərin görülməsi yolu ilə mümkün ehtiyatların maksimum səviyyəsində təmin etmək üçün addımlar atmalıdır.

2. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər bu Paktda bəyan edilmiş hüquqların irqi, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər əqidə, milli və sosial mənşə, əmlak vəziyyəti, doğum və s. fərqlər əsasında ayrı-seçkiliyə yol vermədən həyata keçirilməsini öhdələrinə götürürlər.

3. İnkişaf etməkdə olan ölkələr insan hüquqlarını və milli iqtisadiyyatlarının imkanlarını qiymətləndirərək, öz ölkələrinin vətəndaşları

olmayan şəxslərə bu Paktda nəzərdə tutulan iqtisadi hüquqları hansı dərəcədə təmin edəcəklərini müəyyənləsdirə bilərlər.

Maddə 3

Bu Paktda iştirak edən dövlətlər kisi və qadınların Paktda nəzərdə tutulmuş bütün iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlardan bərabər istifadə etmələrini təmin etməyi öhdələrinə götürürlər.

Maddə 4

Bu Paktda iştirak edən dövlətlər etiraf edirlər ki, bu Pakta əsasən təmin etməyi öhdələrinə götürdükləri hüquqlardan istifadəni yalnız bu hüquqların təbiətinə uyğun olduğu qədər və yalnız demokratik cəmiyyətin ümumi rifahının yaxşılaşdırılması məqsədilə, qanunla müəyyənləşdirilən dərəcədə məhdudlaşdırıla bilərlər.

Maddə 5

1. Bu Paktda heç nə hər hansı dövlətə, şəxslər qrupuna və ya ayrı-ayrı şəxslərə bu Paktda nəzərdə tutulmuş hər hansı hüquq və azadlığın məhvinə və yaxud Paktda nəzərdə tutulduğundan artıq dərəcədə məhdudlaşdırılmasına yönəldilmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı hərəkət törətmək hüququ verilməsi kimi təfsir oluna bilməz.

2. Hər hansı bir ölkədə qanun, Konvensiya, qayda və yaxud adət qüvvəsində mövcud olan əsas hüquqların heç biri bu Paktda həmin hüquqların nəzərə alınmaması və ya daha kiçik həcmdə nəzərə alınmaması və ya daha kiçik həcmdə nəzərə alınması bəhanəsi ilə məhdudlaşdırılmasına və ya azaldılmasına yol verilmir.

III HISSƏ

Maddə 6

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin azad seçdiyi və ya könüllü razılaşdığı işlə həyatını təmin etmək hüququnu əhatə edən əmək hüququnu tanıyırlar və bu hüququn təmin olunması üçün müvafiq addımlar atacaqlar.

2. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər tərəfindən bu hüququn tam təmin olunması məqsədilə görüdü tədbirlərə texniki-peşə təhsili və hazırlığı proqramları, insanların əsas siyasi və iqtisadi hüquqlarının tə-

min olunduğu şəraitdə durmadan iqtisadi, sosial və mədəni inkişafa, tam və məhsuldar məşğulluğa nail olmağın yolları və üsulları daxildir.

Maddə 7

Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin ədalətli və münasib iş şəraiti hüququnu tanıyır, o cümlədən:

1. Bütün zəhmətkeşlər üçün ən azı:

a) ədalətli əməkhaqqı və eyni dəyərli iş üçün heç bir fərq qoyulmadan hamının bərabər mükafatlandırılması; bu zaman qadınlara kişilər üçün olduğundan pis olmayan iş şəraiti təmin edilməli və eyni əmək üçün bərabər haqq ödənilməlidir;

b) onların özləri və ailələri üçün bu Paktın qərarlarına müvafiq olaraq qənaətbəxş yaşayış.

2. Təhlükəsizlik və gigiyena tələblərinə cavab verən iş şəraiti.

3. Hamının yalnız iş stajı və ixtisas səviyyəsi əsasında daha yüksək vəzifələrə irəli çəkilmək üçün eyni şərait imkanı.

4. İstirahət, asudə vaxt və iş gününün ağlabatan şəkildə məhdudlaşdırılması və ödənilən mütəmadi məzuniyyət, eləcə də bayram günlərinin haqqının ödənilməsi təmin olunmalıdır.

Maddə 8

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər aşağıdakıları təmin etməyi öhdələrinə götürürlər:

a) hər bir şəxsin öz iqtisadi və sosial maraqlarını həyata keçirmək və müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və müvafiq təşkilatın qaydalarını gözləmək şərti ilə onlara daxil olmaq hüququna, həmin hüquqdan istifadə olunmasına qanunda nəzərdə tutulandan və demokratik cəmiyyətdə dövlət təhlükəsizliyinin, yaxud ictimai-asayişin və yaxud başqalarının hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri olanlardan əlavə heç bir məhdudiyət qoyulmamalıdır;

b) həmkarlar ittifaqlarının milli federasiyalar və konfederasiyalar yaratmaq və axırıncıların beynəlxalq həmkarlar ittifaqları təşkilatları yaratmaq, yaxud onlara qoşulmaq hüququnu;

c) həmkarlar ittifaqlarının qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə dövlət təhlükəsizliyi və ictimai-asayişin qorunması məqsədilə olan məhdudiyətlərdən başqa heç bir məhdudiyət olmadan fəaliyyət göstərmək hüququnu;

ç) hər bir ölkənin qanunlarına uyğun şəkildə keçirilməklə tətill hüququnu.

2. Bu maddə silahlı qüvvələrə, polisə və dövlət idarəetmə orqanlarına daxil olan şəxslərin bu hüquqlardan istifadə etmələrinə qanuni məhdudiyətlərin qoyulmasına maneə törətmir.

3. Bu maddədə heç nə assosiasiyalar azadlığı və təşkilatlanma hüququnun müdafiəsinə dair Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 1948-ci il Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlərə həmin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş təminatlara zərər vuran qanunvericilik aktları qəbul etmək və ya qanunları bu təminatlara zərər vuran tərzdə tətbiq etmək hüququ vermir.

Maddə 9

Bu Paktda iştirak edən dövlətlər, sosial sığorta da daxil olmaqla hər bir şəxsin sosial təminat hüququnu tanıyırlar.

Maddə 10

Bu Paktda iştirak edən dövlətlər etiraf edirlər ki:

1. Cəmiyyətin başlıca özəyi olan ailəyə imkan dairəsində, ələlxüsus onun yaranma dövründə və öhdəsinə kiçik yaşlı uşaqların böyüdülməsi və tərbiyə olunması məsuliyyəti düşdüyü zaman hərtərəfli mühafizə və kömək təmin olunmalıdır. Nikah ona daxil olanların azad razılığı ilə bağlanmalıdır.

2. Analar doğumdan əvvəl və sonra, müəyyən müddət ərzində xüsusi himayə ilə təmin olunmalıdır. Bu müddət ərzində işləyən analara haqqı ödənilən məzuniyyət və ya sosial təminat üçün kafi müavinət təmin olunmalıdır.

3. Bütün uşaqlara və yeniyetmələrə münasibətdə, ailə mənşəyinə və digər əlamətlərə görə heç bir ayrı-seçkilik salmadan xüsusi himayə və kömək tədbirləri görülməlidir. Uşaqlar və yeniyetmələr iqtisadi və sosial istismardan müdafiə olunmalıdırlar. Onların əməyinin onların mənəviyyatları və səhhətləri üçün zərərli, həyatları üçün təhlükəli olan və ya normal inkişaflarına ziyan vura biləcək sahələrdə istifadəsi qanunla cəzalandırılmalıdır. Bundan başqa, dövlətlər müzdlu uşaq əməyindən istifadə üçün yaş hədlərini müəyyənləşdirməlidirlər, həmin hədlərdən aşağı yaşlarda bu cür əməkdən istifadə qadağan edilməli və cəzalandırılmalıdır.

Maddə 11

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin özünün və ailəsinin kifayət qədər qidalanmasını, geyimini, yaşayış yerini və həyat şəraitinin daimi yaxşılaşmasını əhatə edən münasib həyat səviyyəsi hüququnu tanıyırlar. İştirakçı-dövlətlər bu hüququn həyata keçirilməsi üçün azad razılığa əsaslanan beynəlxalq əməkdaşlığa mühüm əhəmiyyət verərək müvafiq tədbirlər görəcəklər.

2. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin aclıqdan azadlıq hüququnu etiraf edərək:

a) elmi və texniki biliklərdən geniş şəkildə istifadə edərək, ərzaq məhsullarının istehsalının, saxlanması və paylanması üsullarını yaxşılaşdırmaq, qidalanmanın prinsipləri haqqında bilikləri yaymaq və aqrar sistemləri təbii ehtiyatların daha səmərəli istifadəsinə nail olmaq üçün təkmilləşdirmək və islah etmək; və

b) həm ixracatçı, həm də idxalatçı ölkələrin tələbatlarını və problemlərini nəzərə alaraq, dünya ərzaq ehtiyatlarının ədalətli paylanması təmin etmək üçün fərdi şəkildə və beynəlxalq əməkdaşlıq yolu ilə konkret proqramların qəbulunu əhatə edən addımlar atmalıdırlar.

Maddə 12

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin fiziki və psixi sağlamlığının ən yüksək səviyyəsinə çatmaq hüququnu tanıyırlar.

2. Bu Paktda iştirak edən dövlətlərin bu hüququ tam həyata keçirmək üçün görməli olduğu tədbirlər sırasına:

a) ölü doğulan uşaqların sayını və uşaq ölümü hallarının azaldılması və uşaqların sağlam inkişafının təmini;

b) ətraf mühitin gigiyenasının və sənayedə əmək gigiyenasının bütün aspektlərinin yaxşılaşdırılması;

c) epidemik, endemik, peşə xəstəlikləri və digər xəstəliklərin qarşısının alınması və onların müalicəsi;

ç) xəstəlik təqdirində hamı üçün tibbi yardımın və tibbi xidmətin təmin olunması üçün şəraitin yaradılması məqsədilə atılan addımlar daxildir.

Maddə 13

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin təhsil hüququnu tanıyırlar. Onlar razılaşırlar ki, təhsil insan şəxsiyyətinin tam inkişafına və ləyaqətinin dərk olunmasına yönəldilməli, insan hüquqlarına və

əsas azadlıqlara hörməti möhkəmləndirməlidir. Onlar daha sonra razılaşırlar ki, təhsil hamıya azad cəmiyyətin faydalı iştirakçısı olmaq imkanı verməlidir, bütün millətlər, irqi, dini və etnik qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmaya, dözümlülüyə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sülhü qoruma sahəsində fəaliyyətinə yardım etməlidir.

2. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər etiraf edirlər ki, bu hüququn tam şəkildə həyata keçirilməsi üçün:

a) ibtidai təhsil hamı üçün icbari və pulsuz olmalıdır;

b) orta təhsil və onun müxtəlif formaları, orta texniki-peşə təhsili də daxil olmaqla, bütün tədbirlər görmək, xüsusilə və tədrisən pulsuz təhsilə keçmək yolu ilə açıq və hamıya müyəssər olmalıdır;

c) ali təhsil bütün lazımi tədbirlərin, xüsusilə də tədrisən pulsuz tədrisin tətbiq edilməsi yolu ilə hər kəsə qabiliyyətinə görə eyni dərəcədə müyəssər olmalıdır;

ç) ibtidai təhsil alma, ibtidai təhsil almamış və ya onu tam bitirməmiş şəxslər üçün imkan dairəsində həvəsləndirilməli və intensivləşdirilməlidir.

d) məktəblər şəbəkəsinin fəal inkişafı həyata keçirilməli, qənaət-bəxş təqaüd sistemi təyin olunmalı və müəllim heyətinin maddi vəziyyəti daim yaxşılaşdırılmalıdır.

3. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər valideynlərin və müvafiq hallarda qəyyumların öz uşaqları üçün təkcə dövlət tərəfindən təsis olunmuş məktəbləri deyil, həmçinin, dövlətin təhsil üçün təyin etdiyi minimum tələblərə cavab verən digər məktəbləri də seçmək və öz etiqadlarına əsasən uşaqlarının dini və mənəvi tərbiyəsini təmin etmək hüququna hörmət etməyi öhdələrinə götürürlər.

4. Bu maddənin heç bir hissəsi bu maddənin birinci bəndində irəli sürülmüş prinsiplərə mütləq şəkildə əməl olunmaqla və belə təhsil müəssisələrində verilən təhsilin dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş tələblər minimumuna cavab verməsi şərti ilə ayrı-ayrı şəxslərin və qurumların təhsil müəssisələri yaratmaq və onlara rəhbərlik etmək hüququnun pozulması kimi təsvir oluna bilməz.

Maddə 14

Bu Paktda iştirak edən hər bir dövlət, onun iştirakçısı olana qədər öz metropoliyası ərazisində və yaxud onun yurisdiksiyası altında olan ərazilərdə icbari pulsuz ibtidai təhsil prinsipini tədrisən – planda gos-

tərilən müəyyən müddət ərzində – həyata keçirmək üçün əhatəli fəaliyyət planı hazırlamağı öhdəsinə götürür.

Maddə 15

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin:

a) mədəni həyatda iştirak etmək;

b) elmi tərəqqinin nəticələrindən və onların praktiki tətbiqindən istifadə etmək;

c) müəllifi olduğu hər hansı elmi, ədəbi, yaxud incəsənət əsərlərinin nəticəsində meydana çıxan maddi və mənəvi maraqların müdafiəsindən istifadə etmək hüququnu tanıyırlar.

2. Bu Paktda iştirak edən dövlətlərin bu hüququ tam şəkildə həyata keçirmək üçün görəcəyi tədbirlər sırasına elmi və mədəni nailiyyətlərin mühafizəsi, inkişafı və yayılması üçün vacib olanlar da daxildir.

3. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər elmi tədqiqatlar və yaradıcılıq fəaliyyəti üçün qeyd-şərtsiz olaraq lazım olan azadlığa hörmət etməyi öhdələrinə götürürlər.

4. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər elmi və mədəni sahələrdə beynəlxalq əlaqə və əməkdaşlığın həvəsləndirilməsi və inkişafından irəli gələn faydanı təsdiq edirlər.

Maddə 16

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər, onun bu hissəsinə əsasən görülmən tədbirlər və Paktda nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsindəki tərəqqi haqqında hesabatlar verməyi öhdələrinə götürürlər.

a) Bütün hesabatlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Bas Katibinin adına ünvanlanır, o, hesabatın surətlərini bu Paktın müddəalarına əsasən iqtisadi və Sosial Şuraya göndərir.

b) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi bu Paktda iştirak edən dövlətlərin hesabatlarının istənilən müvafiq hissələrinin surətlərini həmin ölkələrin də üzvü olduqları ixtisaslaşdırılmış təsisatlara göndərir, çünki bu hesabatlar və onların hissələri adları çəkilən təsisatların təsis aktlarına əsasən onların məsuliyyəti dairələrinə daxildir.

Maddə 17

1. Bu Paktda iştirak edən dövlətlər öz hesabatlarını İqtisadi və Sosial Şuranın təyin edəcəyi proqram əsasında, bu Pakt qüvvəyə mindik-

dən bir il sonra mərhələlər üzrə iştirakçı dövlətlər və müvafiq ixtisaslaşdırılmış təsisatlarla məsləhətləşmələr əsasında təqdim edirlər.

2. Hesabatlarda bu Pakt üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə təsir göstərən amillər və çətinliklər göstərə bilər.

3. Əgər müvafiq məlumat əvvəllər Birləşmiş Millətlər Təşkilatına və yaxud onun ixtisaslaşdırılmış təsisatlarından birinə verilibsə, o zaman bu məlumatların yenidən göstərilməsinə ehtiyac yoxdur və həmin məlumata dəqiq istinad kifayətdir.

Maddə 18

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə əsasən insan hüquqları və əsas azadlıqlar sahəsində vəzifələrini icra edərkən, İqtisadi və Sosial Şura ixtisaslaşdırılmış təsisatlarla, bu Paktın onların sahələrinə aid qərarlarının icrasına tərəqqi haqqında hesabat təqdim olunmasına dair sazis bağlaya bilər. Bu hesabatlar icra vəziyyəti haqqında onların səlahiyyətli orqanları tərəfindən qəbul olunan qərar və tövsiyələrin tərffüatlarını əhatə edə bilər.

Maddə 19

İqtisadi və Sosial Şura nəzərdən keçirmək və ümumi tövsiyələr vermək, xüsusi hallarda isə məlumat üçün dövlətlərin 16 və 17-ci maddələrə, ixtisaslaşdırılmış təsisatların isə 18-ci maddəyə əsasən təqdim etdikləri insan hüquqlarına dair hesabatlarını İnsan Hüquqları Komissiyasına təqdim edə bilər.

Maddə 20

Bu Paktın iştirak edən maraqlı dövlətlər və ixtisaslaşdırılmış təsisatlar 19-cu maddəyə əsasən verilmiş hər hansı ümumi tövsiyəyə və ya İnsan Hüquqları Komissiyasının hər hansı sənədində və ya hər hansı digər sənəddə bu məsləhətə istinada dair qeydlərini İqtisadi və Sosial Şuraya təqdim edə bilərlər.

Maddə 21

İqtisadi və Sosial Şura vaxtaşırı olaraq Baş Assambleyaya ümumi xarakterli tövsiyələrdən alınmış məlumatların qısa xülasəsindən və Paktın nəzərdə tutulmuş hüquqların ümumi müdafiəsinin təmin edilməsi sahəsində görülmüş tədbirlər və əldə olunmuş nailiyyətlərdən ibarət olan hesabatlar təqdim edə bilər.

Maddə 22

İqtisadi və Sosial Şura texniki yardım göstərilməsi ilə məşğul olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının digər orqanlarının, onların yardımçı qurumlarının və ixtisaslaşdırılmış təsisatların diqqətini bu Paktın bu hissəsində göstərilən hesabatlarla bağlı yaranmış çətinliklərlə əlaqədar hər hansı məsələyə cəlb edə bilər ki, bu da onların hər birinin öz səlahiyyəti daxilində bu Paktın təcridən, effektiv həyata keçirilməsinə kömək edə biləcək beynəlxalq tədbirlərin məqsədəuyğunluğu barədə qərarlar qəbul edərkən faydalı ola bilər.

Maddə 23

Bu Paktın iştirak edən dövlətlər razılışır ki, bu Paktın nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsinə yardım edən beynəlxalq tədbirlər sırasına konvensiyaların bağlanması, tövsiyələrin qəbulu, texniki yardımın göstərilməsi, məsləhətləşmələr aparılması məqsədilə keçirilən regional və texniki iclasların çağırılması və həmçinin maraqlı hökumətlərlə birlikdə təşkil olunan tədqiqatların aparılması kimi vasitələrin tətbiqi daxildir.

Maddə 24

Bu Paktın heç nə bu Paktın toxunduğu məsələlərə münasibətdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müxtəlif orqanlarının və onun ixtisaslaşdırılmış təsisatlarının müvafiq vəzifələrini müəyyənləyən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və onun ixtisaslaşdırılmış agentliklərinin nizamnamələrinin əhəmiyyətinin azaldılması kimi təfsir olunmamalıdır.

Maddə 25

Bu Paktın heç nə bütün xalqların öz təbii sərvət və ehtiyatlarına sahib olmaq və onlardan istifadə etmək kimi ayrılmaz hüququnun pozulması kimi təfsir oluna bilməz.

V HISSƏ**Maddə 26**

1. Bu Pakt Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və ya onun hər hansı ixtisaslaşdırılmış təsisatının, Beynəlxalq Məhkəmə Statutunun üzvü olan və ya Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyası tərəfindən

bu Paktda iştirak etməyə dəvət olunmuş hər hansı dövlət tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır.

2. Bu Pakt təsdiq olunmalıdır, Təsdiq fərmanları Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Katibinə saxlanmaq üçün verilir.

3. Bu Pakt bu maddənin birinci bəndində nəzərdə tutulmuş bütün dövlətlərin qoşulması üçün açıqdır.

4. Pakta qoşulma bu haqda sənədin saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Katibinə verilməsi yolu ilə baş verir.

5. BMT Baş Katibi bu Paktı imzalamış, yaxud ona qoşulmuş bütün dövlətlərə hər yeni təsdiq fərmanının və ya qoşulma haqqında sənədin saxlanmaya verilməsi haqqında məlumat göndərir.

Maddə 27

1. Bu Pakt otuz beşinci təsdiq fərmanının və ya qoşulma haqqında sənədin saxlanmaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə verilməsindən üç ay sonra qüvvəyə minir.

2. Bu Paktı otuz beşinci təsdiq fərmanının və ya qoşulma haqqında sənədin saxlanmaya verilməsindən sonra təsdiq edən və ona ya qoşulan dövlət üçün Pakt onun təsdiq fərmanının və ya qoşulma haqqında sənədinin saxlanmaya verilməsindən üç ay sonra qüvvəyə minir.

Maddə 28

Bu Paktın qərarları federativ dövlətlərin bütün tərkib hissələrinə heç bir məhdudiyət və ya istisna olmadan şamildir.

Maddə 29

1. Bu Paktda iştirak edən istənilən dövlət düzəlişlər təklif edə və onları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə təqdim edə bilər. Baş Katib təklif edilmiş hər hansı düzəlişi, bu təkliflərə baxmaq və onlar üzrə səsvermə keçirmək məqsədilə konfrans çağırmağa tərəfdar olub-olmadıqlarını bildirmək xahişi ilə Paktda iştirak edən dövlətlərə göndərir, iştirakçı dövlətlərin heç olmasa üçdə biri belə konfransın keçirilməsi lehinə olarsa, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının himayəsi altında həmin konfransı çağırır. Həmin konfransda və səsvermədə iştirak edən iştirakçı dövlətlərin çoxluğu tərəfindən qəbul edilən düzəliş Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasına təsdiq üçün göndərilir.

2. Düzəliş Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyası tərəfindən təsdiq olunduqdan və bu Paktda iştirak edən dövlətlərin üçdə ikisi tərəfindən onların konstitusion prosedurlarına müvafiq olaraq qəbul olunduqdan sonra qüvvəyə minir.

3. Düzəlişlər qüvvəyə mindikdən sonra onları qəbul edən dövlətlər üçün məcburi xarakter daşıyır, digər iştirakçı dövlətlər üçün isə bu Paktın qərarları və onların əvvəl qəbul etdikləri düzəlişlər məcburidir.

Maddə 30

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi 26-cı maddənin 5-ci bəndinə əsasən verdiyi məlumatlardan asılı olmayaraq, həmin maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan bütün dövlətlərə aşağıdakıları bildirir:

- a) 26-cı maddəyə əsasən imzalamalar, təsdiqlər və qoşulmaları;
- b) 27-ci maddəyə əsasən bu Paktın qüvvəyə minməsi və 29-cu maddəyə əsasən hər hansı düzəlişin qüvvəyə minməsi tarixlərini.

Maddə 31

1. Mətni ingilis, ispan, Çin, rus və fransız dillərində autentik olan bu Pakt Birləşmiş Millətlər Təşkilatının arxivində saxlanılmalıdır.

2. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi bu Paktın təsdiq olunmuş surətlərini 26-cı maddədə göstərilən bütün dövlətlərə göndərir.

**DİN VƏ ETİQADA ƏSASLANAN
DÖZÜMSÜZLÜYÜN VƏ AYRI-SEÇKİLİYİN
BÜTÜN FORMALARININ ARADAN
QALDIRILMASI HAQQINDA BƏYANNAMƏ**

*Baş Assambleyanın 25 noyabr 1981-ci il tarixli
36/55 sayılı qətnaməsi ilə elan edilmişdir*

Baş Assambleya,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin əsas prinsiplərindən birinin ləyaqət və bərabərliyin hər bir insana məxsus olduğunu irəli sürdüyünü və bütün Üzv-Dövlətlərin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əməkdaşlıq şəraitində insan hüquqları və əsas azadlıqlarına irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq hamılıqla hörmət göstərilməsinə və onlara əməl olunmasına yardım və təşviq etmək üçün müştərək və müstəqil fəaliyyət göstərməyi öz öhdələrinə götürdüklerini *nəzərə alaraq,*

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin və İnsan Hüquqlarına dair Beynəlxalq Paktların qanun qarşısında qeyri-ayrı-seçkilik və bərabərlik prinsiplərini və fikir, vicdan, din və etiqad azadlığı hüququnu elan etdiyini *nəzərə alaraq,*

İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarına, xüsusilə fikir, vicdan, din və etiqadın hər hansı növünün azadlığı hüququna qarşı etinasızlığın və onun pozulmasının, xüsusən onlar digər dövlətlərin daxili işlərinə xarici müdaxilə vasitəsi olaraq xidmət etdikdə və insanlar və millətlər arasında nifrətin şiddətlənməsinə gətirib çıxardıqda, bilavasitə və ya dolayısıyla, bəşəriyyətə müharibələr və dərin izzət gətirdiyini *nəzərə alaraq,*

Din və etiqadın onu təqib edən hər bir kəs üçün onun həyat anlayışının əsas elementlərindən biri olduğunu və din və etiqad azadlığına bütövlükdə hörmət etməyin və ona zəmanət verməyin lazım olduğunu *nəzərə alaraq,*

Din və etiqad azadlığıyla bağlı məsələlərdə anlayış, dözümlülük və hörməti təşviq etməyin və din və etiqadın Birləşmiş Millətlər Nizamnaməsinin, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının digər müvafiq hüquqi sənədlərinin və hazırkı Bəyannamənin məqsəd və prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edən məqsədlər üçün istifadə edilməsinə yol verilməməsinə təmin etməyin zəruriliyini *nəzərə alaraq*,

Din və etiqad azadlığının, həmçinin dünyada sülh, sosial ədalət və millətlər arasında dostluq məqsədlərinə nail olunmasına və müstəmləkəçilik və irqi ayrı-seçkilik ideologiyalarının və təcrübələrinin ortadan qaldırılmasına yardım edəcəyinə *inanaraq*,

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və ixtisaslaşmış qurumlarının himayəsi altında ayrı-seçkiliyin müxtəlif növlərinin aradan qaldırılmasına dair bir neçə Konvensiyanın qəbul edilməsini və onlardan bəzilərinin qüvvəyə minməsinə məmnuniyyətlə *qeyd edərək*,

Din və etiqad məsələlərində dünyanın bəzi yerlərində hələ də müşahidə olunan dözümsüzlüyün nümayişindən və ayrı-seçkiliyin mövcudluğundan *narahat olaraq*,

Bu cür dözümsüzlüyün bütün növlərinin və təzahürlərinin sürətli şəkildə aradan qaldırılması üçün bütün lazımi tədbirləri görməyə və din və etiqad zəminində ayrı-seçkiliyin qarşısını almağa və onunla mübarizə aparmağa *qətiyyət hissi ilə dolaraq*,

Din və Etiqada Əsaslanan Dözümsüzlüyün və Ayrı-seçkiliyin Bütün Növlərinin Aradan Qaldırılmasına dair hazırkı Bəyannaməni *elan edir*:

Maddə 1

1. Hər kəs fikir, vicdan və din azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa özü seçdiyi bir din və ya hər hansı əqidə azadlığı və öz dininə və əqidəsinə təklikdə və ya başqaları ilə birgə, aşkar, yaxud fərdi qaydada, ibadət, ayin, təcrübə və təlim zamanı etiqad etmək azadlığı daxildir.

2. Heç kəs özü seçdiyi din və ya əqidəyə malikolma azadlığını azaldacaq məcburiyyətə məruz qoyula bilməz.

3. Din və əqidələri təqib etmə azadlığı yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş və ictimai-asayışı, nizam-intizamı, sağlamlığı və ya mənəviyyatı, ya da başqalarının əsas insan hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri olan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

Maddə 2

1. Heç kəs din və əqidələr əsasında hər hansı Dövlət, müəssisə, insan qrupu və ya şəxs tərəfindən ayrı-seçkiliyə məruz qoyula bilməz.

2. Hazırkı Bəyannamənin məqsədlərinə yönəlik olaraq "din və əqidə" əsasında "düzümsüzlük və ayrı-seçkilik" din və əqidəyə əsaslanan hər hansı fərqqoyma, istisnaetmə, məhdudiyətoyma və ya üstün tutma mənasındadır və məqsəd və ya nəticəsi də bərabərlik əsasında insan hüquqları və əsas azadlıqlarının tanınmasının, istifadəsinin və həyata keçirilməsinin ləğvi və ya zədələnməsidir.

Maddə 3

İnsanlar arasında din və əqidə əsasında ayrı-seçkilik insan ləyaqətinə qarşı bir təhqirdir və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin prinsiplərinin danılmasıdır və Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində elan edilmiş və İnsan Hüquqlarına dair Beynəlxalq Paktlarda təfəsilatı ilə bəyan edilmiş insan hüquqları və əsas azadlıqlarının pozulması və millətlər arasında dostluq və sülh münasibətlərinə maneə olaraq qınanmalıdır.

Maddə 4

1. Bütün Dövlətlər mülki, iqtisadi, siyasi, sosial və mədəni həyatın bütün sahələrində insan hüquqları və əsas azadlıqlarının tanınması, tətbiq edilməsi və istifadə edilməsi məqsədiylə din və əqidə əsasında ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq və aradan qaldırmaq üçün effektiv tədbirlər görəcəklər.

2. Bütün Dövlətlər hər hansı bu cür ayrı-seçkiliyi qadağan etmək və bu sahədə din və ya hər hansı əqidə əsasında düzümsüzlüyə qarşı mübarizə aparmaq üçün bütün müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün lazım olduğunda qanunvericiliyin qəbul edilməsi və ya ləğv edilməsi üçün bütün səylərini göstərəcəklər.

Maddə 5

1. Valideynlər və ya müvafiq hallarda, uşağın qanuni qəyyumları öz din və ya əqidələrinə müvafiq olaraq ailələri daxilində həyat tərzini müəyyənləşdirmək və uşaqlarının almalı olduqlarını düşündükləri mədəni təhsili seçmək hüququna malikdirlər.

2. Hər uşaq öz valideynlərinin və ya müvafiq hallarda, qanuni qəyyumlarının arzularına uyğun olaraq din və ya əqidə sahəsində təhsil almaq hüququndan faydalanacaq və öz valideynlərinin və ya qanuni

qəyyumlarının arzularının ziddinə olaraq din və ya əqidə sahəsində təhsil almağa məcbur edilməyəcəkdir, nəzərə alaraq ki, uşağın maraqları rəhbər prinsipdir.

3. Uşaq din və əqidə əsasında ayrı-seçkiliyin hər hansı növündən qorunmalıdır. Uşaq anlayış, tolerantlıq, insanlararası dostluq, sülh və ümumbəşəri qardaşlıq, başqalarının din və etiqad azadlığına hörmət ruhunda və öz enerji və bacarıqlarını digər insanların səadəti üçün sərf etməli olduğunu idrak edəcək şəkildə tərbiyə olunmalıdır.

4. Uşağın öz valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının himayəsində olmadığı halda onların din və əqidə məsələlərində ifadə edilmiş arzuları və ya onların arzularının hər hansı təzahürü lazımı qaydada nəzərə alınmalıdır, nəzərə alaraq ki, uşağın maraqları rəhbər prinsipdir.

5. Hazırkı Bəyannamənin 1-ci maddəsinin 3-cü bəndini nəzərə alaraq, uşağın tərbiyə olunduğu dinin və ya əqidələrin təcrübəsi onun fiziki və ya əqli sağlamlığı, yaxud da tam inkişafı üçün zərərli olmamalıdır.

Maddə 6

Hazırkı Bəyannamənin 1-ci maddəsinə müvafiq olaraq və 1-ci maddənin 3-cü bəndinin göstərişlərinə riayət edərək fikir, vicdan, din və ya əqidə azadlığı hüququ xüsusilə aşağıdakı azadlıqları ehtiva edəcəkdir:

a) din və ya əqidə ilə əlaqədar olaraq ibadət etmək və ya toplaşmaq və bu məqsədlər üçün yerlər yaratmaq və himayə etmək;

b) müvafiq xeyriyyə və ya humanitar müəssisələr yaratmaq və himayə etmək;

c) din və ya əqidə adət və ya mərasimləri ilə əlaqədar lazımı qədər zəruri material və ya əşyalar hazırlamaq, əldə etmək və istifadə etmək;

ç) bu sahələrdə müvafiq nəşrlər hazırlamaq, nəşr etmək və yaymaq;

d) bu məqsədlər üçün uyğun olan yerlərdə din və ya əqidəni tədris etmək;

e) fərdlərdən və təşkilatlardan könüllü maliyyə və digər ianələr xahiş etmək və almaq;

ə) hər hansı din və ya əqidənin tələb və normalarına əsasən müvafiq rəhbərlər hazırlamaq, təyin etmək, seçmək və ya varislik hüququ ilə təyin etmək;

f) hər hansı bir kimsənin din və ya əqidəsinin qaydalarına uyğun olaraq istirahət günlərinə riayət etmək və bayram və mərasimlərini qeyd etmək;

g) din və əqidə sahəsində fərdlərlə və icmalarla milli və beynəlxalq səviyyədə əlaqələr qurmaq və davam etdirmək.

Maddə 7

Hazırkı Bəyannamədə elan edilmiş hüquq və azadlıqlar milli qanunvericilikdə elə razılaşdırılmalıdır ki, hər kəs bu hüquq və azadlıqlardan praktikada yararlanmağa bilsin.

Maddə 8

Hazırkı Bəyannamədə heç bir şey Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində və İnsan Hüquqlarına dair Beynəlxalq Paktlarda müəyyən edilmiş hər hansı hüququn məhdudlaşdırılması və ya ondan məhrum etmə kimi təhlil edilməyəcəkdir.

MİLLİ VƏ YAXUD ETNİK, DİNİ VƏ DİL AZLIQLARINA MƏNSUB ŞƏXSLƏRİN HÜQUQLARI HAQQINDA BƏYANNAMƏ

*Baş Assambleyanın 18 dekabr 1992-ci il tarixli
47/135 sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir*

Baş Assambleya,

Nizamnamədə elan edildiyi kimi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas məqsədlərindən birinin irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, hamının əsas hüquqlarına və azadlıqlarına hörməti təşviq etmək və inkişaf etdirmək olduğunu bir daha *təsdiq edərək,*

İnsanın əsas hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqətinə və dəyərinə, kişilərlə qadınların hüquq bərabərliyinə, böyük və kiçik millətlərin bərabərliyinə inamını bir daha *təsdiq edərək,*

Nizamnamədə, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində, Genosid Cinayətlərinin Önlənməsi və Ona Görə Cəza Haqqında Konvensiyada, İrqi Ayrı-Seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv Edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyada, İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda, Din və yaxud Əqidə Əsasında Dözülməzliyin və Ayrı-Seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv Edilməsi haqqında Bəyannamədə, Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyada, eləcə də ümumdünya və yaxud regional səviyyədə qəbul olunmuş digər müvafiq beynəlxalq sənədlərdə və BMT-nin üzvü olan ayrı-ayrı dövlətlər arasında bağlanan beynəlxalq sənədlərdə olan prinsiplərin həyata keçirilməsinə *yardım etməyə çalışaraq,*

Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın etnik, din və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqları ilə bağlı 27-ci maddəsinin müddəalarını *əldə rəhbər tutaraq,*

Milli və yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqlarının təşviq edilməsi və qorunmasının onların yaşadıkları dövlətlərdə siyasi və sosial sabitliyə yardım etdiyini *nəzərə alaraq*,

Milli və yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub olan şəxslərin hüquqlarının mütəmadi olaraq təşviq olunması və həyata keçirilməsinin, cəmiyyətin inkişafının tərkib hissəsi kimi və demokratik çərçivələrdə qanunun aliliyi əsasında xalqlar və dövlətlər arasında dostluğun və əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə səbəb olacağını *qeyd edərək*;

Azlıqların müdafiəsində mühüm rol oynamağı BMT-nin vəzifəsi *hesab edərək*,

İndiyədək BMT sistemi çərçivəsində, əsasən də İnsan Hüquqları Komissiyasında, Azlıqların qorunması və onlara qarşı ayrı-seçkiliyin ön-
lənməsi üzrə yarım komissiyada və insan hüquqları haqqında beynəlxalq paktların, milli və yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub olan şəxslərin hüquqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə insan hüquqları sahəsində digər müvafiq beynəlxalq müqavilələrin icrası naminə yaradılan orqanlarda görülən işləri *nəzərə alaraq*,

Dövlətlərarası və qeyri-dövlət təşkilatlarının azlıqların müdafiəsi, milli və yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub şəxslərin hüquqlarının təşviq olunması və qorunması sahəsində gördükləri işlərin əhəmiyyətini *qeyd edərək*,

Milli və yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub olan şəxslərin hüquqlarına münasib olan insan hüquqları sahəsində beynəlxalq sənədlərin daha səmərəli həyata keçirilməsinin təmin olunmasının vacibliyini *qeyd edərək*,

Milli və yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub olan şəxslərin hüquqları haqqında hazırkı Bəyannaməni *elan edir*:

Maddə 1

1. Dövlətlər öz ərazilərindəki milli və yaxud etnik, mədəni, dini və dil azlıqlarının mövcudluğunu və özünəməxsusluğunu mühafizə edir və bu özünəməxsusluğun daha da inkişaf etdirilməsi üçün şərait yaramasını təşviq edirlər.

2. Dövlətlər bu məqsədlərə nail olmaq üçün lazımı qanunlar qəbul edir və başqa tədbirlər görürlər.

Maddə 2

1. Milli və yaxud etnik, dini və dil azlıqlarına mənsub olan şəxslər (bundan sonra milli azlıqlara mənsub şəxslər adlanacaq), öz milli mədəniyyət dəyərlərindən istifadə etmək, öz dininə etiqad göstərmək və öz dini mərasimlərini icra etmək, eləcə də öz ana dillərindən həm özəl həyatlarında, həm də ictimai yerlərdə heç bir təzyiqə məruz qalmadan istifadə etmək hüququna malikdirlər.

2. Azlığa mənsub olan şəxslər dövlətin mədəni, dini, ictimai, iqtisadi və dövlət işləri ilə bağlı həyatında fəal iştirak etmək hüququna malikdirlər.

3. Azlığa mənsub olan şəxslər, milli qanunvericiliyə zidd olmayan qaydada, milli və lazım gəldiyi yerlərdə regional səviyyədə, mənsub olduqları azlıqlara və ya yaşadıkları ərazilərə dair qərarların qəbul olunmasında fəal iştirak etmək hüququna malikdirlər.

4. Azlığa mənsub olan şəxslər heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən öz qruplarının digər üzvləri ilə və digər azlıqlara mənsub şəxslərlə sərbəst şəkildə və dinc əlaqələr qurmaq və saxlamaq, eləcə də başqa dövlətlərin, onlarla milli, etnik, dini və dil bağlılığı olan vətəndaşları ilə əlaqə qurmaq və saxlamaq hüququna malikdirlər.

Maddə 3

1. Azlığa mənsub olan şəxslər öz hüquqlarını, eləcə də bu Bəyannamədə ifadə olunan hüquqları, heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan, həm fərdi şəkildə, həm də öz qrupunun başqa üzvləri ilə birgə həyata keçirə bilirlər.

2. Hazırkı Bəyannamədə ifadə olunan hüquqlardan istifadə etmək və etməmək, azlığa mənsub olan istənilən şəxsin vəziyyəti üçün heç bir mənfi nəticəyə gətirib çıxarmır.

Maddə 4

1. Dövlətlər, lazım gəldikdə, azlıqlara mənsub şəxslərin özlərinin bütün insan hüquqları və əsas azadlıqlarının, heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan və qanun qarşısında tam bərabərlik əsasında tam həcmdə və səmərəli şəkildə həyata keçirə bilmələrinin təmin olunması üçün tədbirlər görürlər.

2. Dövlətlər azlıqlara mənsub şəxslərə, özünəməxsus xüsusiyyətlərini ifadə etməyə və öz mədəniyyətlərini, dillərini, dinlərini, adət və ən-

ənələrini inkişaf etdirməyə imkan verən əlverişli şərait yaratmaq üçün tədbirlər görürlər; bu zaman onların milli qanunvericiliyin və beynəlxalq normaların pozulması ilə həyata keçirilən konkret fəaliyyətləri ilə bağlı hallar istisna edilir.

3. Dövlətlər, həyata keçirilməsi mümkün olan yerlərdə, azlıqlara mənsub şəxslərin öz ana dillərini öyrənmələri və öz ana dillərində təlim görmələri üçün lazımi imkanlara malik olmaları naminə müvafiq tədbirlər görürlər.

4. Dövlətlər, lazım gəldikdə, öz ərazilərində yaşayan azlıqların tarixinin, adət-ənənələrinin, dillərinin və mədəniyyətlərinin öyrənilməsini stimullaşdırmaq məqsədilə təhsil sahəsində tədbirlər görürlər. Azlıqlara mənsub şəxslər bütövlükdə cəmiyyət həyatı üçün zəruri olan biliklərə yiyələnmək üçün lazımi imkanlara malik olmalıdırlar.

5. Dövlətlər, azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz ölkələrinin iqtisadi tərəqqisi və inkişafının təmin olunmasında tam həcmdə iştirak edə bilmələri üçün lazımi tədbirlər görülməsi məsələsini nəzərdən keçirirlər.

Maddə 5

1. Milli siyasət və proqramlar azlıqlara mənsub olan şəxslərin qanuni maraqlarını lazımi qaydada hesaba almaqla planlaşdırılır və həyata keçirilir.

2. Dövlətlərarası əməkdaşlıq və yardım proqramları, azlıqlara mənsub şəxslərin qanuni maraqlarını lazımi qaydada hesaba almaqla planlaşdırılır və həyata keçirilir.

Maddə 6

Dövlətlər azlıqlara mənsub olan şəxslərlə bağlı məsələlərdə əməkdaşlıq etməli, o cümlədən qarşılıqlı anlaşmanı və etibarı təşviq etmək məqsədilə təcrübə və informasiya mübadiləsi aparmalıdırlar.

Maddə 7

Dövlətlər hazırkı Bəyannamədə ifadə edilən hüquqlara hörmətlə yanaşmanı təşviq etmək məqsədilə əməkdaşlıq etməlidirlər.

Maddə 8

1. Hazırkı Bəyannamənin heç bir müddəası, dövlətlərin azlıqlara mənsub şəxslərlə bağlı öz beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmələrinə əngəl törətmir. Əksinə, dövlətlər iştirakçısı olduqları beynəlxalq

müqavilə və sazişlərə uyğun olaraq öz öhdələrinə götürdükləri vəzifə və öhdəlikləri vicdanla yerinə yetirməlidirlər.

2. Hazırkı Bəyannamədə ifadə edilən hüquqların həyata keçirilməsi hamılıqla qəbul olunan insan hüquqlarının və əsas azadlıqların bütün şəxslər tərəfindən yerinə yetirilməsinə heç bir xələl gətirmir.

3. Hazırkı Bəyannamədə ifadə edilən hüquqların səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə dövlətlərin gördükləri tədbirlər Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində nəzərdə tutulan bərabərlik prinsipinə prima facie zidd hesab olunmur.

4. Hazırkı Bəyannamənin heç bir müddəası, dövlətlərin suveren bərabərliyi, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqilliyi prinsipləri də daxil edilməklə, BMT-nin əsas məqsədləri və prinsiplərinə zidd olan hər hansı bir fəaliyyətə yol verilməsi kimi şərh edilə bilməz.

Maddə 9

BMT-nin ixtisaslaşdırılmış təsisatları və digər təşkilatlar öz səlahiyyətləri daxilində hazırkı Bəyannamədə təsbit edilmiş hüquq və prinsiplərin tam şəkildə həyata keçirilməsinə yardım göstərirlər.

ÖL ÖL È ĀĀÉĀ¹ 22:
 ÔÊÊÊÐ, ĀÊÛĀĀĪ ĀĬ ĀĒĪ ĀÇĀĀËÛÛÛ (Ī ĀĀĀĬ 18)

*İnsan Hüquqları Komitəsinin qırx səkkizinci sessiyasında
 30 iyul 1993-cü il tarixində qəbul edilmişdir*

1. 18-ci maddənin 1-ci bəndində keçən fikir, vicdan və din azadlığı hüququ (hansı ki, etiqadlara sahibolma azadlığını ehtiva edir) olduqca geniş və dərinidir; o, bütün məsələlərdə fikir azadlığını, istər təklikdə istərsə də başqaları ilə birgə təqib edilən din və etiqada inanc və bağlılığı əhatə edir. Komitə üzv dövlətlərin diqqətini fikir azadlığı ilə vicdan azadlığının din və etiqad azadlığı ilə bərabər səviyyədə qorunduğu faktına cəlb etdi. Bu azadlıqların əsas xüsusiyyəti Paktın 4-cü maddəsinin 2-ci bəndində ifadə edildiyi kimi, hətta fəvqəladə vəziyyət zamanı belə bu təminatla heç bir məhdudlaşdırma qoyulmayacağı faktında da əks olunmuşdur.

2. Maddə 18 teist, qeyri-teist və ateist etiqadları, həmçinin heç bir din və ya etiqadı təqib etməmək hüququnu qoruyur. "Etiqad" və "din" terminləri geniş şəkildə təhlil edilməlidir. Maddə 18 özünün tətbiq dairəsiylə ənənəvi dinlər, yaxud ənənəvi dinlərinə bənzər təşkilati xüsusiyyətlərə və ya təcrübələrə malik olan dinlər və ya etiqadlarla məhdudlaşmır. Buna görə də Komitə, yeni yaradılmış olmaları və ya dini azlığı təmsil etdikləri üçün hakim bir dini icma tərəfindən düşmənçiliyə məruz qala biləcəkləri faktı da daxil olmaqla, hər hansı əsasla hər hansı din və ya etiqada qarşı hər hansı növ ayrı-seçkilik etmə tendensiyasını narahatlıq üçün əsas olaraq görür.

3. Maddə 18 fikir, vicdan, din və ya etiqad azadlığını din və ya etiqadı təqib etmə azadlığından ayırır. Bu maddə fikir və vicdan azadlığına və yaxud öz seçimiylə bir din və ya etiqada malik olmaq və ya onu qəbul etmək azadlığına hər hansı məhdudsiyyət qoyulmasına izn vermir. 19-cu maddənin 1-ci bəndindəki hər kəsin müdaxilə olmadan

fikirlərə sahib olmaq hüququ kimi, bu azadlıqlar da qeyd-şərtsiz qorunurlar. 18-ci maddənin 2-ci bəndinə və 17-ci maddəyə müvafiq olaraq, heç kəs öz fikirlərini, yaxud bir din və ya etiqada bağlılığını aşkar etməyə məcbur edilə bilməz.

4. "Din və ya etiqadı təqib etmək azadlığı təkliddə və ya başqaları ilə birgə, aşkar, yaxud fərqi qaydada" həyata keçirilə bilər. Din və ya etiqadı ibadət, dini ayin, təcrübə və təlimdə təqib etmək azadlığı geniş fəaliyyətlər sahəsini əhatə edir. İbadət anlayışı etiqadı bilavasitə ifadə edən ayin və təntənəli mərasimləri, həmçinin də, ibadət yerlərinin tikintisi, ayin formul və əşyalarının istifadəsi, simvolların nümayişi və bayram və istirahət günlərinə riayət edilməsi də daxil olmaqla, bu cür fəaliyyətlərə bağlı müxtəlif təcrübələri əhatə edir. Din və ya etiqadın yerinə yetirilməsi və təqib edilməsi yalnız təntənəli mərasim fəaliyyətlərini deyil, həmçinin pəhriz qaydalarına riayət edilməsi, fərqləndirici paltar və ya baş örtüklərinin geyinilməsi, həyatın müəyyən mərhələləri ilə bağlı dini ayinlərdə iştirak və adətən bir qrupun danışdığı xüsusi bir dildən istifadə etmək kimi adətləri də ehtiva edir. Bundan başqa, din və ya etiqadın təcrübə və təlimi öz dini liderlərini, xadimlərini və müəllimlərini seçmə azadlığı, dini seminariya və ya dini məktəblər yaratma azadlığı və dini mətn və ya nəşrlər tərtib etmə və yayma azadlığı kimi dini qrupların əsas işlərinin icrasıyla bağlı fəaliyyətləri ehtiva edir.

5. Komitə qeyd edir ki, bir din və ya etiqada "malik olmaq və ya onu qəbul etmək" azadlığı mütləq şəkildə, mövcud dini və ya etiqadı digəriylə dəyişmək və ya ateist baxışları mənimsəmək hüququ, həmçinin öz din və ya etiqadını qoruyub saxlamaq hüququ da daxil olmaqla, bir din və ya etiqadı seçmək azadlığını tələb edir. 18-ci maddənin 2-ci bəndi inananları və inanmayanları öz dini etiqadlarını və ya konqreqasiyalarını təqib etməyə məcbur etməyi, öz din və ya etiqadından dönməyə və ya onu dəyişməyə məcbur etmək məqsədiylə fiziki güc və ya cəza tədbirləri təhdidindən istifadə etmək də daxil olmaqla, bir din və ya etiqada malik olmaq və ya onu mənimsəmək hüququnu azaldacaq zorakılığı rədd edir. Məsələn, təhsil, tibbi xidmət, iş təminatı və ya 25-ci maddə və Pak-tın digər təminatları ilə zəmanət altına alınmış hüquqları əldə etməyi məhdudlaşdıran eyni məqsəd və ya nəticəsi olan siyasət və ya təcrübələr

də 18-ci maddənin 2-ci bəndi ilə ziddiyyət təşkil edir. Eyni müdafiədən qeyri-dini xarakterli bütün etiqad sahibləri də faydalanırlar.

6. Komitə hesab edir ki, 18-ci maddənin 4-cü bəndi dövlət məktəblərində dinlərin ümumi tarixi və etika kimi fənlərin tədrisinə, qərəzsiz və obyektiv olması şərti ilə, icazə verir. 18-ci maddənin 4-cü bəndində qeyd edilən valideynlərin və ya qanuni qəyyumların uşaqlarının öz inanclarına uyğun olaraq dini və mənəvi tərbiyə almalarını təmin etmə azadlığı 18-ci maddənin 1-ci bəndində qeyd edilmiş bir din və ya etiqadı öyrətmək azadlığının təminatı ilə bağlıdır. Komitə qeyd edir ki, əgər ayrı-seçkilik xüsusiyyəti olmayan istisnalar nəzərdə tutulmadıqca və ya valideynlərin və qanuni qəyyumların istəklərini qarşılayan alternativlər üçün təminat verilmədikcə, müəyyən bir din və ya etiqadın tədrisini ehtiva edən dövlət təhsili 18-ci maddənin 4-cü bəndinə ziddir.

7. 20-ci maddəyə müvafiq olaraq, heç bir dinin və ya etiqadın təqibi müharibə təbliğatına və ya ayrı-seçkilik, düşmənçilik və zorakılığa təhrikçilik olaraq görülən milli, irqi və ya dini ədavətin müdafiəsinə çevrilə bilməz. Komitə tərəfindən Ümumi Şərh №11 [19]-da qeyd ediləyi kimi, bu cür aktları qadağan edən qanunları qəbul etmək Üzv dövlətlərin öhdəçiliyindədir.

8. 18-ci maddənin 3-cü bəndi din və ya etiqadı təqib etmək azadlığının məhdudlaşdırılmasına yalnız və yalnız o halda icazə verir ki, məhdudiyətlər qanunla nəzərdə tutulmuş və ictimai-əsayişin, nizam-intizamın, sağlamlığın və mənəviyyatın, və ya başqalarının əsas hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri olsun. Bir din və ya etiqada malik olmaq və ya onu qəbul etmək məcburiyyətindən azadlıq və valideynlərin və qanuni qəyyumların dini və mənəvi təhsil ilə təmin etmək azadlığı məhdudlaşdırıla bilməz. İcazə verilən məhdudiyət bəndlərinin əhatə dairəsini şərh edərkən Üzv dövlətlər, 2-ci, 3-cü və 26-cı maddələrdə qeyd olunan bərabərlik və hər hansı əsasda ayrı-seçkiliyə məruz qalmama hüququ daxil olmaqla, Paktda təmin edilmiş hüquqların müdafiəsinin zərurətindən hərəkət etməlidirlər. Təyin edilmiş məhdudiyətlər qanunla təsis edilməli və 18-ci maddədə təmin edilən hüquqlara zəzər yetirəcək qaydada tətbiq edilməməlidir. Komitə qeyd edir ki, 18-ci maddənin 3-cü bəndi qəti surətdə şərh edilməlidir: orada nəzərdə tutulmamış əsaslarda məhdudiyətlərə, onlar milli təh-

lükəsizlik kimi Paktda müdafiə edilmiş digər hüquqlar naminə məhdudiyətlər kimi irəli sürülmüş olsalar belə, icazə verilmir. Məhdudiyətlər yalnız qabaqcadan nəzərdə tutulmuş məqsədlərə yönəlik olaraq tətbiq edilə bilərlər və əsaslandıqları konkret ehtiyacla bilavasitə əlaqədar və ona uyğun olmalıdırlar. Məhdudiyətlər ayrı-seçkilik məqsədiylə və ya ayrı-seçkilik tərzində tətbiq edilə bilməz. Komitə qeyd edir ki, əxlaq anlayışı bir çox ictimai, fəlsəfi və dini ənənələr əsasında əmələ gəlmişdir və nəticə etibarlı ilə əxlaqın müdafiəsi məqsədiylə bir din və ya etiqadı təqib etmək azadlığına qarşı məhdudiyətlər yalnız bir tək ənənədən irəli gəlməyən prinsiplərə əsaslanmalıdır. Məhbuslar kimi müəyyən qanuni məhdudiyətlərə məruz qalmış şəxslər, məhdudiyətin səciyyəvi xüsusiyyətinə uyğun tərzdə öz din və etiqadını tam şəkildə təqib etmək hüquqlarından istifadə etməyə davam edirlər. Üzv dövlətlərin məruzələrində 18-ci maddənin 3-cü bəndinə müvafiq olaraq tətbiq edilmiş məhdudiyətlərin həm hüquqi cəhətdən, həm də onların müəyyən şərtlərdə tətbiqi cəhətdən tam əhatə dairəsi və nəticələrinə dair məlumat verilməlidir.

9. Bir dinin dövlət dini kimi tanınmış olması, yaxud onun rəsmi və ya ənənəvi elan edilməsi və ya onun ardıcılarının əhalinin əksəriyyətini təşkil etməsi faktı 18-ci və 27-ci maddələr də daxil olmaqla Paktda təsbit olunmuş hüquqlardan hər hansı birindən faydalanmağa nə hər hansı bir zərər yetirməli, nə də digər dinlərin ardıcıllarına və ya inanmayanlara qarşı ayrı-seçkiliyə səbəb olmalıdır. Xüsusilə, sonuncuya qarşı ayrı-seçkilik qoyan, hakim dinin üzvlərinin dövlət qulluğuna girmə hüququnu məhdudlaşdırmaq, yaxud onlara iqtisadi imtiyazlar tanımaq və ya digər inancların təcrübə edilməsinə xüsusi məhdudiyətlər qoymaq kimi müəyyən tədbirlər din və ya etiqad əsasında ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsinə və 26-cı maddədə nəzərdə tutulmuş bərabər şəkildə müdafiə təminatına uyğun deyil. Paktın 20-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş tədbirlər 18-ci və 27-ci maddələrlə təmin olunmuş hüquqlardan istifadə edilməsində dini azlıqların və digər dini qrupların hüquqlarının pozulmasına qarşı və həmçinin bu qruplara qarşı zorakılıq və təqib aktlarına qarşı mühüm zəmanətlər verir. Komitə üzv dövlətlər tərəfindən bütün din və etiqadların məhdudlaşdırılmadan, onların ardıcılarını isə ayrı-seçkilikdən qorumaq

məqsədiylə görülməş tədbirlər barədə məlumatlandırılmaq istəyir. Həmçinin, 27-ci maddədə nəzərdə tutulmuş dini azlıqların hüquqlarına hörmətlə bağlı məlumat almaq, Komitəyə, müvafiq üzv dövlətlər tərəfindən fikir, vicdan, din və ya etiqad azadlığına nə dərəcədə riayət edildiyini qiymətləndirə bilmək üçün lazımlıdır. Əlaqədar üzv dövlətlər, həmçinin, öz məruzələrinə onların qanunlarında və hüquq elmlərində küfr olaraq görülüb cəzalandırılmalı hesab edilən praktikalara dair məlumatları da daxil etməlidirlər.

10. Əgər bir etiqadlar yığını konstitusiyalarda, nizamnamələrdə, hakim partiyaların bəyanatlarında və s., və ya praktikada rəsmi ideologiya kimi qiymətləndirilirsə, bu nə 18-ci maddədə elan edilmiş azadlıqların və ya Paktı qəbul edilmiş digər hüquqların hər hansı şəkildə pozulmasına, nə də rəsmi ideologiyayı qəbul etməyən və ya ona qarşı çıxış edən şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyə səbəb olmalıdır.

11. Bir çox şəxs 18-ci maddədə təmin edilmiş azadlıqlarından irəli gələn bir hüquq olaraq hərbi xidməti yerinə yetirməkdən imtina etmək (vicdani rədd) hüququ olduğunu iddia ediblər. Bu cür iddialara cavab olaraq, artan sayda Dövlət öz qanunlarında hərbi xidməti yerinə yetirməyi qadağan edən səmimi dini və ya digər etiqadlara sahib vətəndaşları məcburi hərbi xidmətdən azad etmiş və bu cür xidməti alternativ milli xidmət ilə əvəz etmişdir. Pakt açıq şəkildə vicdani rədd hüququna istinad etmir, lakin Komitə hesab edir ki, belə bir hüquq 18-ci maddədən irəli gələ bilər, çünki ölümcül güc tətbiq etmə öhdəçiliyi vicdan azadlığı və din və ya etiqadı təqib etmək hüququ ilə ciddi ziddiyyət təşkil edə bilər. Bu cür hüququn qanunla və ya praktika ilə qəbul edildiyi hallarda, etiqadlarının xüsusiyyəti əsasında vicdani rəddçilər arasında heç bir fərq qoyulmamalıdır; eyni şəkildə, hərbi xidməti yerinə yetirməyi rədd etdiklərinə görə də vicdani rəddçilərə qarşı heç bir ayrı-seçkilik edilməməlidir. Komitə üzv dövlətləri 18-ci maddədə təsbit edilmiş hüquqları əsasında şəxslərin hərbi xidmətdən azad edilməsi şərtləri və alternativ milli xidmətin xüsusiyyəti və müddəti haqqında məlumat təqdim etməyə dəvət edir.

ÖZƏLLƏNDİRİLMİŞ NÜSXE

*BMT Baş Assambleyasının 44/25 sayılı qətnaməsi ilə
20 noyabr 1989-cu ildə qəbul edilmişdir.
2 sentyabr 1990-cı il tarixində qüvvəyə minmişdir.
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1992-ci il 21 iyul
tarixli, 236 nömrəli qərarına əsasən ratifikasiya edilmişdir.*

Preambula

Bu Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər:

...

Aşağıdakılar barədə razılığa gəlmişlər:

...

Maddə 14

1. İştirakçı dövlətlər uşağın əqidə, vicdan və din azadlığı hüququnu müəyyən edir.

2. İştirakçı dövlətlər valideynlərin və müvafiq hallarda qanuni qəy-
yumların uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyəti ilə uzlaşan metodlarla
onun hüquqlarının həyata keçirilməsində uşağa rəhbərlik etmək hüquq-
larına və vəzifələrinə hörmət bəsləyir və buna yardım edirlər.

3. Öz dininə və ya inamına etiqad etmək azadlığına yalnız elə məhdud-
diyyətlər qanunla müəyyən edilmiş olsun və dövlət təhlükəsizliyi, ictimai-
asayışın, əhəlinin mənəviyyat və sağlamlığın mühafizəsi, yaxud digər şəxs-
lərin əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün zəruri olsun.

...

Maddə 30

Etnik, dini və dil baxımından azlıqların və ya yerli əhali arasından
olan şəxslərin yaşadıkları dövlətlərdə belə azlıqlara və ya yerli əhaliyə
mənsub olan uşaq öz qrupunun digər üzvləri ilə birlikdə öz mədəniy-
yətindən bəhrələnmək üçün öz dilinə etiqad bəsləmək və onun ayinlə-
rini yerinə yetirmək, habelə ana dilindən istifadə etmək hüququndan
məhrum oluna bilməz.

QADINLAR BARƏSİNDƏ AYRI-SEÇKİLİYİN BÜTÜN FORMALARININ LƏĞV EDİLMƏSİ HAQQINDA KONVENSIYA

*BMT Baş Assambleyasının 34 /180 sayılı 18 dekabr
1979-cu il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir.
3 sentyabr 1981-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir.
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin
1995-ci il 30 iyun tarixli, 1074 nömrəli qərarına əsasən
ratifikasiya edilmişdir.*

Preambula

Bu Konvensiyanın iştirakçı dövlətləri,

...

Aşağıdakılar barəsində razılaşıdılar:

...

Maddə 16

1. İştirakçı dövlətlər nikah və ailə münasibətlərinə dair bütün məsələlərlə qadınlar barəsində ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üçün bütün müvafiq tədbirləri görür, o cümlədən kişilərlə qadınların bərabərliyi əsasında aşağıdakıları təmin edirlər:

- a) nikaha daxil olmaqda eyni hüquqlar;
- b) azad sürətdə ər seçməkdə və nikaha yalnız özünün azad və tam razılığı ilə daxil olmaqda eyni hüquqlar;
- c) nikah dövründə və o pozularkən eyni hüquq və vəzifələri olmaq;
- ç) kisi və qadınların, ailə vəziyyətlərindən asılı olmayaraq, valideyn kimi övladları ilə əlaqədar məsələlərlə eyni hüquq və vəzifələri olması; bütün hallarda uşaqların mənafeyi üstün tutulur;
- d) uşaqların sayı və onların doğum illəri arasında fasilə məsələsini azad və məsuliyyətlə həll etməkdə eyni hüquqa, informasiyaya və təhsilə, həmçinin bu hüququ həyata keçirməyə imkan verən vasitələrə malik olmaq;

e) qəyyum, hami, vəkil olarkən və uşaqları övladlığa götürərkən, yaxud milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan analoji funksiyaları həyata keçirərkən eyni hüquq və vəzifələri olmaq; bütün hallarda uşaqların mənafeyi üstün tutulur;

ə) ər və arvadın eyni şəxsi hüquqları, o cümlədən soyadı, pəsə və məşğuliyyət seçmək hüququ;

f) ər və arvadın mülkiyyətə pullu, yaxud pulsuz şəkildə sahib olmaq, onları almaq, idarə etmək və onlar barəsində sərəncam verməkdə eyni hüquqları.

2. Uşağın nişanlanması və nikahı hüquqi qüvvəyə malik deyil, minimal nikah yaşının müəyyənləşdirilməsi və nikahların mütləq vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarında qeydiyyatdan keçirilməsi üçün, qanunvericilik tədbirləri daxil olmaqla, bütün lazımi tədbirlər görülür.

VƏTƏNDAŞLIĞI OLMAYAN ŞƏXSLƏRİN İNSAN HÜQUQLARINA DAİR BƏYANNAMƏ

*BMT Baş Assambleyasının 13 dekabr 1985-ci il tarixli
40/144 sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir.*

Baş Assambleya,

...

Hazırkı Bəyannaməni elan edir:

...

Maddə 5

1. Əcnəbilər daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq və yaşadıkları Dövlətin müvafiq beynəlxalq öhdəliklərinə riayət edərək, xüsusilə aşağıdakı hüquqlardan faydalana bilərlər:

a) yaşamaq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ; heç bir əcnəbi zorakı həbsə və ya saxlanılmaya məruz qoyula bilməz; heç bir əcnəbi qanunla müəyyən edilmiş əsaslara və qaydalara uyğun olan hallar istisna olmaqla azadlıqdan məhrum edilə bilməz;

b) şəxsi və ailə həyatına, ev və ya yazışmaya zorakı və ya qanunsuz müdaxiləyə qarşı müdafiə hüququ;

c) məhkəmələr, tribunallar və digər bütün orqanlar və ədalət mühakiməsini həyata keçirən orqanlar qarşısında bərabər olmaq və zərurət halında cinayət işlərində və qanunla nəzərdə tutulmuş digər işlərdə bir tərəfinin pulsuz yardımını almaq hüququ;

ç) həyat yoldaşı seçmək, evlənmək, ailə qurmaq hüququ;

d) düşüncə, fikir, vicdan və din azadlığı hüququ; öz din və ya əqidələrini etiqad etmək hüququ yalnız qanunla müəyyən edilmiş və ictimai-asayişin, nizam-intizamın, sağlamlığın və ya mənəviyyatın və ya başqa şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri olan məhdudiyətlərə məruz qala bilər;

- e) öz dilini, mədəniyyətini və adət-ənənələrini qorumaq hüququ;
- ə) daxili valyuta tənzimləmələrinə riayət edərək xarici ölkələrə gəlir, əmanət və ya digər şəxsi pul vəsaitləri köçürmək hüququ.

BÜTÜN ƏMƏKÇİ MİQRANTLARIN VƏ ONLARIN AİLƏ ÜZVLƏRİNİN HÜQUQLARININ QORUNMASINA DAİR BEYNƏLXALQ KONVENSIYA

BMT Baş Assambleyasının 18 dekabr 1990-cı il tarixli 45/158 sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir. 1 iyul 2003-cü ildə qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1998-cı il 11 dekabr tarixli, 581-IQ nömrəli Qanununa əsasən ratifikasiya edilmişdir.

Preambula

Bu Konvensiyanın İştirakçı Dövlətləri,

...

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

...

Maddə 12

1. Əməkçi miqrantlar və onların ailə üzvləri fikir, vicdan və din azadlığı hüququna malikdirlər. Bu hüquqa özləri seçdikləri bir dinə və ya əqidəyə sahib olmaq və ya onu qəbul etmək, və öz dinini və ya əqidəsini təklikdə və ya başqaları ilə birgə, aşkar, yaxud fərdi qaydada, ibadət, ayin, təcrübə və təlim zamanı təqib etmək azadlığı daxildir.

2. Əməkçi miqrantlar və onların ailə üzvləri özlərinin seçdikləri bir din və ya etiqada sahib olmaq və ya onu mənimsəmək azadlığını azaldacaq zorakılığa məruz qoyula bilməz.

3. Öz din və ya etiqadını təqib etmək azadlığı yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş və ictimai-asayişin, nizam-intizamın, sağlamlığın və ya mənəviyyatın və ya digər şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri olan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

4. Bu Konvensiyanın İştirakçı Dövlətləri ən azı biri əməkçi miqrant olan valideynlərin və müvafiq hallarda qanuni qəyyumların uşaqlarını öz inanclarına uyğun olaraq dini və mənəvi təhsil ilə təmin etmək azadlığına hörmət etməyi öhdələrinə götürürlər.

QAÇQINLARIN STATUSU HAQQINDA KONVENSIYA

*28 iyul 1951-ci ildə Baş Assambleyanın 429 (V) sayılı
14 dekabr 1950-ci il tarixli qətnaməsi ilə çağırılmış Qaçqınların
və Apatridlərin Statusuna dair Birləşmiş Millətlər Səlahiyyətli
Nümayəndələr Konfransı tərəfindən qəbul edilmişdir.*

*22 aprel 1954-cü il tarixində qüvvəyə minmişdir.
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1992-ci il 8 dekabr
tarixli, 402 nömrəli qərarına əsasən ratifikasiya edilmişdir.*

Preambula

Yüksək razılığa gələn tərəflər,

...

Aşağıdakı sazişi bağlamışlar:

...

Maddə 4

Dini etiqad

Razılığa gələn dövlətlər ərazilərində olan qaçqınların öz dininə etiqad etmək və öz uşaqlarına dini tərbiyə vermək azadlığı baxımından onlara ən azı öz vətəndaşlarının malik olduğu əlverişli şəraiti yaradacaqlar.

...

Maddə 33

Qaçqınların gəldikləri ölkəyə göndərilməsinin və ya məcburi qaytarılmasının qadağan olunması

1. Razılığa gələn Dövlətlər irqi, dini, vətəndaşlıq, müəyyən sosial qrupa mənsubiyyət, siyasi əqidə səbəblərinə görə həyat və ya azadlığını təhlükə gözləyən ölkənin sərhədlərinə heç vəchlə göndərməyəcək və ya qaytarmayacaqlar.

APATRİDLƏRİN STATUSU HAQQINDA KONVENSIYA

28 sentyabr 1954-cü ildə İqtisadi və Sosial Şuranın 526 A (XVII) sayılı 26 aprel 1954-cü il tarixli qətnaməsi ilə çağırılmış Səlahiyyətli Nümayəndələr Konfransı tərəfindən qəbul edilmişdir. 6 iyun 1960-cı il tarixində qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1996-cı il 31 may tarixli, 106-IQ nömrəli Qanununa əsasən ratifikasiya edilmişdir.

Preambula

Razılığa gələn Ali Tərəflər,

...

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

...

Maddə 4

Dini əqidələr

Razılığa gələn Dövlətlər ərazilərindəki apatridləri dinlərinə sitayiş etmək və övladlarının dini tərbiyəsini təmin etmək azadlığı barədə, heç olmasa, öz vətəndaşlarına yaratdıqları qədər əlverişli şəraitlə təmin etməlidirlər.

İRQİ AYRI-SEÇKİLİYİN BÜTÜN FORMALARININ LƏĞV EDİLMƏSİ HAQQINDA KONVENSİYA

BMT Baş Assambleyasının 2106 (XX) sayılı 21 dekabr 1965-ci il qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir. 4 yanvar 1969-cu il tarixində qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1996-cı il 31 may tarixli, 95-IQ nömrəli Qanununa əsasən ratifikasiya edilmişdir.

Preambula

Bu Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər,

...

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

...

Maddə 5

Bu Konvensiyanın 2-ci maddəsində ifadə olunmuş əsas öhdəliklərə müvafiq olaraq, iştirakçı dövlətlər irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarını qadağan və ləğv etməyi və irqinə, dərisinin rənginə, milli, yaxud etnik mənşəyinə görə fərq qoyulmadan hər bir insanın, – xüsusilə aşağıdakı hüquqları həyata keçirməyə münasibətdə, – qanun qarşısında bərabərliyini təmin etməyi öhdələrinə götürürlər:

a) məhkəmə və ədalət mühakiməsi icra edən digər orqanlar qarşısında bərabərlik hüququ;

b) şəxsi təhlükəsizlik hüququ, istər vəzifəli hökumət adamları, istər-sə də ayrı-ayrı şəxslər, qruplar, yaxud təsisatlar tərəfindən məruz qaldıqları zorakılığa, yaxud bədən xəsarətinə görə dövlət tərəfindən müdafiə olunmaq hüququ;

c) siyasi hüquqlar, o cümlədən ümumi və bərabər seçki hüququ əsasında keçirilən seçkilərdə iştirak etmək – səs vermək və öz namizədli-

yini irəli sürmək hüququ, ölkənin idarə olunmasında, eləcə də bütün səviyyələrdə dövlət işlərinə rəhbərlikdə iştirak etmək hüququ, habelə dövlət qulluğuna girməkdə bərabərlik hüququ;

ç) digər mülki hüquqlar, o cümlədən:

I) dövlətin hüduqlarında yer dəyişmək və yaşamaq azadlığı hüququ;

II) öz ölkəsi də daxil olmaqla, hər hansı ölkəni tərk etmək və öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ;

III) vətəndaşlıq hüququ;

IV) nikah və ər-arvad seçmək hüququ;

V) istər təkbaşına, istərsə də müştərək əmlak sahibliyi hüququ;

VI) vərəsəlik hüququ;

VII) fikir, vicdan və din azadlığı hüququ;

VIII) əqidə azadlığı və onu sərbəst ifadə etmək hüququ;

IX) sərbəst toplaşma və birləşmə hüququ.

d) iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə hüquqlar, o cümlədən:

I) əmək hüququ, sərbəst iş seçmək, ədalətli və əlverişli əmək şəraiti, işsizlikdən müdafiə, eyni əmək üçün bərabər ödəniş, ədalətli və qənaətbəxş haqq hüququ;

II) həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara daxil olmaq hüququ;

III) mənzil hüququ;

IV) səhiyyə, tibbi yardım, sosial təminat və sosial xidmət hüququ;

V) təhsil və peşə hazırlığı hüququ;

VI) mədəni həyatda bərabər iştirak etmək hüququ;

e) ictimai istifadə üçün nəzərdə tutulan istənilən yerə və xidmət növü yerlərinə, məsələn, nəqliyyata minmək, restoran, kafe, teatr və parklara daxil olmaq hüququ.

SOYQIRIMI CİNAYƏTİNİN QARŞISININ ALINMASI VƏ ONA GÖRƏ CƏZALANDIRMA HAQQINDA KONVENSIYA

BMT Baş Assambleyasının 260 A (III) sayılı 9 dekabr 1948-ci il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir. 12 yanvar 1951-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1996-cı il 31 may tarixli, 97-IQ nömrəli Qanununa əsasən ratifikasiya edilmişdir.

Preambula

Razılığa gələn Tərəflər,

...

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

...

Maddə 2

Bu Konvensiyada «soyqırımı» dedikdə, hər hansı milli, etnik, irqi, yaxud dini qrupu tam və ya qismən məhv etmək məqsədilə törədilən aşağıdakı hərəkətlər başa düşülür:

- a) bu cür qrupun üzvlərinin öldürülməsi;
- b) bu cür qrupun üzvlərinə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli xətər yetirilməsi;
- c) hər hansı qrup üçün qəsdən onun tam, yaxud qismən fiziki məhvini nəzərdə tutan həyat şəraiti yaradılması;
- ç) bu cür qrupda doğumun qarşısını almağa yönəldilmiş tədbirlərin görülməsi;
- d) uşaqların zorla bir insan qrupundan alınıb başqasına verilməsi.

HƏRBİ ƏSİRLƏR İLƏ RƏFTARA DAİR CENEVRƏ KONVENSIYASI

1949-cu il aprelin 21-dən avqustun 12-dək Cenevrədə keçirilmiş Müharibə Qurbanlarının Müdafiəsinə dair Beynəlxalq Konvensiyaların Hazırlanması ilə bağlı Diplomatik Konfrans tərəfindən 12 avqust 1949-cu il tarixində qəbul edilmişdir.

21 oktyabr 1950-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1993-cü il 21 aprel tarixli, 573 nömrəli qərarına əsasən ratifikasiya edilmişdir.

...

Maddə 16

Bu Konvensiyanın rütbəyə və cinsi mənsubiyyətə aid müddəaları nəzərə alınmaqla və hərbi əsirlərin sağlamlıq vəziyyətinə, yaşına və ya ixtisasına görə onlar üçün imtiyazlı rejim yaradıla bildiyi hallar istisna olmaqla, əsirlikdə saxlayan Dövlət bütün hərbi əsirlərlə onların irqinə, milli mənsubiyyətinə, dini etiqadına, siyasi əqidəsinə və oxşar meyarlara əsaslanan digər fərqlərə görə heç bir ayırı-seçkilik qoymadan eyni cür rəftar etməlidir.

...

Maddə 33

Saxlanılan heyətin hüquqları və güzəştləri Əsirlikdə saxlayan Dövlət Tərəfindən hərbi əsirlərə kömək üçün tutulub saxlanılan tibbi heyət və ruhanilər hərbi əsir sayılmamalıdır. Lakin onlar, ən azı bu Konvensiyanın güzəştlərindən və himayəsindən istifadə edirlər və onların hərbi əsirlərə tibbi və dini yardım göstərmələri üçün bütün zəruri şərait yaradılmalıdır. Onlar əsirlikdə saxlayan Dövlətin hərbi qanun və qaydaları çərçivəsində və onun səlahiyyətli orqanlarının nəzarəti altında, öz peşə etikasına uyğun olaraq, əsasən özlərinin mənsub olduqları silahlı qüvvələrdən olan hərbi əsirlərin xeyrinə tibbi və dini vəzifələrini yerinə yetirməkdə davam edirlər. Bundan əlavə, tibbi və dini vəzifələrini yerinə yetirərkən onlar aşağıdakı güzəştlərdən istifadə edirlər:

(a) Onlara düşərgədən kənardakı əmək dəstələrində və ya xəstəxanalarda olan hərbi əsirlərə vaxtaşırı baş çəkməyə icazə verilməlidir. Bu məqsədlə əsirlikdə saxlayan Dövlət onların sərəncamına zəruri nəqliyyat vasitələri verməlidir.

(b) Hər bir düşərgədə daha yüksək rütbəli və təcrübəli hərbi həkim burada saxlanılan tibbi heyətin peşə fəaliyyəti ilə bağlı bütün məsələlərə görə düşərgənin hərbi rəhbərliyi qarşısında məsuliyyət daşıyır. Bu məqsədlə, döyüş əməliyyatları başlanan kimi münafişənin tərəfləri Quruda döyüşən silahlı qüvvələrdə yaralıların və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyasının 26-cı maddəsində göstərilən cəmiyyətlərin üzvləri də daxil olmaqla, öz tibbi heyət üzvlərinin rütbələrinin uyğunluğuna dair müəyyən razılığa gəlirlər. Öz peşə vəzifələrinə aid bütün məsələlərdə bu həkim və habelə ruhanilər düşərgənin hərbi və tibbi rəhbərliyinə birbaşa müraciət etmək hüququna malikdirlər. Düşərgənin rəhbərliyi onlara bu məsələlərə dair yazışma aparılmasına lazımi şərait yaratmalıdır.

(c) Düşərgədə saxlanılan heyət bütün daxili nizam-intizam qaydalarına tabe olsa da, öz tibbi və ya dini vəzifələri ilə bağlı olmayan işlərə məcbur edilə bilməz.

Döyüş əməliyyatları zamanı münafişənin tərəfləri, imkan olduqda, saxlanılan heyətin əvəz edilməsi barədə razılığa gəlməli və bu əvəzetmənin prosedurunu hazırlamaladırlar.

Yuxarıdakı müddəalardan heç biri əsirlikdə saxlayan Dövləti hərbi əsirlərin tibbi və dini ehtiyaclarını ödəmək öhdəliyindən azad edə bilməz.

V FƏSİL DİNİ, ƏQLİ VƏ FİZİKİ FƏALİYYƏT

Maddə 34

Dini vəzifələr Hərbi hakimiyyət orqanlarının müəyyən etdikləri intizam qaydalarına riayət etmək şərtilə, hərbi əsirlər dini ayinlərini icra etməkdə, o cümlədən ibadətqahlara gedib-gəlməkdə sərbəstdirlər. Dini xidmətlərin həyata keçirilməsi üçün müvafiq yerlər təşkil edilməlidir.

Maddə 35

Tutulub saxlanılan ruhanilər Düşmən Dövlətin əlinə keçmiş və hərbi əsirlərə kömək məqsədilə qalmış və ya tutulub saxlanılan ruhanilərə öz dini vicdanına uyğun olaraq, eyni dindən olan hərbi əsirlər arasında öz vəzifələrini icra etməyə və onlara dini yardım göstərməyə icazə verilir. Onlar eyni qüvvələrə mənsub olan, eyni dildə danışan və ya eyni dinə sitayiş edən hərbi əsirlərin olduqları müxtəlif düşərgələr və əmək dəstələri arasında bölüşdürülməlidirlər. Düşərgədən kənardakı hərbi əsirlərə baş çəkmək üçün onlara zəruri imkanlar, o cümlədən 33-cü maddədə nəzərdə tutulan nəqliyyat vasitələri verilməlidir. Onlar öz dini vəzifələrinə aid məsələlərlə əlaqədar, saxlandıqları ölkənin dini orqanları ilə və beynəlxalq dini təşkilatlarla senzuradan keçirilmək şərtilə yazışmalar aparmaqda sərbəstdirlər. Onlar bu məqsədlə 71-ci maddədə müəyyən edilmiş normadan əlavə məktublar və vərəqələr göndərə bilərlər.

Maddə 36

Din xadimləri olan əsirlər Öz silahlı qüvvələrinin ruhani heyətinə daxil olmayan, lakin din xadimləri olan hərbi əsirlərə dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq öz dini icmalarının üzvləri arasında dini vəzifələrini sərbəst icra etməyə icazə verilir. Bu məqsədlə onlarla əsirlikdə saxlayan Dövlətin tutub saxladığı ruhanilər kimi rəftar edilməlidir. Onlar hər hansı başqa iş görməyə məcbur edilə bilməzlər.

Maddə 37

Öz din xadimləri olmayan əsirlər Hərbi əsirlər tutulub saxlanılmış ruhaninin və ya din xadimi olan hərbi əsirin köməyini almadıqda, onların xahişi ilə bu vəzifələrin icrası üçün həmin əsirlərin dinindən və ya oxşar dindən olan ruhani, o olmadıqda isə dini nöqtəyi-nəzərdən mümkündürsə, bu işlərə bələd olan dünyəvi şəxs təyin olunmalıdır. Bu cür təyinat əsirlikdə saxlayan Dövlət Tərəfindən bəyənilmək şərtilə, müvafiq əsirlərin icmasının razılığı ilə və zərurət olduqda isə eyni əqidədən olan yerli dini orqanların razılığı ilə həyata keçirilməlidir. Bu yolla təyin edilmiş şəxs intizamı və hərbi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün əsirlikdə saxlayan Dövlətin müəyyənləşdirdiyi bütün qaydalara riayət etməlidir.

MÜHARİBƏ ZAMANI MÜLKİ ŞƏXSLƏRİN MÜDAFİƏSİNƏ DAİR CENEVRƏ KONVENSIYASI

1949-cu il aprelin 21-dən avqustun 12-dək Cenevrədə keçirilmiş Müharibə Qurbanlarının Müdafiəsinə dair Beynəlxalq Konvensiyaların Hazırlanması ilə bağlı Diplomatik Konfrans tərəfindən 12 avqust 1949-cu il tarixində qəbul edilmişdir.

21 oktyabr 1950-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1993-cü il 21 aprel tarixli, 573 nömrəli qərarına əsasən ratifikasiya edilmişdir.

...

Maddə 24

Uşaqların mənafeyinə aid tədbirlər Münaqişənin tərəfləri müharibə nəticəsində yetim qalmış və ya öz ailələrindən ayrı düşmüş 15 yaşnadək uşaqların başlı-başına qalmaması və bütün hallarda onların saxlanması, öz dini etiqadlarını həyata keçirmələrini və təlim-tərbiyəsini asanlaşdırmaq üçün zəruri tədbirlər görməlidirlər. Onların təlim-tərbiyəsi, imkan daxilində, eyni mədəni ənənələrə malik olan şəxslərə tapşırılmalıdır.

Münaqişənin tərəfləri, əgər varsa, Himayəçi Dövlətin razılığı ilə və bu maddənin birinci hissəsində təsbit olunmuş prinsiplərə əməl etmək şərti ilə, bu uşaqların münaqişə müddətində neytral ölkədə qəbul edilməsinə kömək göstərməlidirlər.

Bundan başqa, onlar 12 yaşnadək bütün uşaqların şəxsiyyətinin tanınma lövhəciyi gəzdirilməsi ilə və ya hər hansı digər üsulla müəyyən edilə bilməsi üçün zəruri tədbirlər görməyə çalışmalıdırlar.

...

Maddə 27

Himayədə olan şəxslərin bütün hallarda onların şəxsiyyətinə, şərəfinə, ailə hüquqlarına, dini etiqadına və ayinlərinə, adət-ənənələrinə hörmət edilməsi hüququ vardır. Onlarla həmişə insani rəftar edilməli, xüsus-

sən onlar hər cür zorakılıq əməllərindən və ya hədələnməkdən, təhqirlərdən və kütlənin marağından qorunmalıdırlar.

Qadınlar onların şərəfinə hər cür qəsdlərdən, xüsusən zorlanmadan, fahişəliyə məcbur edilməkdən və ya hər hansı digər əxlaqsız qəsdlərdən xüsusi qorunmalıdırlar.

Münaqişə tərəfi, sağlamlıq vəziyyətinə, yaşa və cinsə aid müddəaları nəzərə almaqla, hakimiyyəti altında olan himayədə olan bütün şəxslərlə onların irqinə, dininə və ya siyasi əqidəsinə görə heç bir ayırı-seçkilik qoymadan eyni cür rəftar etməlidir.

Lakin münaqişənin tərəfləri himayədə olan şəxslər barəsində müharibə nəticəsində zəruri ola bilən nəzarət tədbirləri və ya təhlükəsizlik tədbirləri görə bilərlər.

...

Maddə 38

Bu Konvensiyada, xüsusən 27 və 41-ci maddələrdə nəzərdə tutulan xüsusi tədbirlər istisna olmaqla, himayədə olan şəxslərin vəziyyəti prinsip etibarilə dinc dövrdə əcnəbilərin statusuna aid müddəalarla tənzimlənməkdə davam etdirilir. Hər bir halda onlara aşağıdakı hüquqlar verilir:

(1) Onlar göndərilən fərdi və ya kollektiv yardımları qəbul edə bilərlər.

(2) Sağlamlıq vəziyyətləri tələb edərsə, onlar müvafiq Dövlətin vətəndaşları ilə eyni dərəcədə tibbi yardım və xəstəxana müalicəsi ala bilərlər.

(3) Onlara öz dinlərinə etiqad etməyə və ya öz etiqadlarından olan ruhanilərdən dini yardım almağa icazə verilir.

(4) Əgər onlar müharibə təhlükəsinə xüsusilə məruz qalan ərazidə yaşayırlarsa, onlara bu ərazidən müvafiq Dövlətin vətəndaşları ilə eyni qaydada köçməyə icazə verilir.

(5) On beş yaşınadək uşaqlar, hamilə qadınlar və yeddi yaşınadək uşaqları olan analar müvafiq Dövlətin vətəndaşları ilə eyni dərəcədə güzəştlərdən istifadə edirlər.

...

Maddə 45

Himayədə olan şəxslər bu Konvensiyanın iştirakçısı olmayan Dövlətə verilə bilməzlər.

Bu müddəə himayədə olan şəxslərin vətənə qaytarılması və ya döyüş əməliyyatları başa çatdıqdan sonra yaşadıkları ölkəyə qaytarılması üçün qətiyyəən maneə yaratmır.

Himayədə olan şəxsləri saxlayan Dövlət onları yalnız bu Konvensiyanın iştirakçısı olan Dövlətə və yalnız həmin Dövlətin bu Konvensiyanı tətbiq etmək arzusunda və iqtidarında olmasına əmin olduqdan sonra verə bilər. Himayədə olan şəxslər bu cür verilərkən bu Konvensiyanın tətbiqinə görə məsuliyyət həmin şəxslərin ərazisində saxlandığı müddət ərzində onları qəbul edən Dövlətin üzərinə düşür. Lakin əgər həmin Dövlət bu Konvensiyanın müddələrinin hər hansı vacib məqamını yerinə yetirməzsə, himayədə olan şəxsləri vermiş Dövlət Himayəçi Dövlətin bildirişinə əsasən vəziyyəti düzəltmək üçün səmərəli tədbirlər görməli və ya himayədə olan şəxslərin geri qaytarılmasını tələb etməlidir. Belə tələb yerinə yetirilməlidir.

Himayədə olan şəxs heç bir halda öz siyasi və ya dini əqidəsinə görə təqib edilməkdən ehtiyat etdiyi ölkəyə verilə bilməz.

Bu maddənin müddəaları döyüş əməliyyatları başlanmazdan əvvəl bağlanmış ekstradisiya müqavilələrinə uyğun olaraq, adi cinayətlərin törədilməsində təqsirləndirilən himayədə olan şəxslərin ekstradisiyasına mane olmur.

...

Maddə 58

İşğalçı Dövlət din xadimlərinin öz dini icmalarının üzvlərinə ruhi yardım göstərməsinə icazə verməlidir.

İşğalçı Dövlət dini ehtiyacların ödənilməsi üçün lazım olan kitablardan və predmetlərdən ibarət bağlamaları qəbul etməli və onların işğal edilmiş ərazidə paylanmasına kömək göstərməlidir.

...

Maddə 86

İnternə edilmiş şəxsləri saxlayan Dövlət onlara etiqadlarından asılı olmayaraq, dini ayinlərini icra etmək üçün müvafiq binalar verməlidir.

...

V FƏSİL DİNİ, ƏQLİ VƏ FİZİKİ FƏALİYYƏT

Maddə 93

İnternə edilənləri saxlayan hakimiyyət orqanlarının müəyyən etdikləri intizam qaydalarına riayət etmək şərtilə, internə edilənlər dini ayinlərini icra etməkdə, o cümlədən ibadətqahlara gedib-gəlməkdə sərbəstdirlər.

İnternə edilmiş din xadimlərinə öz dini icmalarının üzvlərinə sərbəst xidmət etməyə icazə verilməlidir. Bu məqsədlə, internə edilənləri saxlayan Dövlət onların eyni dildə danışan və eyni dinə sitayiş edən internə edilənlərin olduqları müxtəlif internə yerləri arasında bərabər bölüşdürülməsini təmin etməlidir. Bu cür din xadimləri kifayət sayda olmasa, internə edilənləri saxlayan Dövlət onlara bir internə yerindən digərinə getmək üçün zəruri imkanlar, o cümlədən nəqliyyat vasitələri verməli və onlar xəstəxanalarda olan internə edilənlərin yanına getmək hüququna malik olmalıdırlar. Din xadimləri öz dini xidmətləri ilə əlaqədar internə edilənlərin olduqları ölkənin dini orqanları ilə və imkan daxilində, onların etiqadından olan beynəlxalq dini təşkilatlarla yazışmalar aparmaqda sərbəstdirlər. Bu yazışma 107-ci maddədə göstərilmiş normaya daxil deyildir. Lakin ona 112-ci maddənin müddəaları şamil edilir.

İnternə edilənlər öz etiqadlarından olan din xadimlərindən yardım almadıqda və ya bu din xadimləri kifayət sayda olmadıqda, eyni etiqaddan olan yerli dini orqanları internə edilənləri saxlayan Dövlətin razılığı ilə internə edilənlərlə eyni etiqaddan olan din xadimi və ya əgər dini nöqtəyi-nəzərdən mümkündürsə, oxşar etiqaddan olan din xadimi və ya bu işlərə bələd olan dünyəvi şəxs təyin etməlidir. Həmin dünyəvi şəxslər öz öhdələrinə götürdükleri vəzifələrlə bağlı güzəştlərdən istifadə edirlər. Bu yolla təyin edilmiş şəxslər intizamı və təhlükəsizliyi təmin etmək üçün internə edilənləri saxlayan Dövlətin müəyyən etdiyi bütün qaydalara riayət etməlidirlər.

...

Maddə 130

İternə edilənləri saxlayan hakimiyyət orqanları internə zamanı ölmüş internə edilənlərin ləyaqətlə, imkan daxilində mənsub olduqları dinin tələblərinə uyğun dəfn edilməsini və qəbirlərinə hörmət bəslənməsini, səliqəli saxlanılmasını və hər vaxt tanınmasını mümkün edən qaydada nişanlanmasını təmin etməlidirlər.

Kollektiv məzarlardan istifadəni qarşısı alınmaz hallar tələb etmərsə, ölmüş internə edilənlər ayrı-ayrı məzarlarda dəfn edilməlidirlər. Cəsədlərin yandırılmasına yalnız zəruri gigiyena səbəblərinə və ya öləninin dini mənsubiyyətinə və ya onun aydın ifadə edilmiş arzusuna əsasən yol verilir. Cəsəd yandırıldıqda, ölüm haqqında şəhadətnamədə bu fakt qeyd olunmalı və onun səbəbləri göstərilməlidir. Cəsəd külü internə edilənləri saxlayan hakimiyyət orqanları tərəfindən saxlanılmalı və öləninin yaxın qohumlarının xahişi ilə mümkün qədər tez onlara göndərilməlidir.

Şərait imkan verən kimi və döyüş əməliyyatları bitən kimi internə edilənləri saxlayan Dövlət ölmüş internə edilənlərin məzarlarının siyahılarını 136-cı maddədə nəzərdə tutulan Məlumat Büroları vasitəsilə internə edilənlərin mənsub olduqları Dövlətlərə göndərməlidir. Bu cür siyahılara ölmüş internə edilənlərin tanınması, habelə onların məzarlarının dəqiq yerinin müəyyən edilməsi üçün zəruri olan bütün məlumatlar daxil edilməlidir.

**BEYNƏLXALQ SİLAHLI MÜNAQİŞƏLƏRİN
QURBANLARININ MÜDAFİƏSİNƏ DAİR 12 AVQUST
1949-cu İL TARİXLİ CENEVRƏ KONVENSİYALARINA
ƏLAVƏ PROTOKOL
(PROTOKOL I)**

*Silahlı Münaqişələr zamanı tətbiq edilən Beynəlxalq Humanitar
Hüququn Təsdiqi və İnkişafı üzrə Diplomatik Konfrans
tərəfindən 8 iyun 1977-ci il tarixində qəbul edilmişdir.
7 dekabr 1979-cu il tarixində qüvvəyə minmişdir.*

Preambula

Razılığa gələn Ali Tərəflər,

...

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

...

Maddə 15

Mülki tibbi və dini heyətin müdafiəsi

1. Mülki tibbi heyətə hörmət ediləcək və onlar müdafiə olunacaqlar.
2. Hərbi əməliyyatlar səbəbi ilə mülki tibbi xidmətlərin pozulduğu bir ərazidə mülki tibbi personala zərurət halında mümkün olan hər cür yardım göstəriləcəkdir.
3. İşğalçı Güc mülki tibbi personalı işğal edilmiş ərazilərdə, onların öz humanitar funksiyalarını ən yaxşı şəkildə həyata keçirməsinə şərait yaratmaq üçün hər növ yardımla təmin etməlidir. İşğalçı Güc bu heyətin öz funksiyalarını yerinə yetirərkən, tibbi əsaslar istisna olmaqla, hər hansı şəxsin müalicəsinə üstünlük verməsini tələb edə bilməz. Onlar öz humanitar missiyasına uyğun olmayan vəzifələri yerinə yetirməyə məcbur edilə bilməzlər.
4. Mülki tibbi heyət, münaqişədə olan əlaqədar Tərəfin zəruri hesab edə biləcəyi nəzarət və təhlükəsizlik tədbirləri altında, xid-

mətlərinə ehtiyac duyulan hər hansı yerə daxil olmaq imkanına malik olacaqlar.

5. Mülki dini heyətə hörmət ediləcək və onlar müdafiə olunacaqlar. Tibbi heyətin müdafiəsi və tanınması haqqında Konvensiyanın və bu Protokolun təminatları eyni dərəcədə bu şəxslərə də tətbiq ediləcəkdir.

**BEYNƏLXALQ XARAKTERDƏ OLMAYAN
SİLAHLI MÜNAQİŞƏLƏRİN QURBANLARININ
MÜDAFİƏSİNƏ DAİR 12 AVQUST 1949-cu İL
TARİXLİ CENEVRƏ KONVENSİYALARINA
ƏLAVƏ PROTOKOL
(PROTOKOL II)**

*Silahlı Münaqişələrdə tətbiq edilən Beynəlxalq
Humanitar Hüququn Təsdiqi və İnkişafı üzrə Diplomatik
Konfrans tərəfindən 8 iyun 1977-ci il tarixində qəbul edilmişdir.
7 dekabr 1978-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir.*

Preambula

Razılığa gələn Ali Tərəflər,

...

Asağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

...

Maddə 4

Əsas təminatlar

1. Hərbi əməliyyatlarda bilavasitə iştirak etməyən, yaxud iştirakını dayandıran bütün şəxslər, azadlıqlarının məhdudlaşdırılmış olub-olmamağından asılı olmayaraq, şəxsiyyətlərinə, şərəflərinə, inanclarına və dini təcrübələrinə hörmət hüququna malikdir. Bütün hallarda onlarla hər hansı mənfi fərq qoymadan insanpərvər şəkildə davranılmalıdır. Sağ qalan olmamalıdır əmrini vermək qadağandır.

2. Yuxarıda qeyd edilən ümumi göstərişlərə xələl gətirmədən, 1-ci bənddə qeyd edilmiş şəxslərə qarşı hər hansı bir vaxt və hər hansı bir yerdə aşağıdakı aktlar qadağandır və qadağan olaraq da qalacaqdır:

a) şəxslərin həyatına, sağlamlığına və fiziki, yaxud psixi halına qəsd, xüsusilə qətl, o cümlədən işgəncə, zədə və ya cismani cəzanın hər hansı növü kimi qəddar rəftar;

b) kollektiv cəza;

- c) girov götürmək;
- ç) terror aktları;
- d) şəxsi ləyaqətə qarşı təhqir, xüsusilə, alçaldıcı və təhqiredici rəftar, zorlama, məcburi fahişəlik və ədəbsiz hücumun hər hansı bir növü;
- e) köləlik və bütün formalarıyla kölə ticarəti;
- ə) soyğunçuluq;
- f) yuxarıda göstərilən aktların hər hansı birini törətməklə bağlı təhdidlər.

3. Uşaqlar tələb etdikləri qayğı və yardım ilə təmin edilməlidirlər, xüsusən:

- a) onlar valideynlərinin, yaxud valideynləri olmadıqda, qayğılarından məsul olan şəxslərin istəklərinə uyğun olaraq təhsil, o cümlədən dini və mənəvi təhsil almalıdırlar;

...

Maddə 5

Azadlıqları məhdudlaşdırılmış şəxslər

1. 4-cü maddənin təminatlarına əlavə olaraq, tərksilah edilməsindən və ya dustaq edilməsindən asılı olmayaraq silahlı münaqişələr səbəbiylə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslər haqqında ən azı aşağıdakı təminatlara hörmət edilməlidir:

...

- a) onlara öz dinlərini təcrübə etmələrinə, tələb və münasib olduqda, dini funksiyaları yerinə yetirən keşişlər kimi şəxslərdən mənəvi yardım almalarına icazə verilməlidir.

...

Maddə 9

Tibbi və dini heyətin müdafiəsi

1. Tibbi və dini heyətə hörmət edilməli və müdafiə olunmalıdır və öz vəzifələrinin icrası üçün onlara bütün mümkün yardım göstərilməlidir. Onlar humanitar missiyalarına uyğun olmayan işlər görməyə məcbur edilə bilməzlər.

...

MƏHBUSLARLA DAVRANIŞA DAİR STANDART MİNİMAL QAYDALAR

Cenevrədə 1955-ci il tarixində keçirilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cinayətin Qarşısının Alınması və Cinayətkarlarla Davranışa dair Birinci Konqresində qəbul edilmiş və İqtisadi və Sosial Şura tərəfindən 31 iyul 1957-ci il tarixli 663 C (XXIV) sayılı və 13 May 1977-ci il tarixli 2076 (LXII) sayılı qətnamələrlə təsdiq edilmişdir.

...

I Hissə ÜMUMİ TƏTBİQ QAYDALARI

Əsas prinsip

6. 1) Aşağıdakı qaydalar qərəzsiz şəkildə tətbiq edilməlidir. İrq, dəri rəngi, cins, dil, din, siyasi və ya digər fikirlər, milli və ya sosial mənşə, mülkiyyət, doğum və ya digər status əsasında hər hansı bir ayrı-seçkilik yolverilməzdir.

2) Digər tərəfdən, hər hansı əhali qrupuna mənsub bir məhbusun dini etiqadlarına və əxlaqi baxışlarına hörmət edilməlidir.

...

Din

41. 1) Eyni dinə mənsub kifayət qədər məhbus olan müəssisələrə həmin dinin ixtisaslı nümayəndəsi təyin və ya təsdiq edilməlidir. Əgər məhbusların sayı kifayət qədər çoxdursa və şərtlər imkan verirsə belə nümayəndə tam iş günü üçün təyin edilməlidir.

2) 1-ci bəndə müvafiq olaraq təyin və təsdiq edilmiş ixtisaslı nümayəndəyə müntəzəm dini mərasimlər keçirməyə və öz dininə mənsub məhbuslarla təklikdə dini mövzularda söhbətlər üçün müvafiq vaxtlarda görüşməyə icazə verilməlidir.

3) Heç bir məhbus hər hansı dinin ixtisaslı nümayəndəsiylə görüşməkdən məhrum edilə bilməz. Digər tərəfdən, məhbus hər hansı din nümayəndəsinin onunla görüşməsinə etiraz edərsə, onun bu mövqeyinə hörmətlə yanaşılmalıdır.

42. İmkan daxilində hər bir məhbusa müəssisədə təklif edilən xidmətlərdən yararlanmaq və öz diniylə bağlı dini ayin və təlim haqqında kitablara sahib olmaq surətiylə öz dini yaşayışından irəli gələn ehtiyaclarını təmin etməsinə icazə verilməlidir.

...

Məhbuslarla davranış

65. Həbs cəzasına və ya digər oxşar cəza tədbirinə məhkum şəxslərlə davranışda əsas məqsəd, çəkilən cəza müddətini nəzərə alaraq, onlarda qanuna tabeçiliyə və azad olduqdan sonra öz yaşamını təmin etməyə yönəlmiş istək yaratmaq olmalıdır. Məhbuslarla davranış onlarda özünə hörməti gücləndirəcək və məsuliyyət hissini artıracaq tərzdə olmalıdır.

66. 1) Bu məqsədlə, hər məhbusun fərdi tələbatlarına müvafiq olaraq, sosial və kriminal keçmişini, fiziki və əqli bacarıq və imkanlarını, şəxsi temperamentini, cəza müddətini və azad olduqdan sonrakı imkanlarını da nəzərə almaqla, mümkün olan ölkələrdə dini xidmət, təhsil, peşə hazırlığı və təlimi, sosial xidmət, məşğulluq sahəsində konsultasiyalar, fiziki inkişaf və əxlaqi xüsusiyyətlərin gücləndirilməsi də daxil olmaqla, bütün uyğun vasitələr istifadə edilməlidir.

...

Təhsil və istirahət

77. 1) Faydalanma qabiliyyəti olan bütün məhbusların, mümkün olan ölkələrdə dini təhsil də daxil olmaqla, irəli təhsili üçün imkan yaradılmalıdır. Savadsızların və gənc məhbusların təhsili icbari olmalıdır və həbsxana rəhbərliyi tərəfindən buna xüsusi diqqət yetirilməlidir.

2) Beləliklə, imkan daxilində, azad olduqdan sonra öz təhsillərini maneəsiz davam etdirə bilmələri üçün, məhbusların təhsili ölkənin təhsil sistemində uyğunlaşdırılmalıdır.

78. Məhbusların psixi və fiziki sağlamlığı üçün bütün müəssisələrdə istirahət və mədəni tədbirlər təşkil edilməlidir.

İRQ VƏ İRQİ XURAFAT HAQQINDA BƏYANNAMƏ

*Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət
Təşkilatının Baş Konfransı tərəfindən 27 noyabr
1978-ci il tarixində iyirminci sessiyasında qəbul və elan edilmişdir.*

Preambula

*Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşki-
latının Baş Konfransı,*

...

*İrq və irqi xurafat haqqında bu Bəyannaməni qəbul və təntənəli su-
rətdə elan edir:*

...

Maddə 3

Dövlətlərin suveren bərabərliyini və insanların öz müqəddəratını təyin etmə hüququnu aradan qaldıran və ya təhlükə altına qoyan, və ya hər bir şəxsin və ya qrupun tam inkişaf etmək hüququnu əsassız və ya ayrı-seçkilik tərzində məhdudlaşdıran, irq, dəri rəngi, etnik və ya milli mənşəyə və ya irqi təsəvvürlərə əsaslanan dini dözümsüzlük əsasında hər hansı fərqləmə, istisnaetmə, məhdudlaşdırma və ya üstünlük tanıma insan hüquqlarına hörməti təmin edən ədalətli beynəlxalq sistemin tələblərinə ziddir; tam inkişaf etmək hüququ fərdi və kollektiv irəliləyiş vasitələrinin bərabər imkanlar daxilində əldə edilməsini və imkanların həm milli həm də dünya mədəniyyətlərinin dəyərlərinə qarşı hörmət mühitində reallaşdırılmasını nəzərdə tutur.

TƏHSİL SAHƏSİNDƏ AYRI-SEÇKİLİYƏ QARŞI KONVENSIYA

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının Baş Konfransı tərəfindən 14 dekabr 1960-cı il tarixində qəbul edilmişdir. 22 may 1962-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2006-cı il 2 oktyabr tarixli, 146-IIIQ nömrəli Qanununa əsasən ratifikasiya edilmişdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının Baş Konfransı,

...

14 dekabr 1960-cı il tarixində bu Konvensiyamı qəbul edir:

...

Maddə 2

Bir Dövlətdə icazə verildiyi təqdirdə aşağıdakı müddəalar bu Konvensiyanın 1-ci maddəsi çərçivəsində ayrı-seçkilik kimi qiymətləndirilmir:

a) təhsil sistemləri və ya müəssisələri eyni dərəcədə təhsil, eyni standartda malik ixtisaslı müəllim heyəti, həmçinin eyni keyfiyyətli məktəb binası və təchizatı təmin etdiyi və eyni təhsil kursları keçmək imkanı yaratdığı təqdirdə, hər iki cinsin şagirdləri üçün ayrı-ayrı təhsil sistemlərinin və ya müəssisələrinin yaradılması və ya himayə edilməsi;

b) bu cür sistemlərdə iştirak və ya bu cür müəssisələrə qəbul olmaq könüllü olduğu və verilən təhsil xüsusilə eyni səviyyəli təhsil üçün səlahiyyətli təhsil orqanları tərəfindən təyin və təsdiq edilmiş normalara uyğun olduğu təqdirdə, şagirdlərin valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının istəklərinə uyğun təhsil verən, din və ya dilə əsaslanan, ayrı-ayrı təhsil sistemlərinin və ya müəssisələrinin yaradılması və himayə edilməsi;

c) məqsədi hər hansı bir qrupu kənarlaşdırmağa nail olmaq deyil, dövlət tərəfindən verilən təhsilə əlavə olaraq təhsil imkanları təmin et-

mək olduğu təqdirdə, bu məqsədə uyğun olaraq idarə olunduğu təqdirdə və verilən təhsil xüsusilə eyni səviyyəli təhsil üçün səlahiyyətli təhsil orqanları tərəfindən təyin və təsdiq edilmiş normalara uyğun olduğu təqdirdə, özəl təhsil müəssisələrinin yaradılması və himayə edilməsi.

...

Maddə 5

1. Bu Konvensiyaya Tərəfdaş Dövlətlər hesab edirlər ki:

a) təhsil insan şəxsiyyətinin tam inkişafına və insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmətin möhkəmləndirilməsinə yönəldilməlidir; o, bütün millətlər, irqi və dini qruplar arasında qarşılıqlı anlaşmanın, dözümlülüyün və dostluğun güclənməsinə yardım etməli və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sülhü qoruma yönündəki fəaliyyətlərini dəstəkləməlidir;

b) valideynlərin və müvafiq hallarda qanuni qəyyumların öz uşaqları üçün, birincisi, dövlətə məxsus olmayan ancaq səlahiyyətli təhsil orqanları tərəfindən təyin və təsdiq edilmiş minimum təhsil normalarına uyğun müəssisələr seçmək, ikincisi, Dövlətdə qanunvericiliyin tətbiqi üçün izlənən prosedurlara müvafiq tərzdə, öz inanclarına uyğun olaraq uşaqlarını dini və mənəvi təhsil ilə təmin etmək azadlığına hörmət etmək zəruridir; və heç bir şəxs və ya şəxslər qrupu onun və ya onların inanclarına zidd dini tədris almağa məcbur edilə bilməz;

c) milli azlıqların nümayəndələrinin, məktəblərin idarə edilməsi daxil olmaqla, öz maarifçilik fəaliyyətlərini davam etdirmək və hər Dövlətin təhsil siyasətindən asılı olaraq, öz dilini istifadə etmək və ya öyrətmək hüququnu tanımaq zəruridir, o şərtlə ki:

I) bu hüquq bu azlıqların nümayəndələrinin bütünlükdə icmanın mədəniyyətini və dilini anlamağına və onun fəaliyyətində iştirak etməyinə mane olacaq və ya milli suverenliyi pozacaq tərzdə istifadə edilmir;

II) təhsil standartı səlahiyyətli orqanlar tərəfindən təyin və təsdiq edilmiş ümumi standartdan daha aşağı deyil; və

III) belə məktəblərə getmə könüllüdür.

2. Bu Konvensiyaya Tərəfdaş Dövlətlər bu maddənin birinci bəndində izah edilmiş prinsiplərin tətbiqini təmin etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görməyi öhdələrinə götürürlər.

REGIONAL HÜQUQİ SƏNƏDLƏR

İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA AVROPA KONVENSIYASI

*4 noyabr 1950-ci ildə Romada qəbul edilmişdir.
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2001-ci il 25 dekabr tarixli,
236-IIQ nömrəli Qanununa əsasən ratifikasiya edilmişdir.*

*Avropa Şurasının üzvü olub, bu Konvensiyanı imzalayan hökumətlər,
1948-ci il dekabrın 10-da BMT Baş Məclisi tərəfindən bəyan edil-
miş İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni nəzərə alaraq;*

*Bu Bəyannamənin məqsədinin, bəyan etdiyi hüquqların hamılıqla
və səmərəli tanınmasının və həyata keçirilməsinin təmin edilməsi ol-
duğunu nəzərə alaraq;*

*Avropa Şurasının məqsədinin onun üzvləri arasında daha böyük bir-
liyə nail olmaqdan ibarət olduğunu və bu məqsədlərə nail olmağının
əsas vasitələrindən birinin insan hüquqlarının və əsas azadlıqların dəst-
əklənməsi və gələcək reallaşdırılması olduğunu hesab edərək;*

*Dünyada ədalətin və sülhün əsası olan və riayət edilməsi başlıca
olaraq, bir tərəfdən həqiqi demokratik siyasi rejimlə və digər tərəf-
dən onların sadıq qaldığı insan hüquqlarını hamının anlaması və ria-
yət etməsi ilə təmin olunan əsas azadlıqlara öz dərin sədaqətlərini
təsdiq edərək;*

*Vahid səylərlə hərəkət edən və siyasi ənənələrin, idealların azadlı-
ğın və hüququn aliliyinin ümumi irsinə malik olan Avropa ölkələrinin
hökumətləri kimi Ümumi Bəyannamədə təsbit olunmuş bəzi hüquqla-
rın kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi yolunda ilk addım-
lar atmaq əzmində olaraq,*

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər :

Maddə 1

İnsan hüquqlarına hörmət olunması öhdəliyi

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər onların yurisdiksiyasında olan hər kəs üçün bu Konvensiyanın I Bölməsində müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin edirlər.

**I BÖLMƏ
HÜQUQLAR VƏ AZADLIQLAR**

Maddə 2

Yaşamaq hüququ

1. Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Hər kəs qanunla ölüm cəzası nəzərdə tutulmuş cinayət törətməyə görə, məhkəmə tərəfindən çıxarılmış belə hökmün icrasından başqa, həyatından məhrum edilə bilməz.

2. Həyatdan məhrumetmə, aşağıdakı məqsədlər üçün güc tətbiqində mütləq zərurətin nəticəsi olduqda, bu maddənin pozulması hesab edilmir:

- (a) istənilən şəxsin hüquqa zidd zorakılıqdan qorunması üçün;
- (b) qanuni həbsi həyata keçirmək və ya qanuni əsaslarla həbsdə olan şəxsin qaçmasının qarşısını almaq üçün;
- (c) qanuna müvafiq olaraq iğtişasa və ya qiyamın yatırılması üçün.

Maddə 3

İşgəncələrin qadağan olunması

Heç kəs işgəncəyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.

Maddə 4

Könləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması

1. Heç kəs könləlikdə və ya əsarət altında saxlanılmamalıdır.
2. Heç kəs məcburi və ya icbari əməyə cəlb olunmamalıdır.
3. Bu maddənin məqsədləri üçün «məcburi və ya icbari əmək» termini aşağıdakıları ehtiva etmir:

- (a) bu Konvensiyanın 5-ci Maddəsinin müddəalarına müvafiq ola-

raq həbsdə olan və ya belə həbsdən şərti azad edilmiş şəxsin adətən yerinə yetirməli olduğu hər hansı iş;

(b) hərbi xarakterli hər hansı xidmət və ya hərbi xidmətdən əqidəyə görə imtina etmənin qanuni hesab edildiyi ölkələrdə məcburi hərbi xidmətin əvəzinə müəyyən edilmiş xidmət;

(c) fəvqəladə vəziyyət və ya əhalinin həyatı və rifahı üçün təhlükə yaradan fəlakət hallarında hər hansı məcburi xidmət;

(ç) adi vətəndaşlıq vəzifələrinin bir hissəsi olan iş və ya xidmət.

Maddə 5

Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ

1. Hər kəsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır. Heç kəs qanunla müəyyən olunmuş aşağıdakı hallardan və qaydadan başqa azadlıqdan məhrum edilə bilməz:

(a) səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən məhkum olunduqdan sonra şəxsin qanuni həbsə alınması;

(b) məhkəmənin qanuni çıxardığı qərarı icra etməməyə görə və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hər hansı öhdəliyin icra olunmasını təmin etmək məqsədilə şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;

(c) hüquq pozuntusunun törədilməsində əsaslı şübhə ilə bağlı şəxsin səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısında durmasından irəli gələn və ya onun tərəfindən törədilən hüquq pozuntusunun, yaxud törətdikdən sonra gizlənməsinin qarşısını almaq üçün kifayət qədər zəruri əsaslar olduğunun hesab edildiyi hallarda şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması;

(ç) yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin tərbiyə nəzarəti üçün qanuni qərar əsasında həbsə alınması və ya onun səlahiyyətli orqana verilməsi üçün qanuni həbsə alınması;

(d) yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq üçün şəxslərin, habelə ruhi xəstələrin, alkoqolizm və narkomaniyaya mübtəla olanların və ya səfillərin qanuni həbsə alınması.

(e) şəxsin ölkəyə qanunsuz gəlməsinin qarşısını almaq məqsədilə və ya barəsində deportasiya, yaxud ekstradisiya tədbirləri tətbiq olunan şəxsin qanuni tutulması və ya həbsə alınması.

2. Tutulmuş hər bir kəsə ona aydın olan dildə onun tutulmasının səbəbləri və ona qarşı irəli sürülən istənilən ittiham barədə dərhal məlumat verilir.

3. Bu maddənin I bəndinin «c» yarım bəndinə müvafiq olaraq tutulmuş və ya həbsə alınmış hər kəs dərhal hakimin və ya qanunla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş digər vəzifəli şəxsin yanına gətirilir və əqləbatan müddət ərzində məhkəmə araşdırması və ya məhkəməyə qədər azad edilmək hüququna malikdir. Azad edilmək məhkəməyə gəlmə təminatlarının təqdim edilməsi ilə şərtləndirilə bilər.

4. Tutulma və ya həbsə alınma nəticəsində azadlıqdan məhrum edilmiş hər kəs onun həbsə alınmasının qanuniliyinə məhkəmə tərəfindən təxirə salınmadan baxılması hüququna və əgər onun həbsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz hesab edilibsə, azad edilmək hüququna malikdir.

5. Bu maddənin müddələrinin pozulması ilə tutulmağa və ya həbsə alınmağa məruz qalan hər kəsin iddia ilə təmin olunan kompensasiya hüququ var.

Maddə 6

Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

1. Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, əqləbatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Məhkəmə qərarı açıq elan edilir, lakin demokratik cəmiyyətdə əxlaq, ictimai qayda və ya milli təhlükəsizlik mülahizələrinə görə, həmçinin yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatının müdafiəsi bunu tələb etdikdə, yaxud məhkəmənin fikrincə aşkarlığın ədalət mühakiməsinin maraqlarını poza biləcəyi xüsusi hallar zamanı ciddi zərurət olduqda mətbuat və ictimaiyyət bütün proses boyu və ya onun bir hissəsində məhkəmə iclasına buraxılmaya bilər.

2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.

3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs, ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

(a) ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə dərhal və ətraflı məlumatlandırılmaq;

(b) öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq;

(c) şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etmək və ya müdafiəçinin xidmətini ödəmək üçün vəsaiti kifayət etmədiyi zaman, ədalət mühakiməsinin maraqları tələb etdikdə, belə müdafiədən pulsuz istifadə etmək;

(ç) onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək və ya bu şahidlərin dindirilməsi hüququna malik olmaq və onun əleyhinə ifadə vermiş şahidlər üçün eyni olan şərtlərlə onun lehinə olan şahidlərin çağırması və dindirməsi hüququna malik olmaq;

(d) məhkəmədə istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək.

Maddə 7

Qanunsuz cəzalandırılmamaq

1. Heç kəs törədildiyi zaman milli və ya beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilə bilməz. Habelə cinayət əməlinin törədildiyi zaman tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza verilə bilməz.

2. Bu maddə sivil ölkələrin tanıdığı ümumi hüquq prinsiplərinə müvafiq olaraq, törədildiyi zaman cinayət hesab edilən hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə istənilən şəxsin mühakimə edilməsinə və ya cəzalandırılmasına mane olmur.

Maddə 8

Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, evinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai-asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

Maddə 9

Fikir, vicdan və din azadlığı

1. Hər kəsin fikir, vicdan və din azadlığı hüququ vardır; bu hüquqa öz dinini və ya əqidəsini dəyişmək azadlığı öz dininə və ya əqidəsi-

nə həm təkbaşına, həm də başqaları ilə birlikdə etiqad etmək və açıq yaxud şəxsi qaydada ibadəti, təlimləri, dini və mərasim ayinlərini yerinə yetirmək azadlığı daxildir.

2. Öz dininə və baxışlarına etiqad etmək azadlığı yalnız ictimai-əsəyiş maraqları naminə, ictimai qaydanı, sağlamlığı, yaxud mənəviyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan məhdudiyətlərə məruz qala bilər.

Maddə 10

Fikri ifadə etmək azadlığı

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radio-yayım, televiziya və kinematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai-əsəyiş maraqları naminə, iğtişəşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyətin qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

Maddə 11

Yığıncaqlar və birləşmək azadlığı

1. Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır.

2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai-əsəyiş maraqları naminə, iğtişəşın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyətin qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət

qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoyulmasına mane olmur.

Maddə 12

Nikah hüququ

Nikah yaşına çatmış kişilər və qadınlar bu hüququn həyata keçirilməsini tənzimləyən milli qanunvericiliyə müvafiq olaraq, nikaha daxil olmaq və ailə qurmaq hüququna malikdirlər.

Maddə 13

Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.

Maddə 14

Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması

Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

Maddə 15

Fövqəladə hallar zamanı məhdudlaşdırma

1. Müharibə və ya millətin həyatını təhdid edən digər fövqəladə hallar zamanı Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən hər hansı biri onun beynəlxalq hüquqa müvafiq digər öhdəliklərinə zidd olmamaq şərti ilə, yalnız vəziyyətin fövqəladəliyinin şərtləndirə biləcəyi səviyyədə bu Konvensiya üzrə öhdəliklərindən geri çəkilən tədbirlər görə bilər.

2. Bu müddəə, qanuni müharibə əməliyyatları nəticəsində ölüm halları istisna olmaqla, 2-ci maddənin və ya 3-cü maddənin müddəalarından, 4-cü maddənin 1-ci bəndinin və 7-ci maddənin müddəalarından geri çəkilməyə əsas verilmir.

3. Bu geri çəkilmə hüququndan istifadə edən Razılığa gələn Yüksək Tərəf gördüyü tədbirlər və onların səbəbləri haqqında Avropa Şurasının Baş katibini tam məlumatlandırır. O, həmçinin belə tədbirlərin dayandırılması və Konvensiyanın müddəalarının yenidən tam hə-

yata keçirilməyə başlanması haqqında Avropa Şurasının Baş katibinə məlumat verir.

Maddə 16

Əcnəbilərin siyasi fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması

10, 11, və 14-cü maddələrdə heç nə Razılığa gələn Yüksək Tərəflər üçün əcnəbilərin siyasi fəaliyyətinə məhdudiyətlər qoyulmasına maneə hesab edilə bilməz.

Maddə 17

Hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması

Bu Konvensiyada heç nə hər hansı dövlətin, qrupun və ya şəxsin burada təsbit olunan hüquq və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək və ya onları Konvensiyada nəzərdə tutulandan daha artıq məhdudlaşdırmaq hüququna malik olması kimi şərh oluna bilməz.

Maddə 18

Hüquqlarla bağlı məhdudiyətlərdən istifadənin hədləri

Qeyd olunan hüquq və azadlıqlarla bağlı bu Konvensiyada yol verilən məhdudiyətlər, nəzərdə tutulduğundan başqa, hər hansı digər məqsəd üçün tətbiq olunmamalıdır.

II BÖLMƏ

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI MƏHKƏMƏSİ

Maddə 19

Məhkəmənin təsis olunması

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Konvensiya və ona dair Protokollar ilə öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə (bundan sonra «Məhkəmə» adlanacaq) təsis edirlər. O, daimi əsaslarla fəaliyyət göstərir.

Maddə 20

Hakimlərin sayı

Məhkəmə Razılığa gələn Yüksək Tərəflərə bərabər sayda hakimlərdən ibarətdir.

Maddə 21

Hakimliyə dair tələblər

1. Hakimler yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olmalı və yüksək məhkəmə vəzifələrinə təyin olunarkən qoyulan tələblərə cavab verməli və ya tanınmış nüfuzlu hüquqşünaslar olmalıdırlar.

2. Hakimler məhkəmənin işində şəxsən iştirak edirlər.

3. Vəzifədə olduqları bütün müddət ərzində hakimler onların müstəqilliyi, qərəzsizliyi ilə və ya tam iş gününün xarakterindən irəli gələn tələblərlə bir araya sığmayan heç bir fəaliyyətlə məşğul olmamalıdırlar. Bu bəndin müddələrinin tətbiqi ilə bağlı yaranan bütün məsələləri Məhkəmə həll edir.

Maddə 22

Hakimlərin seçilməsi

Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəf üzrə hakim Razılığa gələn Yüksək Tərəfin təqdim etdiyi üç namizəd siyahısından, Parlament Assambleyasının səs çoxluğu ilə seçilir.

Maddə 23

Səlahiyyət müddəti və vəzifədən azad edilmə

Hakimler 9 il müddətinə seçilirlər. Onlar yenidən seçilə bilməzlər.

Hakimlərin səlahiyyət müddəti onlar 70 yaşına çatanda bitir.

Hakimler əvəz olunanadək vəzifələrini yerinə yetirirlər. Bununla belə, onlar artıq başladıkları məhkəmə proseslərini sonadək davam etdirirlər.

Heç bir hakim digər hakimlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə həmin hakimlərin tələb olunan şərtləri icra etməyi dayandırması barədə qərar qəbul edilməyincə vəzifəsindən azad edilə bilməz.

Maddə 24

Katiblik və məruzəçilər

1. Məhkəmənin, fəaliyyəti və təşkili Məhkəmə Reqlamentinə əsasən müəyyənləşdirilən katibliyi vardır.

2. İclas tək hakimdən ibarət tərkibdə olduqda Məhkəmə sədrinin sərəncamında fəaliyyət göstərən məruzəçilər Məhkəməyə kömək edirlər. Onlar Məhkəmə katibliyinin tərkib hissəsini təşkil edirlər.

Maddə 25

Məhkəmənin Plenumu

Məhkəmənin Plenumu:

- (a) öz Sədrini və Sədrin bir, yaxud iki müavini üç il müddətinə seçir; onlar yenidən seçilə bilərlər;
- (b) müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulan Palatalar yaradır;
- (c) Məhkəmə Palatasının Sədrilərini seçir; onlar yenidən seçilə bilərlər;
- (ç) Məhkəmə Reqlamentini təsdiq edir;
- (d) Katibi və onun bir, yaxud bir neçə müavini seçir;
- (e) 26-cı maddənin 2-ci bəndinə əsasən hər hansı sorğu verir.

Maddə 26

Tək hakimli tərkib, komitələr, Palatalar və Böyük Palata

Məhkəmə ona təqdim edilmiş işlərə tək hakimli tərkibdə, üç hakimli komitələrdə, yeddi hakimli Palatalarda və on yeddi hakimli Böyük Palatada baxır. Məhkəmənin Palataları müəyyən edilmiş müddət üçün komitələr təsis edir.

Məhkəmənin Plenumunun sorğusu ilə Nazirlər Komitəsi yekdil qərarla və müəyyən edilmiş müddət üçün Palatalardakı hakimlərin sayını beş nəfərə endirə bilər.

Tək hakimli tərkibdə hakim özünün seçildiyi Razılığa gələn Yüksək Tərəfə qarşı olan heç bir ərizəyə baxmamalıdır.

Orada Palatanın və Böyük Palatanın ex officio üzvü kimi, maraqlı olan Razılığa gələn Yüksək Tərəfə münasibətdə seçilmiş hakim hakimlik edir. Əgər belə bir hakim yoxdursa və ya həmin hakim iştirak edə bilmirsə, onda həmin Tərəfin əvvəlcədən təqdim etdiyi siyahıdan Məhkəmə Sədrinin seçildiyi şəxs hakim rolunda çıxış edir.

Böyük Palata, həmçinin Məhkəmə Sədri, Sədrin Müavinləri, Palataların Sədrləri və Məhkəmənin Reqlamentinə əsasən seçilmiş digər hakimlər daxildir. Məhkəmə işi 43-cü maddəyə əsasən Böyük Palataya göndərildikdə, Palatanın Sədri və maraqlı olan Ali Razılığa gələn Tərəfə münasibətdə iştirak edən hakim istisna olmaqla, məhkəmə qərarını çıxaran Palatanın hakimlərindən heç biri Böyük Palatada iştirak etməməlidir.

Maddə 27

Tək hakimlərin səlahiyyəti

Tək hakim 34-cü maddəyə əsasən verilmiş ərizəni qəbul edilə bilməyən elan edə və ya icraatda olan işlərin siyahısından çıxara bilər və bu cür qərar əlavə öyrənilmədən qəbul edilə bilər.

Bu qərar qətidir.

Əgər tək hakim ərizəni qəbul edilə bilməyən elan etmirsə və ya siyahıdan çıxarmırsa, o zaman həmin hakim əlavə öyrənilmə üçün onu komitəyə və ya Palataya göndərir.

Maddə 28

Komitələrin səlahiyyəti

1. 34-cü maddəyə müvafiq olaraq təqdim olunan ərizəyə münasibətdə komitə yekdil səsle,

(a) əlavə öyrənmədən onu qəbul edilə bilməyən elan edə və ya məhkəmə işlərinin siyahısından çıxara bilər; və ya

(b) onu qəbul edilə bilən elan edə bilər və eyni zamanda işin mahiyyətinə uyğun qərar çıxara bilər, bu şərtlə ki, işin Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların təfsiri və ya tətbiqi ilə bağlı olan əsas məsələsi artıq Məhkəmənin qəti müəyyən edilmiş presedent hüququnun predmeti olsun.

2. 1-ci bənddə qeyd olunan qəraradlar və qərarlar qətidir.

3. Əgər maraqlı olan Razılığa gələn Yüksək Tərəfə münasibətdə seçilmiş hakim komitənin üzvü deyilsə, o zaman komitə bütün aidiyyəti faktorları, o cümlədən 1(b) bəndinə əsasən prosesual normaların tətbiqinə dair həmin Tərəfin iradının olub-olmamasını nəzərə alaraq məhkəmə işinin istənilən mərhələsində komitənin üzvlərindən hər hansı birinin yerinə həmin hakimi dəvət edə bilər.

Maddə 29

Şikayətin qəbul olunması və mahiyyəti barədə Palataların qərarları

1. Əgər 27-ci və 28-ci maddəyə əsasən hər hansı bir qərar qəbul olunmayıbsa və ya 28-ci maddəyə əsasən heç bir qərar çıxarılmayıbsa, o zaman Palata 34-cü maddəyə uyğun olaraq təqdim edilmiş fərdi şikayətlərin qəbul edilə bilmə meyarına və mahiyyətinə görə qərar çıxarır. Qəbul edilə bilməyə dair qərarad ayrıca çıxarıla bilər.

2. Palata 33-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq dövlətin verdiyi şikayətin qəbul olunması və mahiyyəti üzrə qərar çıxarır. Qəbul edilə bilməyə dair qərar, əgər müstəsna hallarda Məhkəmə başqa cür qərar verməyibsə, ayrıca çıxarılır.

Maddə 30

Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyadan imtina

Əgər Palatanın icraatında olan iş Konvensiyanın və ya ona dair

protokolların şərhı barədə ciddi məsələyə toxunursa, yaxud məsələnin həlli Məhkəmənin əvvəllər çıxardığı qərara zidd ola bilərsə, tərəflərdən heç biri buna etiraz etmədikdə Palata öz qərarını çıxarana qədər istənilən vaxt Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyasından imtina edə bilər.

Maddə 31

Böyük Palatanın səlahiyyətləri

Böyük Palata:

(a) Palata 30-cu maddənin müddəalarına əsasən yurisdiksiyasından imtina etdikdə və ya 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq iş ona göndərildikdə 33-cü və ya 34-cü maddələrin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş şikayətlər üzrə qərar çıxarır;

(b) Nazirlər Komitəsi tərəfindən 46-cı maddənin 4-cü bəndinə əsasən Məhkəməyə göndərilmiş məsələləri həll edir; və

(c) 47-ci maddənin müddəalarına müvafiq olaraq təqdim edilmiş məsləhət rəyləri çıxarmaq üçün verilmiş xahişlərə baxır.

Maddə 32

Məhkəmənin səlahiyyəti

1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının şərhı və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş, bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətindədir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin səlahiyyəti ilə bağlı mübahisəni Məhkəmənin özü həll edir.

Maddə 33

Dövlətlərarası işlər

Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf Razılığa gələn digər Yüksək Tərəfin Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarını hər hansı şəkildə pozması ehtimalı ilə bağlı Məhkəməyə müraciət edə bilər.

Maddə 34

Fərdi şikayətlər

Məhkəmə istənilən fiziki şəxsdən, qeyri-hökumət təşkilatından və ya ayrı-ayrı şəxslər qrupundan, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən birinin onun bu Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmasının qurbanı olduğunu iddia edən şikayətlər qəbul edə bilər. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu

hüququn səmərəli həyata keçirilməsinə heç bir yolla mane olmamağı öhdələrinə götürürlər.

Maddə 35

Qəbul edilmə şərtləri

1. Məhkəmə yalnız beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına müvafiq olaraq bütün daxili hüquq müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra işi baxılmağa qəbul edə bilər və iş üzrə son qərarın çıxarıldığı tarixdən altı ay keçənədək işə baxa bilər.

2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxmır:

(a) anonim olan; və ya

(b) mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan, yaxud beynəlxalq araşdırmanın və ya tənzimləmənin digər proseduranın predmeti olan və işə aid yeni faktları əks etdirməyən.

3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbul edilməz elan edir, əgər o hesab edərsə ki:

(a) şikayət Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəalarına uyğun deyil, açıq-aşkar əsassızdır və ya fərdi müraciət hüququndan sui-istifadədir; və ya

(b) Konvensiya və ya ona dair Protokollarda göstərilmiş insan hüquqlarına hörmətin şikayətə mahiyyəti üzrə baxılmasını tələb etdiyi hallar istisna olmaqla ərizəçi böyük zərərə məruz qalmayıbsa; lakin yerli məhkəmə tərəfindən lazımcına araşdırılmayan heç bir iş bu əsasla rədd edilə bilməz.

4. Məhkəmə bu maddəyə müvafiq olaraq, qəbul olunmayan hesab etdiyi istənilən şikayəti rədd edir. O bunu icraatın istənilən mərhələsində edə bilər.

Maddə 36

Üçüncü tərəfin iştirakı

1. Palataların birində və ya Böyük Palatada olan bütün işlərdə və-təndaşı şikayətçi olan Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəfin yazılı qeydlər təqdim etmək və dinləmələrdə iştirak etmək hüququ var.

2. Ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsi naminə Məhkəmənin Sədri işdə tərəf olmayan istənilən Razılığa gələn Tərəfi və ya şikayətçi olmayan istənilən maraqlı şəxsi yazılı qeydlər təqdim etmək və dinləmələrdə iştirak etmək üçün dəvət edə bilər.

3. Avropa Şurasının İnsan Hüquqları üzrə Komissarı Palata və Böyük Palatada olan bütün məhkəmə işlərinə dair yazılı şəkildə şərhlər verə və dinləmələrdə iştirak edə bilər.

Maddə 37

Şikayətlərin siyahıdan çıxarılması

1. Əgər vəziyyət aşağıdakı nəticələrə gəlməyə əsas verirsə, icraatın istənilən mərhələsində Məhkəmə şikayəti işlərin siyahısından çıxarmaq barədə qərar qəbul edə bilər:

(a) şikayətçi daha öz ərizəsinə baxılmasına nail olmaq üçün səy göstərmirsə və ya

(b) məsələ öz həllini tapıbsa; və ya

(c) Məhkəmənin müəyyənləşdirdiyi istənilən digər səbəbə görə, şikayətə baxışı davam etdirməyə lüzum yoxdursa.

Bununla belə, əgər bu Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarında müəyyən edilən insan hüquqlarına riayət olunması bunu tələb edirsə, Məhkəmə şikayətə baxmaqda davam edir.

2. Əgər Məhkəmə işin gedişinin buna bəraət qazandırdığını hesab edirsə, şikayətin baxılmalı işlər siyahısına bərpa edilməsi haqqında qərar qəbul edilə bilər.

Maddə 38

Məhkəmə işinin araşdırılması

Məhkəmə, məhkəmə işini maraqlı tərəflərin nümayəndələrinin iştirakı ilə araşdırır və ehtiyac olarsa, işin hallarını təhqiq edir və bu təhqiqatın səmərəli olması üçün maraqlı olan Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bütün zəruri imkanları yaratmalıdırlar.

Maddə 39

Dostcasına həllətmə

1. Məhkəmə prosesinin istənilən mərhələsində Məhkəmə Konvensiya və ona dair Protokollarda müəyyən edilən insan hüquqlarına hörmət əsasında məsələnin dostcasına həllini təmin etmək məqsədilə maraqlı tərəflərə öz xidmətlərini təqdim edə bilər.

2. 1-ci bənddə nəzərdə tutulan prosedur məxfi olmalıdır.

3. Əgər dostcasına həllətmə mümkündürsə, Məhkəmə faktların və əldə olunmuş razılığın qısaca əks olunduğu qərardadla işi öz siyahısından çıxarır.

4. Bu qərardad dostcasına həlletmənin qərardadda müəyyən edilmiş şərtlərinin yerinə yetirilməsinə nəzarət edəcək Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

Maddə 40

Açıq məhkəmə iclasları və sənədlərdən istifadə

1. Məhkəmə istisna hal kimi digər qərar qəbul etməzsə, onun iclasları açıq keçirilir.

2. Məhkəmə Sədri digər qərar qəbul etməzsə, saxlanılmaq üçün dəftərxanaya verilmiş sənədlər ictimaiyyət üçün açıqdır.

Maddə 41

Əvəzin ədalətli ödənilməsi

Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir.

Maddə 42

Palatanın qərarları

44-cü maddənin 2-ci bəndinin müddələrinə uyğun olaraq Palataların qərarları qətidir.

Maddə 43

İşin Böyük Palataya verilməsi

1. Palatanın qərar çıxarmasından sonrakı üç ay ərzində, iş üzrə istənilən tərəf, müstəsna hallarda, işin baxılmaq üçün Böyük Palataya verilməsi barədə ərizə verə bilər.

2. Əgər iş bu Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərhə və ya tətbiqinə dair ciddi məsələ və ya ümumi xarakterli digər ciddi məsələ qaldırsa, Böyük Palatanın beş hakimdən ibarət Komitəsi ərizəni qəbul edir.

3. Komitə ərizəni qəbul edirsə, onda Böyük Palata öz qərarını çıxarmaqla işi həll edir.

Maddə 44

Qəti qərarlar

1. Böyük Palatanın qərarı qətidir.

2. Palatanın qərarı aşağıdakı hallarda qəti olur:

(a) tərəflər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət etməyə-cəklərini bəyan etdikdə; və ya

(b) əgər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət edilməyib-sə, qərar çıxarılan tarixdən üç ay sonra; və ya

(c) Böyük Palatanın Komitəsi 43-cü maddənin müddəalarına mü-vafiq olaraq işin verilməsi haqqında müraciəti rədd etdikdə.

3. Qəti qərar dərc olunmalıdır.

Maddə 45

Qərar və qətnamələrin əsaslandırılması

1. Qərarlar, həmçinin şikayətləri qəbul edilən və ya qəbul olunma-yan elan edən qətnamələr əsaslandırılmalıdır.

2. Əgər qərar bütövlükdə və ya qismən hakimlərin yekdil rəyini ifadə etmirsə, onda hər hansı hakim özünün xüsusi rəyini verə bilər.

Maddə 46

Qərarların məcburi qüvvəsi və icrası

1. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, Məhkəmənin onların tərəf ol-duqları işlər üzrə qəti qərarını icra etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Məhkəmənin qəti qərarı onun icrasına nəzarəti həyata keçirən Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

Əgər Nazirlər Komitəsi hesab edərsə ki, qəti qərarın yerinə yetirilmə-sinə nəzarətə qərarın şərhilə bağlı ortaya çıxan problemlər maneə ya-radır, o zaman o, şərhilə bağlı ortaya çıxan məsələni həll etmək üçün işi Məhkəməyə göndərə bilər. Qərarın göndərilməsi üçün Komitədə iştirak etmək hüququ olan nümayəndələrin üçdə iki səs çoxluğu tələb olunur.

Əgər Nazirlər Komitəsi hesab edərsə ki, Razılığa gələn Yüksək Tə-rəf özünün tərəf olduğu məhkəmə prosesinin qəti qərarını yerinə yetir-məkdən boyun qaçırır, o zaman o, həmin Tərəfə rəsmi xəbərdarlıq göndərdikdən sonra və Komitədə iştirak etmək hüququ olan nüma-yəndələrin üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilmiş qərarla, 1-ci bəndə əsasən həmin Tərəfin üzərinə götürdüyü öhdəliyi yerinə yetirib-yetir-məməsi məsələsini aydınlaşdırmaq üçün işi Məhkəməyə göndərə bilər.

Əgər Məhkəmə 1-ci bəndin pozulduğunu aşkar edərsə, onda müəyyən ölçülərin götürülməsi üçün işi Nazirlər Komitəsinə göndərir. Əgər Məhkə-mə 1-ci bəndin pozulmadığını aşkar edərsə, onda o, iş üzrə təhqiqatın ba-şa çatdırılması üçün onu Nazirlər Komitəsinə göndərir.

Maddə 47

Məsləhətçi rəylər

1. Məhkəmə Nazirlər Komitəsinin sorğusu ilə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərhinə dair hüquqi məsələlər üzrə məsləhət rəylərini verə bilər.

2. Belə rəylər Konvensiyanın I Bölməsi və ona dair Protokollarda müəyyən edilən hüquq və azadlıqların məzmun və həcmində dair hər hansı məsələyə, nə də Məhkəmənin və ya Nazirlər Komitəsinin Konvensiyada nəzərdə tutulan hər hansı müraciətə baxarkən toxunmalı olduğu digər məsələlərə aid olmalıdır.

3. Məhkəmənin məsləhət rəyini almaq barədə Nazirlər Komitəsinin qərarı Komitənin iştirak etmək hüququ olan nümayəndələrinin səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Maddə 48

Məsləhət rəyləri barədə Məhkəmənin səlahiyyəti

Məsləhət rəy vermək haqqında Nazirlər Komitəsi tərəfindən edilən sorğunun Məhkəmənin səlahiyyətinə aid olub-olmamağını, 47-ci maddədə müəyyən edildiyi kimi, Məhkəmə özü həll edir.

Maddə 49

Məsləhətçi rəylərinin əsaslandırılması

1. Məhkəmənin məsləhət rəyləri əsaslandırılmalıdır.

2. Əgər məsləhət rəyi ümumilikdə və ya qismən hakimlərin yekdil rəyini əks etdirmirsə, onda hər hansı hakim özünün xüsusi rəyini vermək hüququna malikdir.

3. Məhkəmənin məsləhət rəyləri Nazirlər Komitəsinə göndərilir.

Maddə 50

Məhkəmənin saxlanması xərcləri

Məhkəmənin saxlanması xərclərini Avropa Şurası ödəyir.

Maddə 51

Hakimlərin imtiyaz və immunitetləri

Hakimlər öz vəzifələrini yerinə yetirərkən Avropa Şurası Nizamnaməsinin 40-cı maddəsində və onun əsasında bağlanmış sazişlərin nəzərdə tutulan imtiyaz və immunitetlərə malikdirlər.

III BÖLMƏ SAİR MÜDDƏALAR

Maddə 52

Baş katibin sorğuları

Avropa Şurası Baş katibinin sorğusu əsasında Razılığa gələn hər bir Yüksək Tərəf öz daxili hüququnun bu Konvensiyanın hər hansı müddəasının səmərəli tətbiqini necə təmin edəcəyi ilə bağlı izahat təqdim edir.

Maddə 53

Təsbit olunmuş insan hüquqları ilə bağlı təminatlar

Bu Konvensiyada heç nə Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəfin qanunvericiliyi və ya onun iştirak etdiyi hər hansı digər sazişlə təmin edilə bilən insan hüquqlarından və əsas azadlıqlardan hər hansını məhdudlaşdırmaq və ya ondan kənara çıxmaq kimi şərh oluna bilməz.

Maddə 54

Nazirlər Komitəsinin səlahiyyətləri

Bu Konvensiyada heç nə Avropa Şurası Nizamnaməsinin Nazirlər Komitəsinə verdiyi səlahiyyətlərə xələl gətirmir.

Maddə 55

Mübahisələrin digər vasitələrlə tənzimlənməsindən imtina

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, bu barədə xüsusi saziş imzalanması halları istisna olmaqla, bu Konvensiyanın müddəalarının şərh və tətbiqi ilə bağlı mübahisələri petisiya yolu ilə baxılmağa verərkən, onlar arasında qüvvədə olan müqavilələrə, konvensiyalara və ya bəyannamələrə müraciət etməyəcəklərinə və mübahisələrin tənzimlənməsi bu Konvensiyada nəzərdə tutulan vasitələrindən başqa, digər vasitələrdən istifadə etməməyə razılıq verirlər.

Maddə 56

Ərazilərdə tətbiq

1. Hər hansı dövlət imzalanma, yaxud ratifikasiya zamanı və ya sonra istənilən vaxt Avropa Şurası Baş katibinə ünvanlanmış bildiriş vasitəsilə bu maddənin 4-cü bəndi nəzərə alınmaqla, beynəlxalq əla-

qələrinə görə həmin dövlətin məsuliyyət daşdığı bütün ərazilərə, yaxud onlardan hər hansı birinə şamil ediləcəyini bəyan edə bilər.

2. Konvensiya bildirişdə adı çəkilən əraziyə və ya ərazilərə Avropa Şurası Baş katibin bildirişi almasının otuzuncu gündən şamil edilir.

3. Bu Konvensiyanın müddəaları belə ərazilərdə yerli şəraitin lazımı qaydada nəzərə alınması ilə tətbiq edilir.

4. Bu maddənin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq bəyanat vermiş hər hansı dövlət sonradan istənilən vaxt həmin bəyanatda göstərilmiş bir və ya bir neçə ərazinin adından Konvensiyanın 34-cü maddəsinə müvafiq olaraq, Məhkəmənin fiziki şəxslərdən, qeyri-hökumət təşkilatlarından və ya fərdlər qrupundan şikayətlər qəbul etmək səlahiyyətini tanıdığını bəyan edə bilər.

Maddə 57

Qeyd-şərtlər

1. İstənilən dövlət bu Konvensiyanı imzalayarkən və ya təsdiqnaməni saxlanmağa verərkən Konvensiyanın hər hansı konkret müddəası ilə bağlı, o dövrdə, onun ərazisində qüvvədə olan bu və ya digər qanunun həmin müddəaya uyğun olmaması ilə əlaqədar qeyd-şərt verə bilər. Bu maddəyə müvafiq olaraq, ümumi xarakterli qeyd-şərtlərə yol verilmir.

2. Bu maddəyə uyğun olaraq edilmiş istənilən qeyd-şərtə müvafiq qanunun qısa şərhı verilməlidir.

Maddə 58

Denonsasiya

1. Razılığa gələn Yüksək Tərəf, yalnız bu Konvensiyanın tərəfi olduğu tarixdən beş il keçdikdən sonra və bu barədə Avropa Şurasının Baş katibinə bildiriş göndərdikdən altı ay sonra bu Konvensiyanı denonsasiya edə bilər; Baş katib Razılığa gələn digər Yüksək Tərəfləri bu barədə məlumatlandıracaq.

2. Denonsasiya Razılığa gələn müvafiq Yüksək Tərəfi denonsasiyanın qüvvəyə minəcəyi tarixədək törədə biləcəyi və bu Konvensiya üzrə öhdəliklərini poza biləcək hər hansı əməlinə münasibətdə belə öhdəliklərindən azad etmir.

3. Avropa Şurasının üzvlüyündən çıxan Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf eyni şərtlərlə bu Konvensiyanın da tərəfi olmur.

4. Konvensiya 56-cı maddənin müddəalarına əsasən, onun şamil olunmasının bəyan edildiyi istənilən əraziyə münasibətdə əvvəlki bəndlərin müddəalarına müvafiq olaraq denonsasiya edilə bilər.

Maddə 59

İmzalama və ratifikasiya

1. Bu Konvensiya Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlər tərəfindən imzalanmaq üçün açıqdır. O, ratifikasiya olunmalıdır. Təsdiqnamələr saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının Baş katibinə verilir.

2. Avropa İttifaqı bu Konvensiyaya qoşula bilər.

3. Bu Konvensiya on təsdiqnamə saxlanmağa verildikdən sonra qüvvəyə minir.

4. Konvensiya onu sonradan ratifikasiya edən dövlətlər üçün onların öz təsdiqnamələrin saxlanmağa verildikləri tarixdən qüvvəyə minir.

5. Avropa Şurasının Baş katibi Konvensiyanın qüvvəyə minməsi, onun ratifikasiya etmiş Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin adları və sonralar alına biləcək təsdiqnamələrin saxlanılmağa verilməsi haqqında Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri xəbərdar edir.

1950-ci il noyabrın 4-də Romada hər iki mətni eyni qüvvəyə malik olmaqla, ingilis və fransız dillərində, bir nüsxədə imzalanmışdır və Avropa Şurasının arxivində saxlanılır. Avropa Şurasının Baş katibi təsdiq olunmuş surətləri Konvensiyanı imzalamış bütün dövlətlərə göndərəcəkdir.

İNSAN HÜQUQLARININ VƏ ƏSAS AZADLIQLARIN MÜDAFİƏSİ HAQQINDA KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLU

20 mart 1952-ci ildə Parisdə qəbul edilmişdir.

Avropa Şurasının üzvü olub, bunu imzalayan hökumətlər,

...

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

...

Maddə 2

Təhsil hüququ

Heç bir şəxs təhsil hüququndan imtina edilə bilməz. Dövlət təhsil və tədris sahəsində öz üzərinə götürdüyü funksiyaları yerinə yetirər-kən, valideynlərin öz dini və fəlsəfi baxışlarına müvafiq olan təhsil və tədrisi təmin etmək hüququna hörmət edir.

AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ ƏMƏKDAŞLIQ MÜŞAVİRƏSİNİN YEKUN AKTI

Helsinki şəhərində 1975-ci il tarixində qəbul edilmişdir.

İştirakçı dövlətlər,

...

Aşağıdakı prinsipləri... elan edir...

...

VII

Fikir, vicdan, din və etiqad azadlığı daxil olmaqla insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət

İştirakçı Dövlətlər irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq, hər kəsin, fikir, vicdan, din və etiqad azadlığı daxil olmaqla, insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət edəcək. Onlar insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqətdən irəli gələn və onun azad və tam inkişafı üçün vacib olan mülki, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər hüquq və azadlıqlardan səmərəli şəkildə istifadəsini təşviq etmək və inkişaf etdirəcəklər.

Bu çərçivədə iştirakçı dövlətlər fərdin tək və ya başqaları ilə birgə öz vicdanının hökmünə uyğun davranaraq din və əqidəyə etiqad etmə və onları icra etmə azadlığını tanıyacaq və hörmət edəcəklər.

Ərazilərində milli azlıqların mövcud olduğu iştirakçı dövlətlər belə azlıqlara mənsub olan şəxslərin qanun qarşısında bərabərlik hüququna hörmət edəcək, onların insan hüquqları və əsas azadlıqlardan həqiqi surətdə istifadəsi üçün tam imkan yaradacaq və beləliklə, bu sahədə onların qanuni maraqlarını qoruyacaqlar.

İştirakçı dövlətlər insan hüquqları və əsas azadlıqlarının ümumdünya miqyasda əhəmiyyətini qəbul edirlər, belə ki, onlara hörmət öz aralarında olduğu kimi bütün dövlətlər arasında da dostluq münasi-

bətlərinin və əməkdaşlığın inkişafını təmin etmək üçün zəruri olan sülh, ədalət və rifah üçün mühüm bir amildir.

Onlar qarşılıqlı münasibətlərində bu hüquq və azadlıqlara daima hörmət edəcək, birgə və ayrı-ayrılıqda, həmçinin BMT ilə əməkdaşlıq surətiylə onlara qarşı ümumdünya miqyasda həqiqi hörməti təşviq etmək üçün səy göstərəcəklər.

Onlar fərdin bu sahədə öz hüquqlarını və vəzifələrini bilmək və onlara uyğun şəkildə hərəkət etmək hüququnu təsdiq edirlər. İnsan hüquqları və əsas azadlıqlar sahəsində, iştirakçı dövlətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə və Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə uyğun hərəkət edəcəklər. Onlar bu sahədə bağlı olacaqları, İnsan Hüquqlarına dair Beynəlxalq Paktlar da daxil olmaqla, beynəlxalq bəyannamələrdə və sazişlərdə təsbit edilmiş qaydada öz öhdəliklərini yerinə yetirəcəklər.

...

Humanitar və digər sahələrdə əməkdaşlıq

İştirakçı dövlətlər,

...

Aşağıdakıları qəbul etdilər:

...

d) Şəxsi və ya peşə səbəbləri ilə səyahət

...

Onlar iştirakçı dövlətlərin konstitusiyaları çərçivəsində fəaliyyət göstərən dini kulturlar, müəssisələr və təşkilatların və onların nümayəndələrinin öz fəaliyyətləri ilə bağlı sahədə aralarında əlaqələr qurub görüşlər təşkil edə biləcəklərini və məlumatları paylaşa biləcəklərini təsdiq edirlər.

AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ ƏMƏKDAŞLIQ MÜŞAVİRƏSİNİN (ATƏM) MADRİD GÖRÜŞÜNÜN YEKUN SƏNƏDİ

Madrid şəhərində 9 sentyabr 1983-cü il tarixində qəbul edilmişdir.

...

Avropada Təhlükəsizliyə dair Məsələlər

...

Prinsiplər

...

İştirakçı Dövlətlər (...) həmçinin fərdin tək və ya başqaları ilə birgə öz vicdanının hökmünə uyğun davranaraq din və əqidəyə etiqad etmə və onları icra etmə azadlığını təmin etmək üçün lazımi tədbirlər görməyə razılaşırlar.

Bu kontekstdə onlar, zəruri hallarda, öz ölkələrinin müvafiq konstitusiyaları çərçivəsində fəaliyyət göstərən dini etiqadlar, müəssisələr və təşkilatlarla konsultasiyalar keçirəcəklər.

Onlar Dövlətlərinin konstitusiyaları çərçivəsində etiqadlarını icra edən və ya icra etməyə hazır möminlərin dini icmalarının, onların müvafiq ölkələrində dini etiqadlar, müəssisələr və təşkilatlar üçün nəzərdə tutulmuş statusla təmin edilmələri haqqındakı ərizələrinə müsbət yanaşacaqdır.

AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ ƏMƏKDAŞLIQ MÜŞAVİRƏSİNİN İŞTİRAKÇI DÖVLƏTLƏRİN NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN VYANA GÖRÜŞÜNÜN YEKUN SƏNƏDİ

1989-cu il tarixində Vyana şəhərində qəbul edilmişdir.

...

Prinsip 11

Avropada təhlükəsizliyə dair məsələlər

İştirakçı Dövlətlər irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq hər kəsin fikir, vicdan, din və etiqad azadlığı daxil olmaqla insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət edəcəklərini təsdiq edirlər. Onlar insan hüquqları və əsas azadlıqlarının ümumdünya miqyasda əhəmiyyətini qəbul edirlər, belə ki, onlara hörmət öz aralarında olduğu kimi bütün dövlətlər arasında da dostluq münasibətlərinin və əməkdaşlığın inkişafını təmin etmək üçün zəruri olan sülh, ədalət və təhlükəsizlik üçün zəruri bir amildir.

...

Prinsip 13

Avropada təhlükəsizliyə dair məsələlər

(13.7) İştirakçı dövlətlər irq, dəri rəngi, cins, dil, din, siyasi və ya digər qənaət, milli və ya sosial mənşə, əmlak, doğum və ya digər status kimi hər hansı növ fərq qoymadan öz ərazisindəki və öz yurisdiksiyasına tabe olan hər kəs üçün insan hüquqları və əsas azadlıqlarını təmin edəcəklər;

...

Prinsip 16

Avropada təhlükəsizliyə dair məsələlər

Fərdin din və əqidə azadlığını təmin etmək məqsədilə iştirakçı Dövlətlər, o cümlədən,

(16.1) – mülki, iqtisadi, siyasi, ictimai və mədəni həyatın bütün sahələrində insan hüquqları və əsas azadlıqlarının tanınması, tətbiq

olunması və istifadə edilməsində din və əqidə əsasında fərdlərə və ya icmalara qarşı ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün və inananlarla inanmayanlar arasında həqiqi bərabərliyin təmin edilməsi üçün effektiv tədbirlər görəcəklər;

(16.2) – müxtəlif icmalara aid inananlar arasında, eləcə də inananlarla və inanmayanlar arasında qarşılıqlı dözümlülük və hörmət mühitini gücləndirəcək;

(16.3) – öz Dövlətlərinin konstitusiyası çərçivəsində inancını təcrübə edən və ya təcrübə etməyə hazır inananlar icmasının xahişi əsasında onlara öz müvafiq ölkələri üçün nəzərdə tutulmuş statusu tanıyacaqlar;

(16.4) – dini icmaların aşağıdakı hüquqlarına hörmət edəcəklər:

– açıq ibadət və ya toplaşma yerləri yaratmaq və qorumaq;

– öz ierarxik və təşkilati strukturuna uyğun olaraq təşkilatlanmaq;

– öz müvafiq tələblərinə və standartlarına, həmçinin onlarla Dövlətləri arasında azad şəkildə qəbul edilmiş hər hansı razılaşmaya əsasən öz kadrlarını seçmək, təyin etmək və dəyişdirmək;

– könüllü maliyyə və digər yardımlar istəmək və almaq;

(16.5) – dini azadlıq tələblərinin daha yaxşı anlaşılmasına nail olmaq üçün dini kultlar, müəssisələr və təşkilatlarla məsləhətləşmələr aparmaq;

(16.6) – hər kəsin tək və ya başqaları ilə birgə öz seçdiyi dildə dini təhsil vermək və almaq hüququna hörmət etmək;

(16.7) – bu kontekst daxilində, o cümlədən, valideynlərin uşaqlarını öz əqidələrinə müvafiq olaraq dini və mənəvi təhsil ilə təmin etmək azadlığına hörmət etmək;

(16.8) – müvafiq müəssisələrdə dini kadrların hazırlanmasına icazə vermək;

(16.9) – inanan fərdlərin və inananların icmalarının öz seçdikləri dildə müqəddəs kitabları, dini nəşrləri və din və etiqada aid digər materialları əldə etmək, onlara malik olmaq və onlardan istifadə etmək hüququna hörmət etmək;

(16.10) – dini kultlara, müəssisələrə və təşkilatlara dini nəşr və materiallar hazırlamağa, idxal etməyə və yaymağa icazə vermək;

(16.11) – dini icmaların kütləvi informasiya vasitələri daxil olmaqla ictimai dialoqda iştirak etmək marağına müsbət yanaşmaq.

Prinsip 17

Avropada təhlükəsizliyə dair məsələlər

İştirakçı Dövlətlər din və etiqada aid yuxarıda göstərilən hüquqların həyata keçirilməsinin yalnız qanunla müəyyən edilmiş və beynəlxalq hüquqdan irəli gələn öhdəliklərinə və beynəlxalq öhdəliklərinə müvafiq məhdudiyyətlərə məruz qala biləcəyini qəbul edirlər. Onlar öz qanun və nizamnamələrində və onların tətbiqində fikir, vicdan, din və etiqad azadlığının tam və səmərəli həyata keçirilməsini təmin edəcəklər.

...

Prinsip 19

Avropada təhlükəsizliyə dair məsələlər

İştirakçı Dövlətlər öz ərazilərində milli azlıqların etnik, mədəni, dil və dini xüsusiyyətlərinin təşviqi üçün şəraiti qoruyacaq və yaradacaqlar. Onlar belə azlıqlara aid olan şəxslərin hüquqlarını azad şəkildə həyata keçirmələrinə hörmət edəcək və onların başqaları ilə tam bərabərliyini təmin edəcəklər.

...

Prinsip 21

Avropada təhlükəsizliyə dair məsələlər

İştirakçı Dövlətlər yuxarıda göstərilən hüquqların həyata keçirilməsinin qanunla müəyyən edilmiş və beynəlxalq hüquq, xüsusilə Mülki və Siyasi Hüquqlara dair Beynəlxalq Pakt çərçivəsindəki öhdəliklərinə və beynəlxalq öhdəliklərinə, xüsusilə Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə uyğun məhdudiyyətlərdən başqa heç bir məhdudiyyətə məruz qalmamasını təmin edəcəklər. Bu məhdudiyyətlər müstəsna xarakter daşıyır. İştirakçı Dövlətlər bu məhdudiyyətlərin sui şəkildə və əsassız qaydada deyil, yalnız bu hüquqların səmərəli həyata keçirilməsini təmin edəcək qaydada tətbiq olunmasını təmin edəcəklər.

...

Humanitar və digər sahələrdə əməkdaşlıq

...

Bənd 32

İnsanlar arasında əlaqə

İştirakçı Dövlətlər inananlara, dini kultlara və onların nümayəndələrinə, qrup və ya fərdi şəkildə, öz ölkələrində və ya digər ölkələrdə, sə-

yahət, ziyarətlər və yığıncaqlarda və digər dini tədbirlərdə iştirak vasitəsilə birbaşa şəxsi əlaqələr və bir-biri ilə ünsiyyət qurmağa və davam etdirməyə icazə verəcəklər. Bu kontekstdə və belə əlaqələrə və tədbirlərə müvafiq olaraq, sözü gedən şəxslərə onların din və etiqadlarının həyata keçirilməsiylə bağlı dini nəşrlər və əşyalar əldə etməyə, almağa və özləri ilə daşımağa icazə verəcəklər.

...

Bənd 68

Təhsil sahəsində əməkdaşlıq və mübadilə

İştirakçı Dövlətlər milli azlıqlara və regional mədəniyyətlərə aid olan şəxslərə öz ərazilərində, valideynləri vasitəsilə öz uşaqlarına ötürülən dil, din və mədəni kimlik bilikləri də daxil olmaqla, öz mədəniyyətləri haqqında biliklər verməyi və almağı təmin edəcəklər.

**AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ
ƏMƏKDAŞLIQ MÜŞAVİRƏSİNİN İNSAN
ÖLÇÜSÜNƏ DAİR KONFRANSININ İŞTİRAKÇI
DÖVLƏTLƏRİNİN KOPENHAGEN
GÖRÜŞÜNÜN SƏNƏDİ**

29 iyun 1990-cı il tarixində Kopenhagen şəhərində qəbul edilmişdir.

...

Prinsip 9

İştirakçı dövlətlər təsdiq edirlər ki,

...

(9.4) Hər kəs fikir, vicdan və din azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz din və əqidəsini dəyişmək və öz dininə və əqidəsinə təklikdə və ya başqaları ilə birgə, aşkar, yaxud fərdi qaydada, ibadət, təlim, dini ayin və mərasimlər şəklində etiqad etmək azadlığı daxildir.

Bu hüquqların həyata keçirilməsi yalnız qanunla müəyyən edilmiş və beynəlxalq standartlara müvafiq olan məhdudiyyətlərə məruz qala bilər;

...

Prinsip 18

İştirakçı dövlətlər

(18.1) – qeyd edirlər ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Komissiyası hər kəsin əqidəsi səbəbiylə hərbi xidmətə qarşı vicdani rədd hüququnu təsdiq etdi;

(18.2) – son zamanlar bir sıra İştirakçı Dövlətlər tərəfindən vicdani rədd səbəbiylə məcburi hərbi xidmətdən azad olmağa izin vermək üçün görülmüş tədbirləri qeyd edirlər;

(18.3) – vicdani rədd səbəbiylə məcburi hərbi xidmətdən imtina məsələsi ilə bağlı bəzi qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətlərini qeyd edir;

(18.4) – bunun hələ də həyata keçirilmədiyi yerlərdə vicdani rəddin səbəblərinə müvafiq olan alternativ xidmətin müxtəlif növlərinin təklif edilməsi məsələsini müzakirə etməyə razılaşırlar, nəzərə alaraq ki, bu

cür alternativ xidmətlər əsasən qeyri-hərbi və mülki xarakterli, ictimai faydaya hesablanmış və qeyri-cəzalandırıcı mahiyyətə də olacaqdır;

(18.5) – bu məsələ ilə bağlı məlumatı ictimaiyyətə çatdıracaqlar;

(18.6) – İnsan Ölçüsünə dair Konfransın çərçivəsi daxilində fərdlərin əqidəsi səbəbiylə məcburi silahlı xidmətə qarşı vicdani rədləri əsasında, məcburi hərbi xidmətin mövcud olduğu yerdə bu növ xidmətdən azad edilmə ilə bağlı müvafiq sualları diqqət mərkəzində saxlayacaqlar və bu məsələ ilə bağlı informasiya mübadiləsi edəcəklər.

...

Prinsip 24

İştirakçı Dövlətlər yuxarıda göstərilən hüquqların həyata keçirilməsinin qanunla müəyyən edilmiş və beynəlxalq hüquq, xüsusilə Mülki və Siyasi Hüquqlara dair Beynəlxalq Pakt çərçivəsindəki öhdəliklərinə və beynəlxalq öhdəliklərinə, xüsusilə Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə uyğun məhdudiyətlərdən başqa heç bir məhdudiyətə məruz qalmamasını təmin edəcəklər. Bu məhdudiyətlər müstəsna xarakter daşıyır. İştirakçı Dövlətlər bu məhdudiyətlərin sui şəkildə və əsassız qaydada deyil, yalnız bu hüquqların səmərəli həyata keçirilməsini təmin edəcək qaydada tətbiq olunmasını təmin edəcəklər.

Demokratik cəmiyyətdə hüquq və azadlıqlarla bağlı hər hansı məhdudiyət tətbiq edilən qanunun hədəflərindən biri ilə əlaqəli və bu qanunun məqsədinə qəti surətdə uyğun olmalıdır.

Prinsip 25

İştirakçı Dövlətlər təsdiq edirlər ki, fəvqəladə hallar zamanı insan hüquqları və əsas azadlıqlarıyla bağlı öhdəliklərdən hər hansı şəkildə geri çəkilmə, xüsusilə də heç bir geri çəkilmənin olmayacağı hüquqlarda, qəti olaraq beynəlxalq hüquqda, xüsusilə bağlı olduqları müvafiq beynəlxalq hüquqi sənədlərdə müəyyən edilmiş çərçivə daxilində qalmalıdır. Onlar, həmçinin təsdiq edirlər ki,

(25.1) – bu cür öhdəliklərdən geri çəkilməyə bağlı tədbirlər bu hüquqi sənədlərdə bəyan edilmiş prosedura tələblərinə qəti surətdə uyğun olaraq görülməlidir;

(25.2) – fəvqəladə vəziyyətin tətbiqi rəsmi şəkildə, ictimaiyyətə açıq şəkildə və qanunla müəyyən edilmiş əsasnamələrə müvafiq şəkildə elan edilməlidir;

(25.3) – öhdəliklərdən geri çəkilməylə bağlı tədbirlər vəziyyətin gərginliyinin qəti surətdə tələb etdiyi çərçivədə məhdudlaşdırılacaqdır;

(25.4) – yalnız bu cür tədbirlər irq, dəri rəngi, cins, dil, din, sosial mənşə və ya bir azlıqə mənsubiyyət əsasında ayrı-seçkiliklə nəticələnməyəcəkdir.

...

Prinsip 30

İştirakçı Dövlətlər təsdiq edirlər ki, milli azlıqlara dair məsələlər yalnız, funksional müstəqil bir məhkəmə sistemiylə birlikdə, qanunun aliliyinə əsaslanan demokratik siyasi bir çərçivədə qənaətbəxş şəkildə həll oluna bilər. Bu çərçivə insan hüquqları və əsas azadlıqlarına tam hörməti, bütün vətəndaşlara bərabər hüquqlar və status, onların bütün qanuni maraq və arzularının sərbəst ifadəsini, siyasi plüralizmi, ictimai dözümlülüyü və dövlət hakimiyyətindən sui-istifadəyə effektiv məhdudiyyətlər qoyan hüquqi normaların həyata keçirilməsini təmin edir.

Onlar həmçinin, tolerantlığın, mədəni müxtəlifliyin təbliğində və milli azlıqlar ilə bağlı məsələlərin həllində siyasi partiyalar, həmkarlar ittifaqları, insan hüquqları təşkilatları və dini qruplar da daxil olmaqla qeyri-hökumət təşkilatlarının mühüm rolunu təsdiq edirlər.

Bundan başqa onlar təsdiq edirlər ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin hüquqlarına hörmət, hamı tərəfindən tanınan insan hüquqlarının bir hissəsi kimi, iştirakçı Dövlətlərdə sülh, ədalət, sabitlik və demokratiya üçün mühüm amildir.

...

Prinsip 32

Milli azlıqlara mənsubiyyət şəxsi seçim məsələsidir və bu seçimin həyata keçirilməsi heç bir mənfi nəticə doğura bilməz.

Milli azlıqlara mənsub şəxslər öz etnik, mədəni, linqvistik və ya dini kimliklərini sərbəst şəkildə ifadə etmək, qorumaq və inkişaf etdirmək və öz iradələrinin ziddinə olan hər hansı assimilyasiya təşəbbüsünə məruz qalmadan öz mədəniyyətlərini bütün aspektləriylə müdafiə etmək və inkişaf etdirmək hüququna malikdirlər.

Xüsusilə onlar aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

...

(32.2) – könüllü maliyyə və ya digər yardımlar, həmçinin milli qanunvericiliyə müvafiq olaraq dövlət dəstəyi axtara bilən özlərinə məxsus təhsil, mədəni və dini müəssisələr, təşkilatlar və ittifaqlar yaratmaq və himayə etmək;

(32.3) – öz dininə etiqad və onu təcrübə etmək, həmçinin dini materiallar əldə etmək, onlara malik olmaq və onlardan istifadə etmək və öz ana dillərində dini təhsil fəaliyyətləri həyata keçirmək;

(32.4) – ölkələri daxilində öz aralarında, həmçinin sərhədlərdən kənarında müştərək etnik və milli bir mənşəyi, mədəni irsi və ya dini inancaları paylaşdıqları digər Dövlətlərin vətəndaşları ilə sərbəst əlaqələr qurmaq və qorumaq;

...

(32.6) – öz ölkələri daxilində təşkilatlar və ittifaqlar yaratmaq və himayə etmək və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətində iştirak etmək.

Milli azlıqlara mənsub şəxslər öz hüquqlarını fərdi şəkildə və öz qruplarının digər üzvləri ilə birgə həyata keçirə və onlardan istifadə edə bilirlər. Milli azlıqlara mənsub bir şəxs üçün bu hüquqlardan hər hansı birini həyata keçirib-keçirməməsi səbəbiylə heç bir mənfi nəticə doğa bilməz.

Prinsip 33

İştirakçı Dövlətlər öz ərazilərində milli azlıqların etnik, mədəni, linqvistik və dini kimliyini qoruyacaq və o, kimliyin təşviqi üçün şərait yaradacaqlar. Onlar bu məqsədlə hər Dövlətin qərar qəbul etmə proseduruna müvafiq olaraq belə azlıqların təşkilatları və ittifaqları ilə, əlaqələr də daxil olmaqla, lazımi konsultasiyalar keçirdikdən sonra zəruri tədbirlər görəcəklər.

Hər hansı belə tədbir müvafiq iştirakçı Dövlətin digər vətəndaşlarına qarşı bərabərlik və qeyri-ayrı-seçkilik prinsipinə uyğun olacaqdır.

...

Prinsip 35

İştirakçı Dövlətlər milli azlıqlara mənsub şəxslərin, belə azlıqların kimliyinin qorunması və təşviqiylə bağlı işlərdə iştirakı da daxil olmaqla, dövlət işlərində səmərəli şəkildə iştirak etmək hüququna hörmət edəcəklər.

İştirakçı Dövlətlər bəzi milli azlıqların etnik, mədəni, linqvistik və dini kimliklərinin təşviqi üçün şəraitin qorunması və yaradılması məqsədi ilə, bu məqsədlərə nail olmaq üçün mümkün vasitələrdən biri kimi, belə azlıqların özünəməxsus tarixinə və ərazi şəraitinə cavab verən və əlaqədar Dövlətin siyasətinə uyğun müvafiq yerli və ya muxtar idarəetmə orqanlarının yaradılması yoluyla göstərilən səyləri qeyd edirlər.

Prinsip 36

İştirakçı Dövlətlər milli azlıqlarla bağlı məsələlərə dair aralarında artmaqda olan konstruktiv əməkdaşlığın xüsusi əhəmiyyətini təsdiq edirlər. Bu cür əməkdaşlıq qarşılıqlı anlaşma və etibar, dostluq və mehriban qonşuluq münasibətlərini, beynəlxalq sülhü, təhlükəsizlik və ədaləti təşviq etmək məqsədi daşıyır.

Hər iştirakçı Dövlət ərazisində yaşayan bütün şəxslər arasında, etnik və ya milli mənşə və ya din fərqi qoymadan, qarşılıqlı hörmət, anlaşma, əməkdaşlıq və həmrəylik mühitini inkişaf etdirəcək və problemlərin qanunun aliliyi prinsipi əsasında dialoq yolu ilə həllini təşviq edəcəkdir.

...

Prinsip 40

İştirakçı Dövlətlər hər hansı birinə qarşı totalitarlıq, irqi və etnik nifrət, antisemitizm, ksenofobiya və ayrı-seçkiliyi, həmçinin dini və ideoloji zəmində təqibi aydın və birmənalı şəkildə qınayır. Bu kontekstdə onlar, həmçinin, romanların (qaraçıların) xüsusi problemlərini də qəbul edirlər.

Onlar bu fenomenlərin bütün növlərinə qarşı mübarizədə səylərini gücləndirmək istiqamətində qəti niyyətini bəyan edir və buna görə

(40.1) – antisemitizm də daxil olmaqla, milli, irqi, etnik və ya dini ayrı-seçkilik, ədavət və ya nifrət zəminində şəxslərə və ya qruplara qarşı zorakılığa təhrik edən hər növ əməllərə qarşı müdafiəni təmin etmək üçün, öz konstitusiyaya sistemləri və beynəlxalq öhdəliklərinə müvafiq olaraq, belə zəruri qanunların qəbulu da daxil olmaqla, səmərəli tədbirlər görəcəklər;

(40.2) – irqi, etnik, mədəni, linqvistik və ya dini kimliklərindən qaynaqlanan təhlükələrə və ya ayrı-seçkilik, ədavət və ya zorakılıq aktlarına məruz qala biləcək şəxslərin və ya qrupların müdafiəsi üçün

və onların mülkiyyətini qorumaq üçün müvafiq və uyğun tədbirlər görməyi öhdəliklərinə götürəcəklər;

(40.3) – xüsusilə təhsil, mədəniyyət və informasiya sahəsində, anlaşma və tolerantlığın təşviqi üçün milli, regional və yerli səviyyədə, öz konstitusiya sistemlərinə uyğun olaraq, effektiv tədbirlər görəcəklər;

(40.4) – təhsilin məqsədləri çərçivəsində irqi xurafat və nifrət probleminə və müxtəlif sivilizasiyalar və mədəniyyətlərə qarşı hörmətin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməsini təmin etməyə çalışacaqlar;

(40.5) – fərdin hüquqi müdafiəsinin səmərəli vasitələrinə hüququnu tanıyacaq və milli qanunvericiliyə müvafiq olaraq əlaqədar şəxslərin və ya qrupların ayrı-seçkiliyə, o cümlədən irqçilik və ksenofobiya aktlarına qarşı şikayətlər irəli sürmək və onları dəstəkləmək hüququnun tanınmasına səy göstərəcəklər;

(40.6) – ayrı-seçkilik məsələsinin əks olunduğu beynəlxalq sənədlərə, qoşulmadığı halda, qoşulma məsələsini müzakirə edəcək və vaxtaşırı məruzələrin təqdimi ilə bağlı öhdəliklər də daxil olmaqla sənədlərdəki öhdəliklərin tam yerinə yetirilməsini təmin edəcəklər;

(40.7) – həmçinin, Dövlətlərə və fərdlərə ayrı-seçkiliklə bağlı halları beynəlxalq quruluşlar qarşısında qaldırmağa imkan verən beynəlxalq mexanizmlərin qəbul edilməsini müzakirə edəcəklər.

BUDAPEŞT SAMMİTİ BƏYANNAMƏSİ

*Avropada Təhlükəsizlik
və Əməkdaşlıq Müşavirəsi tərəfindən 6 dekabr
1994-cü il tarixində Budapeştdə qəbul edilmişdir.*

...

Qərarlar

VIII

İnsan Ölçüsü

...

Tolerantlıq və qeyri-ayrı-seçkilik

...

27. Vicdan və din azadlığını təmin etmək və müxtəlif icmaların inananları arasında, həmçinin, inananlar və inanmayanlar arasında qarşılıqlı dözümlülük və hörmət mühitinin yayılmasına yardım etmək öhdəliklərini bir daha təsdiq edərək, onlar dinin aqressiv millətçi məqsədlər üçün istifadəsi ilə əlaqədar narahatlıqlarını ifadə etdilər.

İSLAMDA İNSAN HÜQUQLARINA DAİR QAHİRƏ BƏYANNAMƏSİ

5 avqust 1990-cı il tarixində Qahirədə qəbul olunmuşdur.

İslam Konfransı Təşkilatına Üzv Dövlətlər,

Allahın ən xeyirli ümmət olaraq yaratmış olduğu və bəşəriyyətə dünya və axirəti bir-birinə bağlamış və elmlə imanı birləşdirmiş ümumbəşəri və müvazinətə dayaqlı bir mədəniyyət miras qoymuş İslam Ümmətinin mədəni və tarixi rolunu; və bu Ümmətin günümüzdə də ziddiyyətli təmayüllər və ideologiyalar arasında dolaşmış bəşəriyyətin hidayətində və bu materialist mədəniyyətin xroniki problemlərinin həllində oynayacağı rolu bir daha *təsdiq edərək,*

Bəşəriyyətin insanı istismar və təqibə qarşı qorumağı hədəfləyən insan hüquqlarını müdafiə etmə yönündəki səylərinə töhfə vermək arzusuyla, onun İslam Şəriətinə müvafiq olaraq ləyaqətli həyat yaşama azadlığı və haqqı olduğunu *təsdiq edərək,*

Maddi elmin mütərəqqi səviyyəsinə çatmış bəşəriyyətin hələ də və bundan sonra da öz mədəniyyətini davam etdirmək üçün inanca və öz hüquqlarını qorumaq üçün daxili özünü-motivasiya gücünə ehtiyacı olacağına *inanaraq,*

İslamda əsas hüquqların və ümumbəşəri azadlıqların müsəlmanların dininin ayrılmaz bir parçası olduğuna və prinsip etibarilə heç kəsin onları tamamilə və ya qismən ertələmək və ya onları pozmaq və ya onlara etinasızlıq göstərmək hüququna malik olmadığına, çünki onların Allahın endirmiş olduğu Kitablarda ehtiva olunmuş bağlayıcı ilahi hökmlər olduğuna və Onun Son Rəsulu vasitəsilə göndərilmiş olduğuna və onunla səmavi risalətlərin göndərilmə səbəbini tamamladığına və onlara riayəti ibadət, onları ehmal etməyi və ya onlara etinasızlıq göstərməyi isə günah saydığına və hər bir kəsin fərdi olaraq və Ümmətin də bütövlükdə onları qorunmağa görə məsuliyyət daşdığına *inanaraq,*

Yuxarıdakı prinsiplərə əsaslanaraq,
Aşağıdakıları elan edir:

Maddə 1

a) Bütün bəşəriyyət, nümayəndələri Allaha itaət və Adəmin nəslindən gəlmə cəhətdən, bir-biriylə birləşmiş vahid bir ailədir. Bütün insanlar insan ləyaqəti cəhətdən və irq, dərisinin rəngi, dil, cinsiyyət, dini etiqad, siyasi baxış, sosial status və digər cəhətlərdən bərabərdirlər. Doğru əqidə insanın təkamülü yolunda bu cür ləyaqətin ucaldılmasının təminatıdır.

b) Bütün insanlar Allahın bəndələridir və Onun qatında ən sevimli olanlar Onun bəndələrinə daha çox faydalı olanlardır və onların fəziləti yalnız təqva və salih əməl cəhətdəndir.

Maddə 2

a) Həyat Allahın bir hədiyyəsidir və o, bütün insanlar üçün təminat altına alınmışdır. Bu hüququ hər növ pozuntudan qorumaq fərdlər, cəmiyyətlər və dövlətlər üzərinə bir borcdur və Şəri hökmə əsaslanmadan həyatdan məhrum etmə caiz deyildir.

b) Bəşəriyyətin genosid yoluyla məhvinə aparacaq vasitələrə yiyələnmək haramdır.

c) Bəşəriyyətin həyatının davamlılığını Allahın təqdir etmiş olduğu vədəyədək mühafizə etmək Şəriət cəhətdən vacibdir.

ç) Fiziki toxunulmazlıq təminat altına alınmış bir hüquqdur. Bu hüququn pozulması caiz deyil, necə ki, ona şəri dəlil olmadan toxunmaq da caiz deyil və dövlət onu himayə etməklə mükəlləfdir.

Maddə 3

a) Güc tətbiq etmə və ya silahlı münaqişə halında münaqişədə iştirak etməyən qocaların, qadınların və uşaqların qətl edilməsi caiz deyil. Yaralılar və xəstələr tibbi yardım almaq hüququna, hərbi əsirlər isə yeməklə, sığınacaqla və geyimlə təmin edilmə hüququna malikdirlər. Öldürülmüş insanın cəsədinə qarşı təhqiredici davranışlar haramdır. Müharibə əsirlərinin mübadiləsi və müharibədən qaynaqlanan səbəblərin ayırmış olduğu ailələrin görüşünü təşkil etmək vacibdir.

b) Ağacların kəsilməsi, əkinlərin və mal-qaranın tələf edilməsi, düşmən tərəfə məxsus mülki bina və tikililərin atəş, partlatma və ya digər üsullarla dağıdılması caiz deyil.

Maddə 4

Hər bir insan həyatı boyu və ölümündən sonra şərəfinə qarşı hörmət və himayəyə malikdir və dövlət və cəmiyyət onun cənazəsini və dəfn olunduğu yeri qoruyub saxlayır.

Maddə 5

a) Ailə cəmiyyətin əsasıdır, evlilik isə onun formalaşmasının əsasıdır. Kişinin və qadının evlənmək hüququ vardır və irq, dərisinin rəngi və ya milliyyətindən qaynaqlanan heç bir məhdudiyət onları bu haqdan yararlanmaqdan məhrum edə bilməz.

b) Cəmiyyət və dövlət evlilik qarşısındakı bütün əngəlləri qaldırmalı, evlənmə yolunu asanlaşdırmalı, ailəni və onun rifahını qoruyub saxlayır.

Maddə 6

a) Qadın insan ləyaqəti cəhətdən kişiylə bərabərdir və o da hüquq və vəzifələrə malikdir. Onun öz vətəndaşlıq statusu və müstəqil maliyyə təminatı vardır və adını və nəsibini qorumaq haqqına malikdir.

b) Ailənin xərc yükü və onun rifahına görə məsuliyyət kişiylə aiddir.

Maddə 7

Hər bir uşağın doğulduğu andan etibarən valideynləri, cəmiyyət və dövlət tərəfindən qayğı, tərbiyə, maddi, fiziki və mənəvi dəstək görmək hüququ vardır. Döl və ana qorunmalı və hər ikisi də xüsusi qayğıyla əhatə olunmalıdır.

b) Atalar və uşaqların hamiləri, övladlarının maraqlarının və gələcəyinin əxlaqi dəyərlər və Şəriət hökmlərinə uyğunluğunu nəzərə almaqla, onlar üçün istədikləri tərbiyə növünü seçə bilmə hüququna malikdirlər.

c) Hər iki valideynin övladları üzərində haqları vardır, qohumların isə İslami hökmlərə müvafiq olaraq yaxınları üzərində haqqı vardır.

Maddə 8

Hər bir insan öhdəçilikləri və vəzifələri baxımından şəri səlahiyyətdən istifadə hüququna malikdir və əgər bu səlahiyyət itirilmiş və ya azalmış isə, o halda o, qəyyumu tərəfindən təmsil olunur.

Maddə 9

a) Elm tələb etmək fərzdür və təlim cəmiyyət və dövlət üzərinə vəcbdir. Dövlət onu əldə etmə yollarını və vasitələrini təmin edir və cəmiyyət maraqlarını qarşılayan növlərini zəmanət altına alır ki, insan-

lar İslam dinini, Kainatla bağlı reallıqları və onların bəşəriyyət xeyrinə istifadəsini öyrənsin.

b) Hər bir insan öz şəxsiyyətini inkişaf etdirmək, Allaha imanını gücləndirmək, hüquq və vəzifələrə hörmət etmək və onları müdafiə etmək üçün ailə, məktəb, universitet, mediya və s. kimi müxtəlif növ təlim-tərbiyə müəssisələrindən kompleks və tarazlaşdırılmış tərzdə dini və dünyəvi tərbiyə almaq hüququna malikdir.

Maddə 10

İslam fitrət dinidir. İnsana hər hansı növ məcburiyyət tətbiq etmək və ya onun fəqirliyini və ya cahilliyini istismar edərək onu digər bir dinə və ya ateizmə döndərmək caiz deyil.

Maddə 11

a) İnsan hürr doğulur və heç kəsin onu kölələşdirmək, alçaltmaq, ona zülm etmək və onu istismar etmək haqqı yoxdur və onun Allah-Təaladan başqasına itaət borcu yoxdur.

b) Kölələşdirmənin ən pis növlərindən olan müstəmləkəçiliyin hər növü mütləq şəkildə haramdır. Müstəmləkəçilikdən əziyyət çəkən xalqların hüriyyət və öz müqəddəratını təyin etmə haqqı vardır. Müstəmləkəçiliyin və işğalın hər növünü ləğv etmədə müstəmləkə altındakı xalqların mübarizəsinə kömək etmək bütün Dövlətlərin və xalqların borcudur və bütün Dövlətlərin və xalqların öz müstəqil statusunu qorumaq və öz sərvətlərini və təbii ehtiyatlarını idarə etmək haqqı vardır.

Maddə 12

Hər bir insanın Şəriət çərçivəsində sərbəst hərəkət etmə azadlığı və ölkə daxilində və ya xaricində yaşayış yeri seçmə hüququ vardır və əgər o, təqibə məruz qalmış isə o halda digər bir ölkədə sığınacaq tələb etmək hüququna malikdir. Sığınacaq vermiş ölkə, sığınacaq səbəbinin Şəriətə görə cinayət təşkil edən aktın törədilməmiş olması şərtiylə, təhlükəsizliyi təmin olunanadək onu himayə etməlidir.

Maddə 13

İş, Dövlət və cəmiyyət tərəfindən əmək qabiliyyəti olan hər kəsə tanınmış bir haqdır. Hər kəs özünə layiq, özünün və cəmiyyətin maraqlarına cavab verən işi seçməkdə azaddır. İşçinin asayiş və təhlükəsizlik, həmçinin digər sosial təminatlarla təmin olunma hüququ vardır. Ona taqəti çatmayan işi tapşırmaq, onu işləməyə məcbur etmək, onu istismar etmək və ya hər

hansı bir şəkildə ona zərər yetirmək caiz deyil. Qadın kişi ayrı-seçkiliyi olmadan, onun, gecikdirilmədən gördüyü işin qarşılığında ədalətli əməkhaqqı almaq, həmçinin layiq olduğu məzuniyyət ödənişləri və yardımlar almaq hüququ vardır. O da öz növbəsində işini ixlas və peşəkarlıqla yerinə yetirməlidir. Əgər işçilərlə işverən arasında ixtilaf meydana gələrsə onda Dövlət mübahisəni nizama salmaq üçün müdaxilə etməli, zülmü ortadan qaldırmaqlı, haqqı təsdiq etməli və ədaləti qərəzsiz şəkildə təsis etməlidir.

Maddə 14

Hər bir insanın, özünü və ya başqasını monopoliya etmədən, aldatmadan və zərər yetirmədən haqlı qazanc əldə etmə hüququ vardır. Sələmçilik (faiz) isə qəti surətdə qadağandır.

Maddə 15

a) Hər bir insanın şəri yolla əldə edilmiş şəxsi mülkiyyət hüququ vardır və özünə, digər fərdlərə və ya cəmiyyətə zərər verməmək şərti ilə mülkiyyət hüquqlarından yararlanma haqqına malikdir. Ümumi mənəfəətə xidmət edən zəruri hallar və təxirəsalınmaz və ədalətli kompensasiya ödənişi halları xaric, ekspropriasiya caiz deyil.

b) Şəriətə müvafiq hallar xaric, malların müsadirə edilməsi və onlara həbs qoyulması haram qılınmışdır.

Maddə 16

Hər bir insanın öz elmi, ədəbi, bədii və texniki yaradıcılığının nəticələrindən faydalanmaq haqqı və bu yaradıcılığın Şəriət ehkamlarına zidd olmaması şərti ilə ona aid mənəvi və maddi maraqları qorumaq haqqı vardır.

Maddə 17

a) Hər bir insanın onun mənəvi cəhətdən inkişafına imkan verəcək əxlaqi qüsur və fəsadlardan uzaq təmiz bir ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır və cəmiyyət və Dövlət ona bu haqqı təmin etməlidir.

b) Hər bir insanın cəmiyyətin və Dövlətin malik olduğu imkanlar çərçivəsində təmin etdiyi səhiyyə və sosial xidmətdən yararlanmaq və bütün ictimai müəssisələrdən istifadə etmək haqqı vardır.

c) Dövlət hər bir insanı özünün və ailə üzvlərinin, ərzaq, geyim, mənzil, təhsil, tibbi xidmət və sair əsas ehtiyacları da daxil olmaqla, bütün tələbatlarını qarşılamasına imkan verəcək ləyaqətli yaşamaq hüququyla təmin edir.

Maddə 18

a) Hər bir insanın öz-özü, öz dini, öz ailə üzvləri, öz şərəfi və öz malı üçün yaşamaq haqqı vardır.

b) İnsanın şəxsi həyatıyla bağlı məsələlərdə, öz evində, öz ailəsində, öz malında və qarşılıqlı münasibətlərində gizliliyi qoruma hüququ vardır. Onu təqib etmək, nəzarət altında saxlamaq və adını ləkələmək caiz deyil. Dövlət onu hər növ əsassız müdaxiləyə qarşı qoruyur.

c) Şəxsi mənzil hər bir halda toxunulmazdır. Sakinlərinin izni olmadan və ya qeyri-qanuni şəkildə oraya girmək caiz deyil. Onu dağıtmaq, müsadirə etmək və ya əhlini oradan çıxarmaq caiz deyil.

Maddə 19

a) Bütün insanlar Şəriət qarşısında bərabərdir, hakim və məhkum bu baxımdan eynidir.

b) Ədalət məhkəməsinə müraciət etmək haqqı hər kəsə təmin olunmuşdur.

c) Ona əsasən məsuliyyət şəxsidir.

ç) Cinayət və cəza yalnız Şəriət ehkamlarıyla nəzərdə tutulmuş hallara görə ola bilər.

d) Müttəhim, özünü müdafiə üçün bütün zəmanətlərin verilmiş olduğu ədalətli bir mühakimədə təqsiri sübut edilmədikcə suçsuzdur.

Maddə 20

Şəri əsas olmadan bir insanın həbs olunması və ya hüriyyətinin məhdudlaşdırılması və ya sürgün edilməsi və ya cəzalandırılması caiz deyil. Onu fiziki və ya psixoloji işgəncəyə və ya hər hansı bir şəkildə alçaldıcı, qəddar və ya insan ləyaqətinə zidd rəftara məruz buraxmaq caiz deyil. Hər hansı bir fərdi öz razılığı olmadan və sağlamlığı və həyatı bahasına tibbi və ya elmi təcrübənin predmetinə çevirmək caiz deyil. Bu növ fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə izin verən müstəsna qanunlar çıxarmaq da caiz deyil.

Maddə 21

İnsanı hər hansı şəkildə və hər hansı məqsədlə girov götürmək haram qılınmışdır.

Maddə 22

a) Hər bir insanın Şəriət əsaslarına zidd olmayacaq tərzdə azad şəkildə fikrini ifadə etmək hüququ vardır.

b) Hər bir insanın İslam Şəriətinin normalarına müvafiq olaraq xeyrə dəvət etmək və yaxşı olanı əmr edib pis olandan çəkəndirmək haqqı vardır.

c) İnformasiya cəmiyyət üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Onun istismar edilməsi və ondan sui-istifadə edilməsi və onda Nəbilərin qüdsiyyətini və ləyaqətini ləkələmək, mənəvi və əxlaqı dəyərləri aşındırmaq və ya cəmiyyəti parçalamaq, pozmaq və ya onun etiqadını zəiflətmək haram qılınmışdır.

d) Millətçilik və məzhəbçilik əsasında nifrət oyatmaq və ya irqi ayri-seçkiliyin hər hansı formasını oyadacaq heç bir davranış caiz deyil.

Maddə 23

a) Hakimiyyət əmanətdir. Əsas insan hüquqlarının təmin olunması naminə onun sui-istifadəsi və ya qərəzli istismarı haram qılınmışdır.

b) Hər bir insanın birbaşa və ya dolayısıyla öz ölkəsinin ictimai məsələlərinin idarəsində iştirak etmək hüququ vardır. O, həmçinin, Şəriət ehkamlarına müvafiq olaraq ictimai vəzifələr tutma hüququna malikdir.

Maddə 24

Bu Bəyannamədə təsbit edilmiş bütün hüquq və azadlıqlar İslam Şəriətinin ehkamları ilə tənzimlənir.

Maddə 25

Bu Bəyannamənin hər hansı bir maddəsinin təfsir və ya izahının yeganə mənbəyi İslam Şəriətidir.

MİLLİ HÜQUQİ SƏNƏDLƏR

DİNİ ETİQAD AZADLIĞI HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 20 avqust 1992-ci il tarixli B-282 sayılı qərarı ilə qəbul edilmişdir.

I FƏSİL ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında dini etiqad azadlığının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə müvafiq surətdə həyata keçirilməsi üçün təminatlar yaradır, dini qurumların statusunu, hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirir, dini qurumların fəaliyyəti ilə bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Maddə 1

Dini etiqad azadlığı

Hər kəsin hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır.

Şəxsin dini etiqadını ifadə etməsinə, ibadətlərdə, dini ayin və mərasimlərdə iştirak etməsinə və ya dini öyrənməsinə hər hansı maneə törədilə bilməz. Heç kəs öz dini etiqadını ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz. Dini etiqadın və dini həyat tərzinin zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq ediləcəyi ilə hədələməklə, habelə irqi, milli, dini, sosial ədavət və düşmənçilik ya-

ratmaq məqsədilə təbliğinə yol verilmir. İnsan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinlərin (dini cərəyanların) yayılması və təbliği qadağandır.

Dini etiqad azadlığı yalnız qanunda nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallarda ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, ictimai qaydanın təmin edilməsi, sağlamlığın və ya mənəviyyatın və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən dini təbliğat aparılması qadağandır.

Validəylər və ya onları əvəz edən şəxslər, qarşılıqlı razılıq əsasında, uşaqlarını özlərinin dini əqidəsinə və dinə münasibətinə müvafiq olaraq tərbiyə edə bilərlər.

Maddə 2

Dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericilik

Dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən, bu Qanundan və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Maddə 3

(Çıxarılıb)

Maddə 4

Dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq şəxslərin hüquq bərabərliyi

Hər kəs dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Şəxsin dini mənsubiyyətinin rəsmi sənədlərdə göstərilməsinə yalnız onun arzusu ilə yol verilir.

Öz dini əqidəsinə görə heç kəs qanunla müəyyən edilmiş vəzifələrin icrasından imtina edə və ya boyun qaçıra bilməz. Bir vəzifənin icrasının dini əqidəyə görə digər vəzifənin icrası ilə əvəz edilməsinə yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda yol verilir.

Maddə 4-1

Peşəkar dini fəaliyyət və din xadimi

4-1.1. Peşəkar dini fəaliyyət dini tərbiyəyə və dini təhsilə, dindarların dini tələbatının ödənilməsinə, dinlərin yayılmasına, dini ayinlərin

icrasına, moizələrin (xütbələrin) oxunmasına, dini qurumun inzibati və təşkilati idarə etməsinə yönəlmiş fəaliyyətdir.

4-1.2. Din xadimi peşəkar dini fəaliyyətlə məşğul olan dini ali və ya orta ixtisas təhsilli şəxsdir.

Maddə 5

Dövlət və dini qurumlar

Azərbaycan Respublikasında din və dini qurumlar dövlətdən ayrılır.

Dövlət ona aid olan hər hansı işin yerinə yetirilməsini dini qurumlara tapşurmır və onların fəaliyyətinə qarışmır.

Bütün dinlər və dini qurumlar qanun qarşısında bərabərdir. Heç bir din (dini cərəyan) və dini qurum barəsində digərlərinə nisbətən hər hansı üstünlük və ya məhdudiyət müəyyən edilə bilməz.

Dini qurumlar ictimai həyatda iştirak etmək, habelə, ictimai birliklərlə yanaşı, kütləvi məlumat vasitələrindən istifadə etmək hüququna malikdirlər.

Dini qurumlar siyasi partiyaların fəaliyyətində iştirak etmir və onlara maliyyə yardımı göstərmirlər.

Din xadimləri dövlət orqanlarına seçildikdə və ya təyin olunduqda onların peşəkar dini fəaliyyəti həmin vəzifədə olduqları müddətdə dayandırılır.

Dini qurumlar Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edir və onları pozduqda məsuliyyət daşıyırlar.

Dini qurumlar cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə onlar üçün müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tədbirləri yerinə yetirməlidirlər.

Maddə 6

Dinin məktəblə münasibəti

Azərbaycan Respublikasında dövlət təhsil sistemi dindən ayrılır.

Dinşünaslıq, dini-idraki, dini-fəlsəfi fənlər, müqəddəs dini kitabların əsasları ilə tanışlıq dövlət təhsil müəssisələrinin tədris proqramına daxil edilə bilər.

Vətəndaşlar istədikləri dildə fərdi qaydada və ya başqaları ilə birlikdə ilahiyyəti öyrənə və dini təhsil ala bilərlər.

Dini qurumlar öz nizamnamələrinə uyğun olaraq, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada gənclərin və yaşlıların dini təhsili üçün təhsil müəssisələri yaratmaqla müəyyən olunmuş formada təlim-tərbiyə prosesini həyata keçirə bilirlər.

Dini qurumlar tərəfindən gənclərin və yaşlıların müqəddəs kitabları öyrənmə kursları (qrupları) həmin dini qurumların nizamnamələrinə uyğun olaraq, tabe olduqları dini mərkəz və idarələrin razılığı ilə yaradılır.

II FƏSİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DİNİ QURUMLAR

Maddə 7

Dini qurumlar

Dini mərkəz və idarələr, dini təhsil müəssisələri və dini icmalar, onların birlikləri dini qurumlardır. Dini qurumlar öz mərkəzi (idarələri) ilə təmsil olunurlar.

Dini qurumlar bu Qanuna və təsdiq olunmuş nizamnamələrinə müvafiq surətdə fəaliyyət göstərirlər.

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən islam dini qurumları Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə öz fəaliyyətləri haqqında hesabat təqdim edirlər.

Maddə 8

Dini icma

Dini icma dinə birlikdə ibadət etmək və digər dini tələbatı ödəmək məqsədilə könüllülük əsasında birləşmiş yetkinlik yaşına çatmış dindar şəxslərin yerli dini qurumudur.

Azərbaycan Respublikasında təşkilat məsələlərində islam dini icmaları Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinə tabedirlər, qeyri-müsəlman dini icmalarının Azərbaycan Respublikasında və xaricdə fəaliyyət göstərən dini mərkəzlərə (idarələrə) tabe olmaq və tabeliyini dəyişdirmək hüququ vardır.

İslam dininə aid ibadət yerlərinə rəhbərlik edən din xadimləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məlumat verilməklə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən təyin edilir.

İslam dini icmaları məscidlərdə Azərbaycan Respublikasının və-təndaşları tərəfindən yaradılır.

Maddə 9

Dini mərkəzlər və idarələr

Azərbaycan Respublikasında islam dini qurumları öz tarixi islam dini mərkəzində – Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində birləşirlər.

Təşkilati mərkəzləri xaricdə olan qeyri-islam dini qurumları öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan hallarda həmin mərkəzlərin nizamnamələrini rəhbər tuta bilərlər.

Dövlətin dini mərkəzlə və idarələrlə, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında olan dini mərkəzlərlə və idarələrlə qanunla tənzimlənməyən münasibətləri onların öz aralarında və dövlət orqanları ilə razılaşmalara müvafiq surətdə nizamlanır.

Dini mərkəz və idarələr öz nizamnamələrində nəzərdə tutulmuş qaydada ibadətgahlar və dini təhsil müəssisələri yarada bilərlər.

Maddə 10

Dini təhsil müəssisələri

Din xadimləri və dini ixtisaslar üzrə digər kadrlar hazırlanması üçün dini təhsil müəssisələrini yalnız dini mərkəz və idarələr yarada bilərlər. Dini mərkəz və idarələr birdən çox ali dini təhsil müəssisəsi yarada bilməz. Dini təhsil müəssisələri ilə dini mərkəz və ya idarələr arasında münasibətlər təsis sənədləri ilə müəyyən edilir.

Dini təhsil müəssisələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilən xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında fəaliyyət göstərirlər.

Dini təhsil müəssisələrində təhsil alanlar dövlət təhsil müəssisələrində təhsil alanlar üçün müəyyən olunmuş hüquq və güzəştlərdən istifadə edirlər.

Maddə 11

Dini qurumların nizamnamələri

Dini qurumun hüquq qabiliyyətini mülki qanunvericiliyə müvafiq surətdə müəyyən edən nizamnaməsi olur.

Dini qurumun nizamnaməsi dindar şəxslərin ümumi yığıncağında və ya dini qurultaylarda, konfranslarda qəbul olunur.

Dini qurumun nizamnaməsində aşağıdakılar göstərilməlidir:

- 1) dini qurumun adı, növü, dini mənsubiyyəti və yeri;
- 2) dini qurumun dini birliyin təşkilat quruluşunda yeri;
- 3) dini qurumun məqsəd və vəzifələri, habelə, fəaliyyətinin əsas formaları;
- 4) dini qurumun strukturu, idarəetmə orqanları və onların təşkili qaydası, habelə həmin orqanların səlahiyyətləri;
- 5) dini qurumun əmlak vəziyyəti;
- 6) dini qurumun müəssisələr, kütləvi informasiya vasitələri, digər dini qurumlar, təhsil müəssisələri təsis etmək hüquqları;
- 7) dini qurumun nizamnaməsinə dəyişikliklər və əlavələr etmək qaydası;
- 8) dini qurumun ləğvi qaydası;
- 9) dini qurumun fəaliyyətinə xitam verildikdə əmlak məsələlərinin və başqa məsələlərin həlli qaydası.

Dini qurumun adı onun hansı dinə mənsub olduğunu özündə əks etdirməlidir.

Nizamnamədə həmin dini qurumun fəaliyyətinin xüsusiyyətləri ilə əlaqədar digər məsələlər də əhatə oluna bilər.

Dini qurumun dini etiqad fəaliyyətini müəyyən edən, digər daxili məsələlərini həll edən sənədlər dövlət orqanlarında qeydə alınmalı deyildir.

Dini qurum dövlət qeydiyyatına alındığı andan hüquqi şəxsdir.

Dini qurumun nizamnaməsi öz dini mərkəzinin (idarəsinin) nizamnaməsinə uyğun olmalıdır.

Maddə 12

Dini qurumların dövlət qeydiyyatına alınması

Bütün dini qurumlar yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanında dövlət qeydiyyatına alındıqdan və dini qurumların dövlət reyestrinə daxil edildikdən sonra fəaliyyət göstərə bilərlər. Dini qurumlar yalnız dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim olunmuş məlumatlarda hüquqi ünvan kimi göstərilən ibadət yerlərində həmin dini qurumlara dini mərkəz və idarələr tərəfindən din xadimi təyin edildikdən sonra fəaliyyət göstərə bilərlər.

Dini icmanın dövlət qeydiyyatına alınması üçün onu yaratmış azı əlli nəfər yetkinlik yaşına çatmış şəxs və ya onların səlahiyyətli nümayəndələri icmanın təsis protokolu və nizamnaməsi əlavə olunmuş ərizə ilə dini

mərkəzə və ya idarəyə müraciət edir. Ərizəyə, habelə vətəndaşlığı, yaşayış yeri və doğum tarixi göstərilməklə dini icmanı təsis edən şəxslərin siyahısı, şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədlərin surəti, dini təlimin əsasları, o cümlədən, dini icmanın yaranması tarixi, onun fəaliyyətinin forma və metodları, ənənələri, ailəyə, nikaha və təhsilə münasibət, həmin icmanın üzvlərinin hüquq və vəzifələrinə qoyulan məhdudiyətlər barədə məlumatlar, habelə, "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş digər sənədlər əlavə edilir. Dini mərkəz və ya idarə 30 gün ərzində həmin sənədləri öz təqdimatı ilə birlikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına göndərir.

Dini mərkəzin, dini idarələrin, dini təhsil müəssisələrinin, dövlət qeydiyyatına alınması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təsis sənədi və nizamnamə təqdim edilir.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı dini qurumların dövlət qeydiyyatına alınmasını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətdə həyata keçirir.

Dövlət qeydiyyatına alınmış dini qurum onun dövlət qeydiyyatına alınması üçün tələb olunan məlumatlarda və ya sənədlərdə hər hansı dəyişiklik olduqda, bu barədə 20 gün müddətində dini mərkəz və idarələrin vasitəsi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məlumat verməli və müvafiq dəyişikliyi təsdiq edən sənədləri həmin qaydada təqdim etməlidir.

Bu Qanunun 1-ci maddəsinin üçüncü hissəsi nəzərə alınmaqla, dini qurumun dövlət qeydiyyatına alınmasından aşağıdakı hallarda imtina edilə bilər:

- 1) dini qurumun fəaliyyəti və ya qarşısına qoyduğu məqsədlər, yaxud təbliğ etdiyi dini təlimin mahiyyəti və əsas prinsipləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına zidd olduqda;
- 2) yaradılan qurum dini qurum qismində tanınmadıqda;
- 3) təqdim olunmuş nizamnamə və digər sənədlər Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə zidd olduqda və ya onlarda əks olunmuş məlumatlar yanlış olduqda.

Dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina barədə dini quruma imtinaya əsas olmuş qanunvericiliyin müddəaları göstərilməklə məlumat verilir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əsaslardan başqa, hər hansı digər əsasa görə dini qurumun dövlət qeydiyyatına alınmasından imtinaya yol verilmir.

Maddə 12-1

Dini qurumun ləğv edilməsi

Dini qurumlar aşağıdakı hallarda ləğv edilə bilər:

1) təsisçilərin və ya nizamnamə ilə buna vəkil edilmiş orqanın qərarı ilə;

2) müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müraciəti əsasında məhkəmənin qərarı ilə.

Bu Qanunun 1-ci maddəsinin üçüncü hissəsi nəzərə alınmaqla, dini qurum məhkəmə qaydasında aşağıdakı əsaslarla ləğv edilə bilər:

1) dini qurum tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, bu Qanunun və digər qanunların pozulması, yaxud həmin qurumun yaranma məqsədlərinə zidd olan fəaliyyətin həyata keçirilməsi;

2) dini etiqadın və dini həyat tərzinin zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq ediləcəyi ilə hədələməklə, habelə irqi, milli, dini, sosial ədavət və ya düşmənçilik yaratmaq məqsədi ilə təbliğ edilməsi, dini etiqadı ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur etmə, insan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinin (dini cərəyanın) yayılması və təbliğ edilməsi;

3) ictimai təhlükəsizliyin və ya ictimai qaydanın pozulması;

4) terrorçuluğa, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə, təxribata və zorakı cinayət əməllərinə yönəlmiş hərəkətlərin edilməsi;

5) dünyəvi təhsil alınmasına mane olma;

6) dini qurumun üzvlərinin və digər şəxslərin dini qurumun xeyrinə öz əmlakından imtina edilməsinə təhrik və ya məcbur etmə;

7) zor tətbiq etməklə və ya digər qanunsuz əməllərlə şəxsin dini qurumdan çıxmasına mane olma;

8) şəxsləri qanunla müəyyən edilmiş vəzifələrin icrasından imtina edilməsinə və digər qanunsuz hərəkətlərin edilməsinə təhrik etmə;

9) dövlət qeydiyyatına alınması üçün tələb olunan məlumatlarda və ya sənədlərdə edilmiş dəyişikliklər barədə məlumatın müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təqdim edilməsi tələbinə təkrarən əməl olunmaması.

Dini mərkəz və idarələr dini icmalar barədə bu maddənin ikinci hissəsində nəzərdə tutulmuş məlumatlara malik olduqda, həmin dini icmaların təsisçilərinin tərkibinin dəyişdirilməsinin və ya icmanın ləğ-

vinin zəruriliyi barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qarşısında vəsatət qaldırırlar.

Maddə 13

(Çıxarılıb)

Maddə 14

(Çıxarılıb)

Maddə 15

(Çıxarılıb)

III FƏSİL DİNİ QURUMLARIN ƏMLAK VƏZİYYƏTİ

Maddə 16

Dövlətin, ictimai təşkilatların və ya vətəndaşların mülkiyyəti olan əmlakdan istifadə

Dini qurumlar dövlətin, ictimai təşkilatların və ya vətəndaşların müqavilə əsasında onlara verdikləri binalardan və əmlakdan öz ehtiyacları üçün istifadə hüququna malikdirlər.

Dövlət mülkiyyətində olan dini təyinatlı binalar və digər əmlak dini qurumların əvəzsiz istifadəsinə verilə bilər.

Dini qurumlar dini təyinatlı binaların yerləşdikləri ərazi ilə birlikdə onlara verilməsində üstünlük hüququna malikdirlər.

Dinə mənsub binaların və əmlakın dini qurumlara verilməsi barədə qərarlar müvafiq vəsatətin alındığı gündən etibarən ən gec bir ay müddətində qəbul edilir və bu barədə müraciət edənə yazılı şəkildə məlumat verilir.

Dini qurumlar torpaq sahələrindən Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsinə uyğun olaraq istifadə edirlər.

Maddə 17

Tarix və mədəniyyət abidələri olan əmlakın verilməsi və ondan istifadə

Tarix və mədəniyyət abidələri olan tikililər və əşyalar dini qurumlara qanunvericiliyə müvafiq qaydada verilə və onlar tərəfindən istifadə oluna bilər.

Dövlət mülkiyyətində olan dini tarix və mədəniyyət abidələrinin özəlləşdirilməsinə və Azərbaycan Respublikasının milli mədəniyyət əmlakının Dövlət Siyahısına daxil edilmiş dini təyinatlı mədəniyyət sərəvətlərinin mülki dövriyyədə olmasına yol verilmir.

Maddə 18

Dini qurumların mülkiyyəti

Binalar, dini əşyalar, istehsal, sosial və xeyriyyə təyinatlı obyektlər, pul vəsaiti və dini qurumların fəaliyyətini təmin etmək üçün zəruri olan başqa əmlak onların mülkiyyətində ola bilər.

Dini qurumlar özlərinin vəsaiti hesabına əldə etdikləri və ya yaratdıqları, vətəndaşlar, təşkilatlar tərəfindən ianə edilmiş və ya dövlət tərəfindən verilmiş, eləcə də qanunla nəzərdə tutulmuş başqa əsaslarla əldə edilmiş əmlak üzərində mülkiyyət hüququna malikdirlər.

Xaricdə olan əmlak da dini qurumların mülkiyyətində ola bilər.

Dini qurumlar könüllü ianələr üçün müraciət edə, habelə, bu ianələri qəbul edə bilərlər.

Dini mərkəz və idarələrin maliyyə vəsaiti bu Qanunun tələbləri nəzərə alınmaqla əldə edilən vəsait, həmçinin fiziki və hüquqi şəxslərin, dini qurumların və ziyarətgahların könüllü ayırmaları hesabına yaranır.

Dini qurumlara dövlət və yerli özünüidarə orqanları tərəfindən maliyyə yardımı göstərilə bilər.

Dini qurumların mülkiyyət hüququ qanunla qorunur.

Maddə 19

Dini qurumların istehsal və təsərrüfat fəaliyyəti

Dini qurumlar qanunvericiliyə və öz nizamnamələrinə müvafiq surətdə hüquqi şəxs statuslu nəşriyyat, poliqrafiya, istehsal, bərpa-tikinti müəssisələri, yetimxanalar, internatlar, xəstəxanalar və sair təsis edə bilərlər.

Maddə 20

Fəaliyyətinə xitam verilmiş dini qurumların əmlakı barəsində sərəncam

Dövlətin, ictimai təşkilatların və ya ayrı-ayrı vətəndaşların dini qurumların istifadəsinə verdikləri vəqf olmayan əmlak onların fəaliyyətinə xitam verildikdən sonra əvvəlki sahibinə qaytarılır.

Dini qurumun fəaliyyətinə xitam verildikdə, mülkiyyətində olmuş əmlak barəsində onun nizamnaməsinə və qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq surətdə sərəncam verilir.

Dini qurumlara məxsus ayin təyinətli əmlakdan kreditorların iddiaları üzrə haqq tutula bilməz.

Hüquqi varis olmadıqda, əmlak dövlət mülkiyyətinə keçir.

IV FƏSİL

DİNİ ETİQAD AZADLIĞI İLƏ ƏLAQƏDAR VƏTƏNDAŞLARIN VƏ DİNİ QURUMLARIN HÜQUQLARI

Maddə 21

Dini ayinlər və mərasimlər

Dini qurumlar ibadətlər və dini yığıncaqlar üçün onlara münasib yerlərə, habelə, bu və ya digər dində müqəddəs sayılan ziyarətgahlara himayədarlıq edib, onları saxlamaq və onlardan istifadə etmək hüququna malikdirlər.

Bu Qanunun 1-ci maddəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla ibadətlər, dini ayinlər və mərasimlər ibadətghalarda və onlara məxsus ərazidə, ziyarətgahlarda, qəbiristanlıqlarda, dini qurumların idarələrində, vətəndaşların mənzillərində və evlərində maneəsiz keçirilir.

İslam dininə aid ayin və mərasimlərin aparılması yalnız Azərbaycan Respublikasında təhsil almış Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Qoşun hissələrinin komandanlığı (müstəsna hallardan başqa) hərbi qulluqçuların boş vaxtlarında ibadət etmələrinə və dini ayinləri yerinə yetirmələrinə mane ola bilməz. Əsgəri bölmələrdə hərbi rəhbərliyin razılığı ilə ruhanilərin fəaliyyətinə yol verilir.

Xəstəxanalarda, hospitallarda, qocalar və əlillər evlərində, yataqxanalarda, ibtidai həbs yerlərində ibadətlər və dini ayinlər orada olan şəxslərin xahişi ilə keçirilir. Həmin idarələrin müdiriyyəti ruhanilərin dəvət olunmasına yardım göstərir, ibadətin, ayinin və ya mərasimin keçirilməsi vaxtının və başqa şərtlərinin müəyyənləşdirilməsində iştirak edir. Digər hallarda açıq ibadətlər, dini ayinlər və mərasimlər yı-

ğıncaq, mitinq, nümayiş və yürüşlərin keçirilməsi üçün müəyyən edilmiş qaydada icra olunur.

Dini qurumlar xəstəxanalarda, hospitallarda, qocalar və əlillər evlərində, yataqxanalarda, cəzaçəkmə müəssisələrində olan vətəndaşlara ibadətlər keçirilməsi üzrə təkliflərlə müraciət etmək hüququna malikdirlər.

Maddə 22

Dini ədəbiyyat və dini təyinatlı əşyalar

Vətəndaşlar və dini qurumlar istədikləri dildə dini ədəbiyyat, eləcə də dini təyinatlı başqa əşya və materiallar əldə edə və bunlardan istifadə edə bilərlər.

Dini qurumlar, dini qurum olmayan digər hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı ilə dini təyinatlı ədəbiyyatı, əşyaları və dini məzmunlu başqa məlumat materiallarını istehsal, idxal, ixrac edə, habelə sərbəst yaya bilərlər.

Dini təyinatlı ədəbiyyatın, əşyaların və dini məzmunlu başqa məlumat materiallarının satışı yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı ilə yaradılmış ixtisaslaşdırılmış satış məntəqələri vasitəsilə həyata keçirilir.

Maddə 23

Dini qurumların xeyriyyə və mədəni-maarif fəaliyyəti

Dini qurumlar həm müstəqil, həm də təsis etdiyi fondlar, o cümlədən ictimai fondlar vasitəsi ilə xeyriyyəçilik və mədəni-maarif fəaliyyəti göstəririlər.

Maddə 24

Dindarların və dini qurumların beynəlxalq əlaqələri və ünsiyyəti

Vətəndaşlar və dini qurumlar tək və ya qrup halında beynəlxalq dini tədbirlərdə, xaricdə keçirilən dini mərasimlərdə iştirak edə, ziyarətlərə gedə bilərlər.

Vətəndaşların dini təhsil müəssisələrində təhsil almaq üçün xaricə göndərilməsi və din xadimlərinin mübadiləsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmaqla dini mərkəz və ya dini idarələr tərəfindən həyata keçirilir.

V FƏSİL DİNİ QURUMLARDA VƏ ONLARIN MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ ƏMƏK FƏALİYYƏTİ

Maddə 25

Dini qurumlarda əmək-hüquq münasibətləri

Dini qurumla işçi arasında əmək münasibətləri Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Dini qurum müəyyən edilmiş qaydada əmək müqaviləsini, ruhənlərin əməkhaqqı şərtlərini müəyyən edən sənədləri qeydə alır.

Əmək müqaviləsi üzrə dini qurumda işləyən vətəndaşlar həmkarlar ittifaqının üzvü ola bilərlər.

Maddə 26

Dini qurumlarda işləyən vətəndaşların əmək hüququ

Dini qurumlarda əmək müqaviləsi üzrə işləyən vətəndaşlara əmək qanunvericiliyinin tələbləri istisnasız tətbiq olunur.

Maddə 27

Dini qurumların işçilərinin sosial sığortası və pensiya təminatı

Dini qurumların işçilərinin sosial sığortası "Sosial sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, pensiya təminatı "Əmək pensiyaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir.

VI FƏSİL DÖVLƏT ORQANLARI VƏ DİNİ QURUMLAR

Maddə 28

Dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericilik üzərində nəzarət

Azərbaycan Respublikasının dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericiliyinin icrası üzərində nəzarət qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq surətdə həyata keçirilir.

Maddə 29

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı :

– dini qurumların xahişi üzrə dövlət orqanları ilə razılaşmalar əldə edilməsində və dövlət orqanları tərəfindən həlli tələb olunan məsələlərdə onlara lazımi yardım göstərir;

– müxtəlif dini etiqadların dini qurumları arasında qarşılıqlı hörmət, anlaşma və dözümlülük mühitinin möhkəmlənməsinə kömək edir;

– dini qurumların bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada nizamnamələrinin (əsasnamələrinin) qeydə alınmasını, habelə onlara dəyişiklik və əlavələr edilməsini həyata keçirir;

– dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericiliyin tətbiqində yerli icra hakimiyyəti orqanlarına kömək göstərir;

– xarici dövlətlərin müvafiq orqanları ilə əlaqə saxlayır;

– Azərbaycan Respublikasında dini qurumlar, dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericiliyin icrası üzrə məlumat bankı yaradır;

– dini mərkəzdən və dini idarələrdən və digər dini qurumlardan zəruri məlumatlar alır;

– dini təşkilatların beynəlxalq dini hərəkatlarla, forumlarla, beynəlxalq dini mərkəzlərlə və xarici dini qurumlarla işgüzar əlaqələrdə iştirakına kömək edir;

– dinşünaslıq ekspertizasının aparılmasını təmin edir, bu işə dini qurumların nümayəndələrini və müvafiq mütəxəssislərini cəlb edir;

– dini ibadət yerinin tikintisinin və mövcud dini ibadət yerinin yenidən qurulmasının məqsədəuyğunluğu barədə rəy verir;

– müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə birlikdə dini təhsil müəssisələrinin proqramlarını təhlil və təsdiq edir, dini tədrisin keyfiyyətinin müəyyən edilməsi üçün rəy verir.

Maddə 30

Dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

Dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə vəzifəli şəxslər, digər fiziki və hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 31

Beynəlxalq müqavilələr

Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilədə dini etiqad azadlığı haqqında daxili qanunvericilikdə olduğundan fərqli qaydalar olduqda, beynəlxalq müqavilənin qaydaları tətbiq olunur.

CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ EDİLMİŞ PUL VƏSAİTLƏRİNİN VƏ YA DİGƏR ƏMLAKIN LEQALLAŞDIRILMASINA VƏ TERRORÇULUĞUN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı hüquqpozmaların aşkar edilməsi və qarşısının alınması üçün hüquqi mexanizmin yaradılmasına, belə pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə maliyyə sistemindən istifadə olunması imkanlarını istisna edən şəraitin yaradılmasına, bu sahədə dövlətin və cəmiyyətin maraqlarının qorunmasına yönəlmişdir.

I FƏSİL ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. – Bu Qanunda aşağıdakı anlayışlardan istifadə edilir:

1.0.1. – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlak – Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində təsbit edilmiş cinayətlərin törədilməsi nəticəsində birbaşa və ya dolaylı yolla əldə olunmuş hər hansı pul vəsaitləri, daşınar və ya daşınmaz, maddi və ya qeyri-maddi əmlak, mülkiyyət hüquqlarını təsdiq edən hüquqi sənədlərdir;

1.0.2. – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlaka qanuni status vermək, onların əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək məqsədilə belə pul vəsaitləri və ya əmlakdan istifadə etməklə maliyyə əməliyyatlarının və ya digər əqdlərin həyata keçirilməsidir;

1.0.3. – pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyat – pul vəsaitləri və ya digər əmlakla bağlı mülki hüquqların əldə edilməsi, həya-

ta keçirilməsi, dəyişdirilməsi və ya onlara xitam verilməsinə yönəlmiş əməllərdir;

1.0.4. – terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi – pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın tamamilə və yaxud qismən, birbaşa və ya dolayı yolla terrorçuluğun törədilməsinə qəsdən yönəldilməsi və ya pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın qəsdən həmin məqsədlə toplanmasıdır;

1.0.5. – maliyyə monitorinqi orqanı – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində müvafiq səlahiyyətləri həyata keçirən dövlət orqanıdır;

1.0.6. – monitorinq – pul vəsaitləri və ya digər əmlakla aparılmış əməliyyatlar barədə monitorinq iştirakçıları, monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər və ya nəzarət orqanları tərəfindən təqdim edilən, eləcə də mənbəyi məlum digər məlumatlar əsasında maliyyə monitorinqi orqanı tərəfindən həyata keçirilən nəzarət tədbirləridir;

1.0.7. – monitorinq iştirakçıları – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə bu Qanunun 9-12-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirən, bu Qanunun 4-cü maddəsində nəzərdə tutulan şəxslərdir;

1.0.8. – monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə bu Qanunda nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirən vəkillər, notariuslar, hüquqi xidmət göstərən digər şəxslər və ya auditor xidməti göstərən şəxslərdir;

1.0.9. – nəzarət orqanları – monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən bu Qanunun 9-12-ci maddələrinin tələblərinə əməl edilməsinə nəzarəti həyata keçirən orqanlardır;

1.0.10. – daxili nəzarət sistemi – hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən həyata keçirilən cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə bu Qanunun 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan kompleks daxili nəzarət tədbirləridir;

1.0.11. – müştəri – pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əlaqədar əməliyyatın həyata keçirilməsinə dair monitoring iştirakçıları və ya monitoringdə iştirak edən digər şəxslərin hər hansı xidmətindən istifadə edən fiziki və ya hüquqi şəxsdir;

1.0.12. – benefisiar – pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əlaqədar əməliyyatlardan son nəticədə iqtisadi və ya hər hansı digər fayda əldə edən fiziki və ya hüquqi şəxs, habelə xeyrinə əqdlərin həyata keçirildiyi hüquqi şəxsin əsl sahibi və ya müştəriyə nəzarəti həyata keçirən fiziki şəxsdir;

1.0.13. – valyuta sərvətləri – nağd xarici valyuta, xarici valyutada qiymətli kağızlar, qiymətli daşlar, qiymətli metallar, o cümlədən qiymətli daşlardan və ya qiymətli metallardan hazırlanmış zərgərlik və ya digər məişət məmulatlarıdır;

1.0.14. – xarici dövlətlərin siyasi xadimləri – hər hansı xarici dövlətdə mühüm ictimai vəzifə tutan və ya əvvəllər belə vəzifəni tutmuş şəxslər (dövlət və ya hökumət başçıları, nüfuzlu siyasətçilər, hökumət üzvləri, yuxarı instansiya məhkəmələrinin hakimləri, yüksək rütbəli hərbi qulluqçular, dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin rəhbər vəzifəli şəxsləri, siyasi partiya vəzifəli şəxsləri), onların ailə üzvləri və yaxın qohumları.

Maddə 2. Qanunun tətbiq dairəsi

2.1. Bu Qanun cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı əməllərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması məqsədilə pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyat həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, hüquqi şəxslər, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazisində pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatların aparılmasına nəzarəti həyata keçirən orqanların münasibətlərini tənzimləyir.

2.2. Bu Qanun cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar olan və Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənarında həyata keçirilən fəaliyyətə münasibətdə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə müvafiq qaydada tətbiq olunur.

II FƏSİL CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ EDİLMİŞ PUL VƏSAİTLƏRİNİN VƏ YA DİGƏR ƏMLAKIN LEQALLAŞDIRILMASININ VƏ YA TERRORÇULUĞUN MA- LİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNİN QARŞISININ ALINMASI

Maddə 3. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı tədbirlər

3.0. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı tədbirlərə aşağıdakılar aiddir:

3.0.1. – monitorinq;

3.0.2. – hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən daxili nəzarət sisteminin hazırlanması və tətbiq edilməsi;

3.0.3. – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı həyata keçirilən tədbirlər haqqında müştərinin və ya digər şəxslərin məlumatlandırılmasının qadağan olunması;

3.0.4. – Azərbaycan Respublikasının qanunları və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş digər tədbirlər.

Maddə 4. Monitorinq iştirakçıları

4.0. Monitorinq iştirakçıları aşağıdakılardır:

4.0.1. – kredit təşkilatları;

4.0.2. – sığortaçı, təkrarsığortaçı və sığorta vasitəçiləri;

4.0.3. – qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları olan brokerlər, qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşəkar fəaliyyəti həyata keçirənlər;

4.0.4. – lizin xidmətləri göstərən kredit təşkilatları;

4.0.5. – pul vəsaitlərinin köçürülməsi ilə məşğul olan poçt xidməti göstərən müəssisələr və digər təşkilatlar;

4.0.6. – lombardlar;

- 4.0.7. – investisiya fondları;
- 4.0.8. – qiymətli daşların, qiymətli metalların, o cümlədən qiymətli daşlardan və ya qiymətli metallardan hazırlanmış zərgərlik və ya digər məişət məmulatlarının alqı-satqısı ilə məşğul olan hüquqi şəxslər;
- 4.0.9. – öz fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi vəsait alan, toplayan, və-rən və ya vəsait köçürən hər hansı qeyri-hökumət təşkilatı və ya dini təşkilat;
- 4.0.10. – lotereya təşkilatçısı;
- 4.0.11. – daşınmaz əmlakın alqı-satqısı üzrə vasitəçilik xidmətləri göstərən hüquqi şəxslər.

Maddə 5. Monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər

5.1. – Vəkillər, notariuslar, hüquqi xidmət göstərən digər şəxslər və ya auditor xidməti göstərən şəxslər öz müştərilərinin aşağıdakı əməliyyatlarının aparılması zamanı bu Qanunun müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi, verifikasiyası, məlumatın sənədləşdirilməsi, saxlanılması tələblərinə və bu Qanunun 7.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məlumatların təqdim edilməsi ilə bağlı tələbinə riayət etməlidirlər:

- 5.1.1. – daşınmaz əmlakın alqı-satqısı ilə əlaqədar əməliyyatlar;
- 5.1.2. – müştərinin pul vəsaitlərinin, qiymətli kağızlarının və ya digər əmlakının idarə olunması ilə əlaqədar əməliyyatlar;
- 5.1.3. – müştərinin bank və ya qiymətli kağız hesablarının idarə olunması ilə əlaqədar əməliyyatlar;
- 5.1.4. – hüquqi şəxslərin yaradılması, onların fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi, bu məqsədlərlə pul vəsaitlərinin toplanmasının təşkil edilməsi, habelə hüquqi şəxslərin alqı-satqısı ilə əlaqədar əməliyyatlar.

5.2. – Maliyyə monitorinqi orqanına məlumat vermiş vəkillər, notariuslar, hüquqi xidmət göstərən digər şəxslər və ya auditor xidməti göstərən şəxslər bu barədə informasiyanı yaymamalıdırlar.

5.3. – Bu Qanunun 5.1-ci maddəsinin müddəaları vəkil və ya peşə sirrini təşkil edən məlumatlara şamil edilmir.

Maddə 6. Nəzarət orqanları

- 6.1. – Nəzarət orqanlarına aşağıdakı orqanlar daxildir:
- 6.1.1. – kredit təşkilatları, həmçinin lizinq xidmətləri göstərən kredit təşkilatları üçün – Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı;

6.1.2. – qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları olan brokerlər, qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşəkar fəaliyyəti həyata keçirənlər, lotereya təşkilatçısı, investisiya fondları üçün – qiymətli kağızlar bazarına nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı;

6.1.3. – sığortaçı, təkrarsığortaçı və sığorta vasitəçiləri, qiymətli daşların, qiymətli metalların, o cümlədən qiymətli daşlardan və ya qiymətli metallardan hazırlanmış zərgərlik və ya digər məişət məmulatlarının alqı-satqısı ilə məşğul olan hüquqi şəxslər üçün – müvafiq icra hakimiyyəti orqanı;

6.1.4. – poçt xidməti göstərən müəssisələr üçün – poçt xidməti göstərən müəssisələrə nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı;

6.1.5. – öz fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi vəsait alan, toplayan, verən və ya vəsait köçürən qeyri-hökumət təşkilatları və dini təşkilatlar üçün – müvafiq icra hakimiyyəti orqanları;

6.1.6. – notariuslar və hüquqi xidmət göstərən digər şəxslər üçün – müvafiq icra hakimiyyəti orqanı;

6.1.7. – vəkillər üçün – öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası;

6.1.8. – auditor xidməti göstərən şəxslər üçün – öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası.

6.2. Monitorinq iştirakçılarının və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərin fəaliyyətinə nəzarət edən orqan nəzərdə tutulmadığı halda, bu Qanunun tələblərinin yerinə yetirilməsinə nəzarət maliyyə monitorinqi orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

6.3. Nəzarət orqanları monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən bu Qanunun 9-12-ci maddələrinin tələblərinə əməl edilməməsinə aşkar edərsə, onlara qarşı inzibati və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər tədbirləri tətbiq etməli və bu barədə maliyyə monitorinqi orqanına məlumat verməlidirlər.

6.4. Lisenziya əsasında fəaliyyət göstərən monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən bu Qanunda nəzərdə tutulmuş tələblərin pozulması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada onların lisenziyasının dayandırılması və ya ləğv edilməsinə, yaxud Azərbaycan

Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş digər tədbirlərin tətbiq olunmasına səbəb ola bilər.

Maddə 7. Monitoring olunmalı pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlar

7.1. Siyahısı və ümumi məbləğinin minimal həddi (bundan sonra – limit) Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı tərəfindən müəyyən edilən pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair məlumatlar monitoring iştirakçıları tərəfindən maliyyə monitoringi orqanına təqdim olunur.

7.2. Məbləğindən asılı olmayaraq aşağıdakı pul vəsaitləri və ya digər əmlak, onlarla əməliyyatlar və ya belə əməliyyatların aparılmasına cəhdlər monitoring olunur:

7.2.1. – pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsi və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı olmasına şübhə və ya belə şübhə üçün kifayət qədər əsaslar yaradan hallar;

7.2.2. – bu Qanunun 7.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan dövlətlərin (ərazilərin) vətəndaşları ilə, qeydiyyat, yaşayış və ya əsas fəaliyyət yeri həmin dövlətdə (ərazidə) olan şəxslərlə, eləcə də göstərilən dövlətlərdə (ərazilərdə) qeydiyyatdan keçmiş bankda hesaba malik olan şəxslərlə əlaqədar pul vəsaitləri və ya digər əmlakla hər hansı əməliyyatlar;

7.2.3. – xarici dövlətlərin siyasi xadimlərinin bank hesablarından həyata keçirilən əməliyyatlar;

7.2.4. – Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənardakı anonim hesabdan pul vəsaitlərinin daxil olması və ya Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənara anonim hesaba pul vəsaitlərinin köçürülməsi.

7.3. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasında, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığı, habelə silahlı separatizmi, ekstremizmi və muzdluluğu dəstəkləməsində, narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsində iştirakı ehtimal olunan, maliyyə əməliyyatlarının aparılması zamanı eyniləşdirmə məlumatlarının açıqlanması tələb olunmayan dövlətlərin siyahısı maliyyə monitoringi orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir. Həmin siyahı maliyyə monitoringi orqanı tərəfindən birbaşa və ya müvafiq nəzarət

orqanlarının vasitəsilə monitoring iştirakçlarına və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərə göndərilir.

Maddə 8. Valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və ya Azərbaycan Respublikasından çıxarılmasının monitoringi

8.1. Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı aşağıdakı əməliyyatlar barədə məlumatları dərhal maliyyə monitoringi orqanına təqdim etməlidir:

8.1.1. – bu Qanunun 7.2.2-ci maddəsində göstərilən şəxslər tərəfindən valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və ya Azərbaycan Respublikasından çıxarılması;

8.1.2. – ilkin çıxış məntəqəsi bu Qanunun 7.3-cü maddəsində göstərilən dövlət (ərazi) olan valyuta sərvətlərinin hər hansı şəxs tərəfindən Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və ya Azərbaycan Respublikasından çıxarılması.

8.2. "Valyuta tənzimi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən valyuta sərvətləri barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təqdim olunan məlumatlar, həmçinin maliyyə monitoringi orqanına göndərilir.

8.3. Bu Qanunun 8.1-ci maddəsində göstərilən məlumatların tərtib olunma forması müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Maddə 9. Müştərilərin və benefisiarların eyniləşdirilməsi

9.1. Monitoring iştirakçıları aşağıdakı hallarda müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi üçün tədbirlər görməlidir:

9.1.1. – işgüzar münasibətlər yaradılmasından əvvəl;

9.1.2. – limitdən artıq məbləğdə həyata keçirilməsi gözlənilən hər hansı birdəfəlik əməliyyatdan əvvəl;

9.1.3. – hesab açılmadan həyata keçirilməsi gözlənilən pul köçürməsindən əvvəl.

9.2. Əməliyyatın ümumi məbləği əməliyyatın icra olunmasından əvvəl məlum deyilsə, müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi əməliyyatın məbləğinin limitdən artıq olduğu müəyyənləşdiyi anda həyata keçirilir.

9.3. Hüquqi şəxsin eyniləşdirilməsi onun nizamnaməsinin və dövlət qeydiyyatına alınması haqqında sənədin notariat qaydasında təsdiq olunmuş surəti əsasında aparılır.

9.4. Fiziki şəxsin eyniləşdirilməsi şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd əsasında aparılır.

9.5. Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxsin eyniləşdirilməsi şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd və müvafiq vergi orqanı tərəfindən verilmiş şəhadətnamə əsasında aparılır.

9.6. Müştərinin adından çıxış edən səlahiyyətli nümayəndələr onların səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri, habelə müştərinin fiziki və ya hüquqi şəxs olmasından asılı olaraq, bu Qanunun 9.3-9.5-ci maddələrində nəzərdə tutulan sənədləri təqdim etməlidirlər.

9.7. Eyniləşdirmə üçün təqdim olunan şəxsiyyəti təsdiq edən sənədin surəti, habelə müvafiq vergi orqanı tərəfindən verilmiş şəhadətnamənin, nümayəndənin səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədin, hüquqi şəxsin nizamnaməsinin və dövlət qeydiyyatına alınması haqqında sənədin notariat qaydasında təsdiq olunmuş surətləri monitorinq iştirakçısında saxlanılmalıdır.

9.8. Monitorinq iştirakçıları bu Qanunun 9.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallarda etibarlı mənbələr vasitəsilə müştəri və benefisiar barəsində əldə olunmuş eyniləşdirilmə məlumatlarının verifikasiyası üçün tədbirlər görməlidir.

9.9. Hüquqi şəxsin verifikasiyası üçün tətbiq edilən tədbirlər aşağıdakılardır:

9.9.1. – hüquqi şəxsin təqdim etdiyi məlumatların hüquqi şəxslərin dövlət reyestrinə daxil edilən məlumatlarla üzləşdirilməsi;

9.9.2. – hüquqi şəxsin fəaliyyəti barədə kütləvi informasiya vasitələrindən, internet informasiya ehtiyatlarından və ya rəsmi nəşrlərdən məlumatların əldə olunması;

9.9.3. – əldə olunan yeni məlumatların əvvəllər təqdim edilmiş eyniləşdirmə məlumatları ilə üzləşdirilməsi.

9.10. Fiziki şəxsin verifikasiyası üçün tətbiq edilən tədbirlər aşağıdakılardır:

9.10.1. – doğum haqqında şəhadətnamə, pasport, sürücülük vəsiqəsi və ya digər rəsmi sənəd əsasında doğum tarixinin təsdiqlənməsi;

9.10.2. – mənzil-kommunal xidməti və ya qeyri-yaşayış sahələrindən istismar haqqı üçün mədaxil qəbzləri, yaxud mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatına alınması haqqında daşınmaz əmlakın dövlət

reyestrindən çıxarış, order, icarə və ya kirayə müqaviləsi əsasında yaşayış yeri üzrə qeydiyyatın təsdiqlənməsi.

9.11. Monitoring iştirakçıları müştərinin işgüzar münasibətləri və həyata keçirilmiş əməliyyatlarına dair əldə olunmuş məlumatların mütəmadi qaydada yeniləşdirilməsi üzrə tədbirlər görməlidir.

9.12. Monitoring iştirakçıları müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi üçün aşağıdakı hallarda əlavə eyniləşdirmə tədbirlərini tətbiq etməli və bu Qanunun 11-ci maddəsinə uyğun olaraq maliyyə monitoringi orqanına məlumat verməlidirlər:

9.12.1. – bu Qanunun 7.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallarda;

9.12.2. – müştəri və ya benefisiarla bağlı əvvəllər təqdim edilmiş eyniləşdirmə məlumatlarının doğru olmadığı aşkarlandıqda;

9.12.3. – müştərinin öz adından fəaliyyət göstərməməsi və ya üçüncü şəxsin adından çıxış etməsi barədə şübhə üçün kifayət qədər əsas yarandıqda.

9.13. Monitoring iştirakçıları tərəfindən tətbiq olunan əlavə eyniləşdirmə tədbirləri aşağıdakılardır:

9.13.1. – hesabların və işgüzar əlaqələrin yoxlanması və ya digər üsullarla əməliyyatın həyata keçirilməsi məqsədinin və əməliyyatın mahiyyətinin aydınlaşdırılması;

9.13.2. – hüquqi şəxs olan müştərinin səhmdarlarının və onların iştirak paylarının öyrənilməsi;

9.13.3. – digər etibarlı mənbələr vasitəsilə müştəri, benefisiar və əgər mümkündürsə pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın mənbəyi barədə daha dəqiq məlumatların əldə edilməsi və üzləşdirilməsi.

9.14. Əməliyyatın tərəflərini bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada dəqiq eyniləşdirmək mümkün deyilsə və ya müştəri və ya benefisiar barədə eyniləşdirmə məlumatlarının təqdim edilməsindən imtina edilirsə, monitoring iştirakçıları müvafiq əməliyyatı həyata keçirməməlidirlər.

9.15. Monitoring iştirakçılarının fəaliyyətinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq müştərinin və benefisiarın eyniləşdirilməsi üçün qanunla müəyyən edilmiş qaydada əlavə sənədlərin təqdim olunması tələb edilə bilər.

9.16. Qiymətli daşların, qiymətli metalların, o cümlədən qiymətli daşlardan və ya qiymətli metallardan hazırlanmış zərgərlik və ya digər məişət məmulatlarının alqı-satqısı ilə məşğul olan hüquqi şəxslər və

daşınmaz əmlakın alqı-satqısı üzrə vasitəçilik xidməti göstərən hüquqi şəxslər bu maddədə nəzərdə tutulmuş eyniləşdirmə tədbirlərini yalnız limitdən yuxarı məbləğdə nağd şəkildə aparılan əməliyyatlar həyata keçirilərkən tətbiq etməlidirlər.

Maddə 10. Eyniləşdirmə sənədlərinin və pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlərin saxlanması öhdəliyi

10.0. Monitoring iştirakçıları bu Qanunun 9-cu maddəsində qeyd olunan eyniləşdirmə sənədlərinin və pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlərin qanunvericiliklə daha uzun müddət nəzərdə tutulmayıbsa, aşağıda göstərilən müddət ərzində məlumat daşıyıcılarında və ya elektron formatda saxlanmasını təmin etməli və həmin sənədləri zərurət yarandığı təqdirdə maliyyə monitoringi orqanına təqdim etməlidirlər:

10.0.1. – müştərinin, benefisiarın və ya səlahiyyətli nümayəndənin eyniləşdirmə sənədləri – müştərinin hesabının bağlanması və ya müştəri ilə hüquq münasibətlərinə xitam verildikdən sonra ən azı beş il;

10.0.2. – müştəri tərəfindən həyata keçirilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyatlara dair sənədlər (hesabdan çıxarışlar, əməliyyatların aparılması üçün əsas və s.) və bu Qanunun 11-ci maddəsi üzrə hazırlanan məlumatlar – əməliyyat başa çatdıqdan sonra ən azı beş il.

Maddə 11. Monitoring iştirakçıları tərəfindən məlumatların maliyyə monitoringi orqanına təqdim olunması

11.1. – Monitoring iştirakçıları bu Qanunun 7-ci və 9.12-ci maddələrində göstərilən hallarda aşağıdakı məlumatları maliyyə monitoringi orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada ona təqdim etməlidirlər:

11.1.1. – əməliyyatın növü;

11.1.2. – əməliyyatın həyata keçirilmə tarixi;

11.1.3. – həyata keçirilən əməliyyatın məbləği;

11.1.4. – əməliyyatı həyata keçirən hüquqi və ya fiziki şəxsin eyniləşdirilməsi üçün monitoring iştirakçıları tərəfindən bu Qanunun 9.3-9.5-ci maddələrinə əsasən alınmış zəruri məlumatlar;

11.1.5. – benefisiar haqqında məlumatlar;

11.1.6. – əməliyyatın mahiyyətini, məqsədini, o cümlədən xronologiyasını təsvir edən məlumatlar;

11.1.7. – əməliyyatın şübhəli olmasını şərtləndirən əsaslar.

11.2. Bu Qanunun 7.1-ci maddəsində göstərilən əməliyyatlara dair məlumatlar həmin əməliyyatın icra olunması haqqında sifarişin (tapşırığın) alınmasından sonra 3 iş günü ərzində təqdim edilməlidir.

11.3. Bu Qanunun 7.2-ci və 9.12-ci maddələrində göstərilən əməliyyatlara dair məlumatlar həmin əməliyyatın icra olunmasından əvvəl təqdim edilməlidir. Əməliyyatın icra olunmaması mümkün deyildirsə və ya əməliyyatın icra olunmamasının benefisiarın müəyyənləşməsinə maneə yaradacağı məlumdursa, monitoring iştirakçıları əməliyyatın icrasından dərhal sonra maliyyə monitoringi orqanına məlumat verməlidirlər.

11.4. Monitoring iştirakçıları pul vəsaitləri və ya digər əmlakla əməliyyat barədə bu Qanunun 7.2-ci və 9.12-ci maddələrində göstərilən əməliyyatlara dair məlumatı maliyyə monitoringi orqanına təqdim etdiyi vaxtdan iki iş günü ərzində həmin əməliyyatı icra etməməlidirlər. Bu müddət ərzində əməliyyatın dayandırılması barədə maliyyə monitoringi orqanının göstərişi daxil olmazsa, monitoring iştirakçıları əməliyyatı icra edirlər.

11.5. Bu Qanunun 11.1-ci maddəsində qeyd olunan məlumatlar vəziyyətin təxirəsalınmazlığı nəzərə alınaraq, şifahi şəkildə maliyyə monitoringi orqanına verilə bilər. Həmin məlumatların dərhal yazılı şəkildə maliyyə monitoringi orqanına təqdim olunması təmin edilməlidir.

11.6. Bu Qanunun tələblərinə əsasən maliyyə monitoringi orqanına verilən məlumatlar məxfi saxlanılır. Monitoring iştirakçılarından göstərilən məlumatlar yalnız cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar tərəfindən cinayət təqibi ilə əlaqədar tələb edilə bilər. Bu halda göstərilən məlumatlar yalnız məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı əsasında verilir.

11.7. Azərbaycan Respublikasının qanunlarında nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı həyata keçirilən tədbirlər haqqında müştərinin və ya digər şəxslərin məlumatlandırılması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 12. Hüquqi şəxs olan monitoring iştirakçılarının və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərin cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili nəzarət sistemi

12.1. Hüquqi şəxs olan monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı daxili nəzarət sistemini hazırlamalı və həyata keçirməlidirlər. Bu sistem ən azı aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

12.1.1. – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili qayda və prosedurların hazırlanması;

12.1.2. – müştərilərin, onların adından çıxış edən səlahiyyətli nümayəndələrin, benefisiarların, əməliyyatların eyniləşdirilməsinə və verifikasiyasına imkan verən daxili, mərkəzləşdirilmiş arxivin yaradılması;

12.1.3. – məlumatların sənədləşdirilməsi və məxfiliyin təmin edilməsinə dair qaydaların hazırlanması;

12.1.4. – cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə əməkdaşlara mütəmadi təlimlərin keçirilməsi;

12.1.5. – monitoring iştirakçılarının və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, monitoring olunmalı əməliyyatların aşkarlanması meyarlarının müəyyən edilməsi;

12.1.6. – əməliyyatın həyata keçirilməsinin dayandırılması ilə əlaqədar meydana çıxacaq problemlərin həlli istiqamətində tədbirlər;

12.1.7. – bu Qanunla tələb olunan qaydaların monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən tətbiq olunmasının səmərəliliyini yoxlayan daxili audit mexanizmi;

12.1.8. – hüquqi şəxs olan monitoring iştirakçılarında və monitoringdə iştirak edən digər şəxslərdə rəhbərlik, habelə struktur bölmələrinin rəhbərliyi səviyyəsində cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı fəaliyyət üzrə daxili qayda və prosedurların həyata keçirilməsinə nəzarət etməyə, maliyyə monitoringi orqanı ilə məlumat mübadiləsini həyata keçirməyə, həmçinin monitoring olunmalı əməliyyatlarla bağlı müvafiq hesabatları hazırlamağa və təqdim etməyə məsul şəxsin təyin edilməsi;

12.1.9. – fəaliyyət xüsusiyyətindən asılı olaraq, işə qəbul və işçilərin yoxlanması mexanizmlərinin, habelə xarakteri şübhə doğuran hər hansı əməliyyatın aşkarlanması, qarşısının alınması və lazımı məlumatların bu Qanunun 11-ci maddəsinə əsasən maliyyə monitorinqi orqanına təqdim olunması üzrə digər mexanizm və qaydaların hazırlanması.

12.2. Hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçılarının və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərin strukturu daxilində bu Qanunun 12.1.8-ci maddəsində qeyd olunmuş məsul şəxs yalnız hüquqi şəxsin rəhbərliyinə hesabat verməlidir.

12.3. Hüquqi şəxs olan monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər daxili nəzarət sistemlərini maliyyə monitorinqi orqanının tələblərinə uyğun olaraq hazırlamalıdırlar.

12.4. Rüblük dövriyyəsi əlli min manatdan az olan monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər daxili nəzarət sisteminin hazırlanması tələbindən azaddırlar.

Maddə 13. Nəzarət orqanları tərəfindən məlumatların maliyyə monitorinqi orqanına təqdim edilməsi

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə maliyyə monitorinqi orqanı məlumat əldə etmək üçün nəzarət orqanlarına sorğu ilə müraciət edə bilər. Bu zaman müvafiq məlumatlar maliyyə monitorinqi orqanına təqdim olunmalıdır.

Maddə 14. Monitorinq olunmalı əməliyyat barədə məlumatın təqdim edilməsinə görə məsuliyyətdən azad olunma

Monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər, onların əməkdaşları, habelə nəzarət orqanlarının əməkdaşları monitorinq olunmalı əməliyyatlar barədə məlumatları bu Qanunun tələblərinə uyğun olaraq maliyyə monitorinqi orqanına təqdim etdikdə, bank sirri və ya qanunla qorunan digər sirin yayılmasına, eləcə də məlumatın yayılması nəticəsində dəymiş maddi və mənəvi ziyana görə məsuliyyətə cəlb oluna bilməzlər.

Maddə 15. Əməliyyatın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar məsuliyyətdən azad olunma

Əgər monitoring olunmalı əməliyyat həyata keçirilmişdirsə və həmin əməliyyatın icrasına sərəncam vermiş monitoring iştirakçılarının səlahiyyətli şəxsləri və ya monitoringdə iştirak edən digər şəxslər ilə müştəri və ya benefisiar arasında cinayət törətmək üçün sövdələşmə mövcud deyildirsə, eləcə də monitoring olunmalı əməliyyat haqqında məlumat bu Qanunun 11-ci maddəsinə müvafiq qaydada maliyyə monitoringi orqanına təqdim olunmuşdursa, monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər, habelə onların əməkdaşları məsuliyyətə cəlb oluna bilməzlər.

Maddə 16. Məlumatın verilməsindən imtina olunmasının qadağan edilməsi

16.1. Bank sirrinin və ya qanunla qorunan digər sirin qorunması rejiminə əsaslanaraq bu Qanunun 11.1-ci maddəsində göstərilən məlumatların maliyyə monitoringi orqanına təqdim edilməsindən imtina oluna bilməz.

16.2. Bu Qanunun tələbləri dövlət sirrini təşkil edən məlumatlara şamil edilmir.

III FƏSİL MALİYYƏ MONİTORİNQİ ORQANININ FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİ

Maddə 17. Maliyyə monitoringi orqanı

17.1. Maliyyə monitoringi orqanının səlahiyyətlərini həyata keçirən dövlət orqanını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

17.2. Maliyyə monitoringi orqanı monitoring iştirakçıları, monitoringdə iştirak edən digər şəxslər, nəzarət orqanları və bu Qanunun 8.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təqdim olunan məlumatları toplayır və təhlil edir.

17.3. Maliyyə monitoringi orqanı monitoring olunmalı əməliyyat barədə mənbəyi məlum olan məlumat aldıqda, araşdırma məqsədi ilə

müvafiq sorğu göndərməklə monitoring iştirakçılarından, monitoringdə iştirak edən digər şəxslərdən, nəzarət orqanlarından və bu Qanunun 8.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanından bu Qanunun 11.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məlumatları əldə etmək, habelə öz səlahiyyətləri daxilində aparılan təhlil zamanı zərurət yarandığı halda onlardan və digər dövlət orqanlarından əlavə məlumat almaq hüququna malikdir.

17.4. Maliyyə monitoringi orqanı təqdim olunmuş məlumatların məxfiliyini və yalnız bu Qanunla nəzərdə tutulmuş məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün istifadəsini təmin etməli, habelə bu məlumatların təhlükəsizliyinin təmin olunması sistemini təşkil etməlidir.

17.5. Maliyyə monitoringi orqanı aparılmış təhlil nəticəsində həyata keçirilən əməliyyatda cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin əlamətlərini müəyyən etdikdə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması ilə bağlı məlumatları prokurorluq orqanlarına, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı məlumatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təqdim etməlidir.

17.6. Maliyyə monitoringi orqanı öz vəzifə səlahiyyətlərini icra edərkən monitoring iştirakçıları və monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən bu Qanunun tələblərinə əməl edilməməsinə dair məlumat əldə edərsə, həmin məlumatı göstərilən şəxslərə qarşı inzibati və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər tədbirlərin tətbiq edilməsi üçün müvafiq nəzarət orqanına təqdim edə bilər.

17.7. Maliyyə monitoringi orqanının səlahiyyətləri bu Qanunla və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən Əsasnamə ilə müəyyən edilir.

Maddə 18. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı hüquqpozmalar barədə statistik məlumatların toplanması

18.1. Statistik məlumatların mərkəzləşdirilməsi məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və prokurorluq orqanları öz səlahiyyətləri daxilində cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağ-

lı hüquqpozmalar barədə statistik məlumatları altı ayda bir dəfə maliyyə monitorinqi orqanına təqdim etməlidirlər.

18.2. Bu Qanunun 18.1-ci maddəsində göstərilən məlumatların təqdim olunma forması müvafiq dövlət orqanları ilə razılaşdırılmaqla maliyyə monitorinqi orqanı tərəfindən müəyyən olunur.

Maddə 19. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə şübhə yaradan əməliyyatın icrasının dayandırılması

19.1. Maliyyə monitorinqi orqanı cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə şübhə yaradan əməliyyat haqqında ona təqdim edilmiş məlumatlar əsasında həmin əməliyyatın icrasının dayandırılması barədə iki iş günü ərzində əsaslandırılmış qərar qəbul edə bilər. Bu halda maliyyə monitorinqi orqanı dərhal həmin əməliyyatı icra edən monitorinq iştirakçılarında və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərə müvafiq göstəriş göndərir.

19.2. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair şübhə yaradan əməliyyatın icrası maliyyə monitorinqi orqanı tərəfindən 72 saatdan artıq olmayan müddətə dayandırıla bilər.

19.3. Maliyyə monitorinqi orqanı əməliyyatın icrasının dayandırılması barədə qərar qəbul etdikdə həmin qərarı və müvafiq sənədləri dərhal cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi sahəsində cinayət təqibini həyata keçirən orqanlara göndərməlidir. Həmin orqanlar bu Qanunun 19.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan müddət ərzində əməliyyatın icrasının daha uzun müddətə dayandırılması üçün cinayət-prosesual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tədbirlər görə bilərlər.

19.4. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair şübhə yaradan əməliyyatın icrasının dayandırılmasına dair müş-
təriyə məlumat verilməməlidir.

Maddə 20. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq

20.1. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət orqanları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə müvafiq olaraq xarici dövlətlərin müvafiq səlahiyyətli orqanları ilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakın leqallaşdırılması, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi, habelə həmin pul vəsaitləri və ya digər əmlakın əldə edilməsi üçün törədilən cinayətlər barədə məlumatların mübadiləsi, cinayət təqibi və məhkəmə qərarlarının icra olunması sahəsində əməkdaşlıq edirlər.

20.2. Maliyyə monitorinqi orqanı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə müvafiq qaydada bu Qanunun 20.1-ci maddəsində qeyd olunan məlumatlara dair xarici dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanlarına sorğular verə, habelə onların müvafiq sorğusu və ya öz təşəbbüsü əsasında göstərilən məlumatları təqdim edə bilər.

20.3. Məlumat xarici dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanına yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə ziddiyyət təşkil etmədiyi və milli maraqlarına zərər vurmadiği halda, belə məlumatın verilməsi xarici dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanına cinayət təqibini başlamağa və ya müvafiq sorğunu göndərməyə əsas yaratdıqda verilə bilər.

20.4. Məlumat xarici dövlətin müvafiq səlahiyyətli orqanına o şərtlə verilir ki, həmin məlumatdan sorğuda göstərilməyən məqsədlər üçün istifadə olunmayacaqdır.

20.5. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar hüquqi yardım haqqında müvafiq sorğuların icrası, habelə bu sahədə xarici dövlətlərin məhkəmələrinin qərarlarının tanınması və icrası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq həyata keçirilir.

20.6. Bu Qanunun 20.5-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində müsadirə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər

əmlak Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq tam və ya qismən müvafiq məhkəmə qərarının çıxarıldığı dövlətə verilə bilər.

IV FƏSİL YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 21. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun tələblərini pozan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 22. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

***Bakı şəhəri, 10 fevral 2009-cu il
№ 767-IIIQ***

***İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti***

İSLAM KONFRANSI TƏŞKİLATININ BEYNƏLXALQ TERRORİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏYƏ DAİR KONVENSIYASI

İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlər

Dözümlü islam-şəriət prinsiplərinə əsasən və xüsusilə də, xüsusi ekstremizm və insan hüquqlarının qorunması çağırışına əsaslanan sülh yaradılması üçün xalqlar arasında əməkdaşlığa dair təsis olunan beynəlxalq hüquq prinsiplərinə və qaydalara paralel olan müddəalarla zərəkət və terrorizmin bütün formalarını *rədd edərək*;

Xüsusilə, islam-şəriət müddəalarının yüksək mənəvi və dini prinsiplərinə, eləcə də islam xalqlarının bəşəri irsinə *sadiq qalaraq*;

İslam Konfransı Təşkilatının Nizamnaməsinə, onun məqsəd və prinsiplərinə, habelə müvafiq İKT qətnamələrinə riayət etməklə, islam ölkələri arasında əməkdaşlıq və anlaşmanın gücləndirilməsi üçün müvafiq mühitin yaradılmasına *yönələrək*;

Beynəlxalq hüququn və BMT Nizamnaməsinin prinsiplərinə, eləcə də, prosedurlara dair bütün müvafiq BMT qətnamələrinə və eyni zamanda, dövlətlərin ərazi bütövlüyü, suverenliyi, sabitliyi, siyasi müstəqilliyi və təhlükəsizliyini, habelə onların beynəlxalq işlərinə müdaxilə etməməyə riayət olunmasına çağırın və bu Konvensiyaya qoşulan dövlətlərin tərəfdar çıxdığı bütün digər Konvensiya və beynəlxalq sənədlərə *sadiq qalaraq*, beynəlxalq terrorizmin məhvinə *yönələrək*;

Beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə aparmaq üçün İslam Konfransı Təşkilatının Davranış Məcəlləsi qaydalarından *çıxış edərək*;

İslam dövlətlərinin təhlükəsizliyini və sabitliyini təhdid edən, onların əsas maraqlarına təhlükə yaradan terror cinayətlərinə qarşı mübarizədə bu ölkələr arasındakı əməkdaşlığı inkişaf etdirmək *arzusunda olaraq*;

Terrorizmin bütün forma və təzahürlərinə qarşı mübarizəyə, eləcə də insanların həyatını və əmlakını hədəf alan məqsəd və səbəblərin aradan qaldırılmasına *sadiq qalaraq*;

BMT-nin əsasnamə və qətnamələrinin məqsəd və prinsiplərinə uy-

ğun şəkildə xalqların bütün vasitələrlə xarici işğala, müstəmləkəçiliyə və irqçi rejimlərə qarşı mübarizə, o cümlədən öz ərazilərini azad etmək, öz müqəddəratını təyinetmə və müstəqillik hüquqlarını əldə etmək üçün silahlı mübarizənin də daxil olduğu hüquqların qanuniliyini *təsdiq edərək*;

Terrorun insan hüquqlarını, xüsusilə azadlıq və təhlükəsizlik hüququnu kobud şəkildə pozmasına, eləcə də dövlətlərin sabitliyinin pozulmasına istiqamətlənmiş institutların və sosial-iqtisadi inkişafın sərbəst fəaliyyəti üçün maneə olduğuna *inanaraq*;

Terrorizmə hər hansı bir şəkildə bəraət qazandıрмаğın mümkün olmadığını və buna görə də onun bütün forma, təzahür və dövlətlərin birbaşa və ya dolaylı tədbirləri də daxil olmaqla tədbirlərinin hər hansı səbəb və məqsədlərinin, mənşəyinin birmənalı şəkildə qınanılmasının lazım olduğuna *əmin olaraq*;

Narkotika, silah və insan alverinin qanunsuz dövriyyəsi və çirkli pulların yuyulması da daxil olmaqla, terrorizm və mütəşəkkil cinayət-karlıq arasında artan əlaqələri *etiraf edərək*

İslam Konfransı Təşkilatının bütün üzv dövlətlərini bu Konvensiyaya qoşulmağa çağıraraq onu bağlamaq barədə razılığa gəlmişlər.

ANLAYIŞLAR VƏ ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1

Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün:

1. "*İştirak edən tərəf*" və ya "*İştirakçı dövlət*" bu Konvensiyanı təsdiqləyən və ya ona əməl edən və təşkilatın Baş Katibinə ratifikasiya və ya riyət edilməsinə dair öz sənədlərini təhvil verən İslam Konfransı Təşkilatının hər bir üzv dövləti deməkdir.

2. "*Terror*" öz motivlərinə və ya niyyətlərinə baxmayaraq, fərdi və ya kollektiv cinayət planını həyata keçirmək, insanlara qarşı terror və ya onlara ziyan vurulması ilə hədələyən, yaxud onların həyat, şərəf və azadlıqlarını, təhlükəsizlik və ya hüquqlarını təhlükə altında qoymaq, yaxud ətraf mühitə ziyan vurmaq və ya hər hansı obyektə, yaxud ictimai və ya xüsusi mülkiyyətə xətər yetirmək, yaxud onları işğal və ya

müsadirə etmək, yaxud hər hansı milli resursu və ya beynəlxalq qurğuları təhlükə altında qoymaq, yaxud sabitliyi, ərazi bütövlüyünü, siyasi birliyi və ya müstəqil dövlətlərin suverenliyini təhdid etmək məqsədilə törədilmiş hər hansı bir zorakılıq və ya təhlükə aktı deməkdir.

3. "Terror cinayəti" iştirakçı dövlətlərin hər hansı birinin icra etdiyi, başladığı və ya terrorçu məqsədin həyata keçirilməsində iştirak etdiyi və ya özünün daxili qanunvericiliyinə əsasən məsuliyyətə səbəb olan vətəndaşlara, onların əmlakına və ya maraqlarına və ya xarici qurğulara və öz ərazisində yaşayan xarici vətəndaşlara qarşı hər hansı bir cinayətdir.

4. İştirakçı dövlətlərin qanunvericiliyində nəzərdə tutulan istisnalar və ya onları ratifikasiya etməyən dövlətlər istisna edilməklə, aşağıdakı konvensiyalarda nəzərdə tutulan cinayətlər də eyni zamanda terror cinayətləri hesab edilir:

a) "Aviasiya heyəti tərəfindən törədilmiş hüquqpozmalər və digər aktlar"a dair Konvensiya (Tokio, 14.9.1963).

b) "Təyyarənin qanunsuz tutulmasının qarşısının alınması"na dair Konvensiya (Haaqa, 16.12.1970).

c) "Mülki Aviasiya təhlükəsizliyinə qarşı qanunsuz hərəkətlərin qarşısının alınması haqqında" 23 sentyabr 1971-ci ildə Monrealda imzalanmış Konvensiya və onun Protokolu (Monreal, 10.12.1984).

ç) "Diplomatik agentlər də daxil olmaqla beynəlxalq toxunulmazlığı olan şəxslərə qarşı cinayətlərin qarşısının alınması və cəzalandırılması" haqqında Konvensiya (Nyu-York, 14.12.1973).

d) Girov götürülməyə qarşı beynəlxalq Konvensiya (Nyu-York, 1979).

e) BMT-nin Dəniz hüququna dair 1982-ci il Konvensiyası və onun dəniz quldurluğu ilə bağlı müddəaları.

ə) "Nüvə maddələrinin fiziki mühafizəsi haqqında" Konvensiya (Vyana, 1979).

f) Beynəlxalq Mülki Aviasiya sahəsində xidmət göstərən hava limanlarında qanunsuz zorakılıq aktlarının qadağan olunmasına dair "Mülki aviasiya təhlükəsizliyinə qarşı qanunsuz hərəkətlərin qarşısının alınması haqqında" Konvensiyaya Əlavə Protokol (Monreal, 1988).

g) Kontinental şelf üzrə bərkidilmiş platformaların təhlükəsizliyinə qarşı qanunsuz hərəkətlərin qarşısının alınması (Roma, 1988).

ğ) "Dəniz naviqasiya təhlükəsizliyinə qarşı qanunsuz hərəkətlərin qadağan olunmasına dair" Konvensiya (Roma, 1988).

h) "Terrorçu partlayışların qarşısının alınmasına dair Beynəlxalq Konvensiya" (Nyu-York, 1997).

x) "Aşkarlanma məqsədilə plastik partlayıcıların nişanlanması haqqında" Konvensiya (Monreal, 1991).

Maddə 2

a. Silahlı mübarizə də daxil olmaqla, xalqın beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq azadlıq və öz müqəddəratını təyin etməsi məqsədilə xarici işğala, təcavüzə, müstəmləkəçiliyə və hegemonluğa qarşı mübarizəsi terror cinayəti sayılmır.

b. Əvvəlki maddədə göstərilən terror cinayətlərinin heç biri siyasi cinayət hesab edilmir.

c. Hətta siyasi motivli olsa belə, bu Konvensiyanın müddələrinin icrası zamanı aşağıdakı cinayətlər siyasi cinayətlər sayılmır:

1. İştirakçı dövlətlərin krallarına və dövlət başçılarına və ya onların həyat yoldaşlarına, nəsindən olanlara və ya tabeliyindəki şəxslərə qarşı təcavüz.

2. İştirakçı dövlətlərin hər hansı birinin tac şahzadələrinə və ya vitse-prezidentlərə və ya hökumət başçılarına və ya nazirlərin müavinlərinə qarşı təcavüz.

3. İştirakçı dövlətlərdə və ya akkreditasiya ölkələrində səfirlər və diplomatlar da daxil olmaqla beynəlxalq toxunulmazlığa malik şəxslərə qarşı təcavüz.

4. Fərdlərə və ya hakimiyyət orqanlarına, yaxud nəqliyyat və rabitə vasitələrinə qarşı güc yolu ilə cinayət və ya soyğunçuluq.

5. İctimai xidmət üçün nəzərdə tutulan ictimai əmlaka və avadanlığa qarşı, hətta göstərilən əmlak və ya mülkiyyət digər iştirakçı dövlətin mülkiyyətində olsa belə, təxribat və məhv etmə aktları.

6. Silah və sursatın və ya terror cinayəti üçün hazırlanmış partlayıcı maddələrin və ya digər materialların istehsalı, qaçaqmalçılığı və ya onlara sahib olmaq cinayəti.

ç. Terrorçuluq məqsədlərinin maliyyələşdirilməsinə yönəlmiş narkotik vasitələrin və insanların qanunsuz dövriyyəsi, çirkli pulların yuyulması da daxil olmaqla beynəlxalq cinayətlərin bütün formaları terror cinayətləri hesab edilir.

II HİSSƏ
TERRORLA MÜBARİZƏYƏ DAİR İSLAM
ƏMƏKDAŞLIĞININ ƏSASLARI
I FƏSİL
TƏHLÜKƏSİZLİK SAHƏSİNDƏ
I BÖLMƏ
TERROR CİNAYƏTLƏRİ İLƏ MÜBARİZƏ VƏ
ONUN QARŞISININ ALINMASI TƏDBİRLƏRİ

Maddə 3

I. İştirakçı dövlətlər hər hansı formada terror aktlarının icrası, buna təşəbbüs göstərilməsi və ya təşkilində, yaxud maliyyələşdirilməsində və ya törədilməsində, yaxud təhrik edilməsində və ya dəstəklənməsində birbaşa, yaxud dolayısı ilə iştirak etməyəcəklərinə dair öhdəlik götürürlər.

II. Bu Konvensiyanın və müvafiq daxili qanun və qaydaların müdaxiləsinə uyğun olaraq terror cinayətlərinin qarşısını almaq və mübarizə aparmağa dair öhdəliyə əsasən iştirakçı dövlətlər təmin edirlər:

(A) Profilaktik tədbirlər:

1. Öz ərazilərinin terror cinayətlərinin planlaşdırılması, təşkili və ya təşəbbüsü üçün istifadə edilməsinin aradan qaldırılması, yaxud terror elementlərinin nüfuz etməsinin və onların gizlədilməsinin və ya fərdi, yaxud kollektiv ərazidə məskunlaşmasının və ya onların yerləşdirilməsinin, hər hansı bir vasitə ilə təlim, silahlandırılma və ya maliyyələşdirmənin təmin edilməsinin qarşısının alınması.

2. Eyni və ya oxşar terror cinayətlərinin törədildiyi qonşu ölkələrlə, xüsusilə də digər iştirakçı dövlətlərlə əməkdaşlıq və fəaliyyətlərinin koordinasiyası.

3. Silah, döyüş sursatı və partlayıcıların, həmçinin təcavüz, qətl və məhv etmək üçün tətbiq edilən digər vasitələrin daşınması, idxalı, ixracı, saxlanması və istifadəsi ilə bağlı sistemlərin araşdırılması, inkişaf etdirilməsi, möhkəmləndirilməsi və onlar xüsusi qanuni məqsədlər üçün təmin olunmayıbsa, onların başqa üzv dövlətdən və ya hər han-

sı digər dövlətdən ediləcək hərəkətinin qarşısını almaq üçün sərhəd və gömrük nəzarətinin möhkəmləndirilməsi.

4. Torpaq, dəniz və hava yolları ilə müdaxilələrin qarşısının alınması məqsədilə müşahidə prosedurunun və dövlət sərhəd təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün sistemlərin inkişaf etdirilməsi və gücləndirilməsi.

5. İnsanların, ictimai nəqliyyat vasitələrinin həyati vacib strukturlarının və vasitələrinin təhlükəsizliyinin təmin olunması sisteminin gücləndirilməsi.

6. Diplomatik və konsulluq xidmətlərinin və nümayəndəliklərinin üzvü olan, eləcə də müvafiq Konvensiya və beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq üzv dövlətlərin regional və beynəlxalq təşkilatlarda akkreditə olunmuş şəxslərinin təhlükəsizliyinin, qorunmasının və müdafiəsinin gücləndirilməsi.

7. Terrorçu qrupların və təşkilatların məqsədlərinin açıqlanması, planlarının ələ keçirilməsi və onların təhlükəsizlik və sabitliyin pozulmasına olan risk dərəcəsinin müəyyən edilməsinə yönəlmiş təhlükəsizlik xidməti fəaliyyətinin təşviqi və bu xidmətlərin daxili qaydalarına uyğun olaraq bütün digər iştirakçı dövlətlərin təhlükəsizlik xidmətlərinin fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməsi.

8. Terror cinayətkarları, qrupları, hərəkətləri və təşkilatları haqqında informasiya toplamaq və təhlil etmək üçün hər bir üzv dövlətə dair məlumat bazasının işlənilib hazırlanması, eləcə də terrorizm anlayışı ilə bağlı hadisələri və terrorizmə qarşı uğurlu mübarizə nümunələrini izləmək. Bundan başqa, iştirakçı dövlətlər bu məlumatların yenilənməsini təmin edir, habelə hüquq və bütün dövlətlərin qaydaları ilə nəzərdə tutulmuş ölçüdə digər ölkələrin səlahiyyətli orqanları ilə bölüşür.

(B) Mübarizə vasitələri:

1. Milli qanunvericiliyə əsasən, terror cinayətləri törədənlərin tutulması və cəzalandırılması və ya onların bu Konvensiyanın, yaxud müvafiq dövlətlər arasında bağlanmış digər konvensiyaların müddəalarına uyğun olaraq ekstradisiyası.

2. Cinayət-ədliliyə sahəsində çalışan işçilərin, habelə şahidlərin və tədqiqatçıların təhlükəsizliyinin təmin olunması.

3. İnformasiya mənbələrinin və terror cinayətlərinin şahidlərinin təhlükəsizliyinin təmin olunması.

4. Terror qurbanlarına lazımi dəstəyin verilməsi.

5. İştirakçı dövlətlərin terrorizmə qarşı mübarizə sahəsində müvafiq idarələri və onların vətəndaşları arasında fəal əməkdaşlığın yaradılması, o cümlədən terror aktları barədə və onları açmağa kömək məqsədilə məlumat verilməsi, həmçinin cinayətkarların həbs edilməsi ilə bağlı əməkdaşlığa təşviq etmək üçün müvafiq zəmanət və mükafatların verilməsi.

II BÖLMƏ

İSLAM DÖVLƏTLƏRİNİN TERROR CİNAYƏTLƏRİNİN QARŞISINI ALMAQ VƏ ONLARA QARŞI MÜBARİZƏ APARMAQ SAHƏSİNDƏ ƏMƏKDAŞLIĞININ İSTİQAMƏTLƏRİ

Maddə 4

İştirakçı dövlətlər aşağıdakı sahələrdə müvafiq qanunları və hər bir dövlətin qaydalarını rəhbər tutaraq, terror cinayətlərinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üçün əməkdaşlıq edirlər:

Birinci: İnformasiya mübadiləsi

1. İştirakçı dövlətlər müvafiq informasiya mübadiləsini həyata keçirmək üçün aşağıdakıları öz öhdələrinə götürürlər:

1) terrorçu qruplar törətdiyi əməllər və cinayətlər və onların rəhbərləri, üzvləri, nəzarət mərkəzləri, təlim, avadanlıq, maliyyə və silah mənbələri, istifadə olunan silah, döyüş sursatı və partlayıcı maddələrin növləri, eləcə də başqa vasitələrlə hücum, qətl və məhv etmə yolları;

2) terrorçu qruplar tərəfindən istifadə edilən ünsiyyət və təbliğat üsulları, fəaliyyət metodları, rəhbərləri, üzvləri və onların hərəkəti zamanı istifadə olunan sənədlərin dövriyyəsi.

2. İştirakçı dövlətlər dərhal digər iştirakçı dövlətə öz ərazisində həmin dövlətin və ya onun vətəndaşlarının maraqlarını pozmağa istiqamətlənmiş bütün terror cinayətləri və istintaq və sorğunun nəticələrin-

də dəyişiklik etmədən cinayətin törədildiyi şərait, cinayətkarlar, əlaqəli şəxslər, qurbanlar, itkilər, cinayət qurğuları və üsulları haqqında məlumat verir.

3. İştirakçı dövlətlər terrorizm cinayətlərinə qarşı mübarizə məqsədilə digər tərəflərlə məlumat mübadiləsi edir və onun ərazisində və ya onun vətəndaşlarına, maraqlarına və ya əhalisinə qarşı terror cinayətlərinin törədilməsinə mane ola biləcək bütün məlumatları və ya sənədləri iştirakçı dövlətlərə və ya digər dövlətlərə ötürür.

4. İştirakçı dövlətlər mövcud olan və ya ola biləcək məlumatları digər iştirakçı dövlətlərə təqdim etməlidir:

1) ölkənin maraqlarına qarşı terror cinayəti törətməkdə təqsirləndirilən və ya bu cür aktların törədilməsində sui-qəsd, təhrik və ya maliyyələşdirilməsinə yardım və iştirakda şübhəli bilinən şəxslərin həbs edilməsinin təşviq edilməsi;

2) terror cinayətlərinin törədilməsi üçün nəzərdə tutulmuş və ya hazırlanmış bütün silah, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr, qurğular və ya vasitələrin müsadirə olunmasının təşviq edilməsi.

5. İştirakçı dövlətlər mübadilə edilən informasiyanın məxfiliyinə hörmət bəsləməyi öhdələrinə götürürlər və informasiya mənbəyi olan dövlətin razılığı olmadan göstərilən informasiyanın bu Konvensiyanın üzvü olmayan dövlətə və ya hər hansı digər tərəfə ötürülməsindən çəkinirlər.

İkinci: İstintaq

Hər bir iştirakçı dövlət bütün dövlətlərin qanun və qaydalarına uyğun olaraq terror cinayəti törətməkdə şübhəli bilinən və ya cəza çəkməyə məhkum olunmuş fərarilərin həbs olunması formasında istintaq tədbirlərinin keçirilməsinə yardım göstərməyi və digər iştirakçı dövlətlərlə əməkdaşlığı təşviq etməyi öz öhdəsinə götürür.

Üçüncü: Təcrübə mübadiləsi

1. İştirakçı dövlətlər terrorçuluğun qarşısının alınması üzrə elmi-tədqiqat və terrorizmə qarşı mübarizədə təcrübə mübadiləsi sahəsində əməkdaşlıq edir.

2. İştirakçı dövlətlər öz imkanları daxilində proqramların hazırlanmasına mümkün texniki yardım və ya terrorizmə qarşı mübarizə sahə-

sində ekspertə ehtiyac olduğu halda bir və ya bir neçə iştirakçı dövlətlə birgə seminarların keçirilməsi məqsədilə onların nəzəri və praktiki potensialını artırmaq və onların performansının yaxşılaşdırılması üçün əməkdaşlıq edir.

Dördüncü: Təhsil və informasiya sahəsində

İştirakçı dövlətlər əlaqəli olaraq əməkdaşlıq edir:

1. İslam dininə qarşı ədalətsiz kampaniyaya qarşı təbliğat fəaliyyəti və media dəstəyinin təşviqi və islamın dözümlülük tərzinin qorunması, islam dövlətlərinin sabitliyi və təhlükəsizliyi üçün təhdidlər yaranan terror qruplarının açıqlanması.

2. Terror fəaliyyətini rədd edən ali insani dəyərlərin üzv dövlətlərin təhsil proqramlarına daxil edilməsi.

3. İslamın fərqləndirici əlaməti olan "ictihad" anlayışına əsaslanan qabaqcıl islam dünyagörüşünü tanıdaraq, müasir dövrdən geri qalmaq söylərini dəstəkləmək.

II FƏSİL MƏHKƏMƏ SAHƏSİ I HİSSƏ

CİNAYƏTKARLARIN EKSTRADİSİYASI

Maddə 5

İştirakçı dövlətlər dövlətlərdən hər hansı birinin bu Konvensiyanın şərtlərinə uyğun olaraq ekstradisiya üçün ərizə verməsi əsasında terror cinayətlərinin törədilməsində şübhəli bilinən və ya təqsirləndirilən şəxslərin ekstradisiyasını öhdələrinə götürürlər.

Maddə 6

Ekstradisiya aşağıdakı hallarda qadağan edilir:

1. Cinayətkarın ekstradisiyası haqqında müraciət olunan üzv dövlətin qanunvericiliyinə əsasən, cinayət siyasi xarakterli hesab edildiyi və ya tələb olunan ekstradisiyaya görə, bu Konvensiyanın 2-ci maddəsinin 2 və 3-cü bəndləri pozulmadığı halda.

2. Cinayətkarın ekstradisiyası tələb olunan cinayət yalnız hərbi öhdəliklərin pozulması ilə bağlı olduğu halda.

3. Sorğu göndərən dövlətin maraqlarına zərər vuran cinayətin törədildiyi və həmin dövlətin qanunvericiliyinə əsasən belə cinayətlərə görə mühakimə və cəzalandırmanın tətbiq edildiyi hallar istisna olmaqla, cinayətkarın ekstradisiyası haqqında tələb göndərilən üzv dövlətin ərazisində ekstradisiya tələb edən cinayət törədildikdə, bir şərtlə ki, cinayət törətmiş şəxsin ekstradisiyası tələb olunan dövlət həmin vaxt istintaq və ya cinayət təqibinə başlamamış olsun.

4. Ekstradisiya ilə bağlı müraciət edilən üzv dövlətdə cinayətlə əlaqədar qanuni qüvvəyə malik yekun qərar qəbul olunduğu halda.

5. Ekstradisiyanın tələblərinə uyğun olaraq cinayətkarın verilməsindən sonra məhkəmə araşdırmasına xitam verildiyi və ya müraciət edən üzv dövlətin qanunvericiliyinə uyğun olaraq zaman aşımına görə cəza tətbiq edilmədiyi halda.

6. Müraciət edən dövlətin ərazisindən kənarında cinayət törədən şəxs bu dövlətin vətəndaşı olmadığı və ekstradisiya üçün müraciət olunan dövlətin qanunvericiliyində onun ərazi hüduqlarından kənarında göstərilən şəxs tərəfindən törədilən cinayət növü üçün cəza nəzərdə tutulmadığı hallarda.

7. Müraciət edən dövlət sözügedən cinayətlərə aid olan cinayətkarlara amnistiya elan etdiyi halda.

8. Ekstradisiya üçün müraciət olunan dövlətin hüquq sistemi öz vətəndaşlarının ekstradisiyasını nəzərdə tutmadığı halda. Bu zaman ekstradisiya tələbi ilə müraciət olunan dövlət üzv dövlətlərdən hər hansı birində hər iki ölkənin qanunlarına əsasən, minimum bir il və ya daha çox müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılan terror cinayəti törətmiş şəxsin məhkəmə qaydasında təqibinə başlayır. Ekstradisiyası tələb olunan şəxsin vətəndaşlığı dövlət tərəfindən bu istiqamətdə həyata keçirilmiş istintaq müddəti də nəzərə alınmaqla cinayət tarixinə uyğun olaraq müəyyən edilir.

Maddə 7

Ekstradisiyası tələb olunan şəxs barəsində istintaq aparılırsa, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilibsə və ya cinayətkarın ekstradisiyası üçün müraciət olunmuş dövlətdə başqa cinayətə görə məhkum olunmuşsa, araşdırma sona qədər aparılır, məhkəmə başa çatdırılır və cəza həyata keçirilir. Lakin, ekstradisiya tələbi ilə müraciət olunan dövlət cina-

yətkarı onun haqqında verilən hökmün icra müddətinə qədər qaytarmaq şərtilə, istintaq və ya məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün müvəqqəti olaraq sorğu ilə müraciət edən dövlətə ekstradisiya edə bilər.

Maddə 8

Bu Konvensiyaya uyğun olaraq cinayətkarların ekstradisiyasının həyata keçirilməsi məqsədilə törədilmiş hərəkətin cinayət və ya hüquq pozuntusu olması ilə bağlı hüquq formaları və onun üçün müəyyən olunmuş cəzanın müəyyən olunması üçün iştirakçı dövlətlərin daxili qanunvericiliyində mövcud olan fərqlər nəzərə alınmır.

II HİSSƏ
MƏHKƏMƏ TƏQİBİ ÜZRƏ MƏSUL KOMİSSİYA

Maddə 9

Hər bir üzv dövlət digər iştirakçı dövlətlərdən öz ərazisində terror cinayətləri ilə bağlı hərəkətlərə görə məhkəmə təqibinin həyata keçirilməsini tələb edə bilər, xüsusilə də:

- 1) şahidlərin ifadələrini dinləmək və dəlil qismində ifadə almaq;
- 2) məhkəmə kargüzarlığını həyata keçirmək;
- 3) axtarış və saxlanmanın həyata keçirilməsi;
- 4) hadisə yerinə baxış keçirmək və sübutları təhlil etmək;
- 5) müvafiq sənədləri və çıxarışları və ya bu sənədlərin surətlərini almaq.

Maddə 10

Hər bir üzv dövlət terror cinayətlərinə görə məhkəmə təqibinin verilməsini həyata keçirir və aşağıdakı hallarda həyata keçirilmə ilə bağlı tələb rədd edilə bilər:

- 1) məhkəmə təqibi hüququnun verilməsi tələb olunan dövlətdə iddia edilən cinayətlə əlaqədar istintaq aparılırsa və ya məhkəmə təqibi həyata keçirilirsə;
- 2) məhkəmə təqibi hüququnun verilməsi tələbinin təmin olunması həmin dövlətin suverenliyinə, təhlükəsizliyinə və ya ictimai-asayişə ziyan vura bilərsə.

Maddə 11

Məhkəmə təqibi üzrə məsul Komissiya belə tələblə müraciət olunan dövlətin daxili qanunvericiliyinin müddəalarına uyğun olaraq dərhal yaradılır. Lakin tələblə müraciət olunan dövlət həmin cinayətlə əlaqədar istintaq və ya cinayət təqibi tamamlanana qədər və ya bu tələbin həyata keçirilməsinə mane olan hallar aradan qaldırılanadək mövzu ilə əlaqəli müraciət edən dövləti məlumatlandırmaq şərtilə tələbin yerinə yetirilməsini gecikdirmək hüququna malikdir.

Maddə 12

Bank və maliyyə qurumlarının məxfi əməliyyat qaydaları əsasında terror cinayətinin törədilməsinə görə məhkəmə təqibi hüququnun verilməsindən imtina edilə bilməz. Məhkəmə təqibi üzrə məsul Komissiya tələb edən dövlətin qaydalarına uyğun olaraq fəaliyyət göstərir.

Maddə 13

Bu Konvensiyanın müddəalarına uyğun olaraq, məhkəmə təqibi üzrə məsul Komissiyanın yaradılması ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər tələblə müraciət edən dövlətin səlahiyyətli orqanı tərəfindən qəbul edilmiş kimi eyni bir hüquqi qüvvəyə malikdir. Məhkəmə təqibi üzrə məsul Komissiyanın fəaliyyətinin nəticəsi yalnız bu komissiyanın yaradılmasındakı məqsəd üçün istifadə oluna bilər.

III HİSSƏ MƏHKƏMƏ SAHƏSİNDƏ ƏMƏKDAŞLIQ

Maddə 14

İştirakçı dövlətlər digər iştirakçı dövlətlərə terrorizm cinayətləri ilə əlaqədar araşdırma və məhkəmə işlərinin həyata keçirilməsi üçün hər-tərəfli və lazımi dəstəyi təmin etməlidirlər.

Maddə 15

1. İştirakçı dövlətlərdən biri terror cinayəti törətməkdə şübhəli bilinən şəxsin cinayət təqibi üçün lazımi yurisdiksiyaya sahibdirsə, müqaviləyə əsasən və göstərilən dövlətin qanunları çərçivəsində törədilən cinayətə görə minimum bir il azadlıqdan məhrum etmə və ya daha ağır cəza tədbirləri nəzərdə tutulubsa, həmin dövlət şübhəlinin olduğu döv-

lətdən həmin şəxslə bağlı prosessual icraatı dayandırmağı tələb etmək hüququna malikdir. Bu halda tələblə çıxış edən dövlət müraciət etdiyi dövlətə bəhs olunan cinayətlə əlaqədar bütün sənəd və sübutları verir.

2. Təqsirləndirilən şəxsə qarşı istintaq və ya məhkəmə araşdırması tələb edən dövlətin hüquqi müddəalarına və prosedurlarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

Maddə 16

Əvvəlki maddənin 1-ci bəndinə əsasən məhkəmə tələbi məhkəmə prosedurlarının keçirilməsi üçün müraciət olunan dövlət tərəfindən araşdırılan əməkdaşlıq, yardım və ya məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiyanın tələbləri istisna olmaqla, müraciət edən dövlətin ərazisində prokurorluq, istintaq və məhkəmə prosedurlarının dayandırılmasını ehtiva edir.

Maddə 17

1. Hər iki dövlətdə – həm müraciət edən, həm də məhkəmə keçirilən dövlətdə – həyata keçirilən prosedurlar işin icra olunduğu ölkənin qanunvericiliyinə uyğun olmalıdır və bu qərarı təmin edən dövlətdə də eyni hüquqi qüvvəyə malikdir.

2. Tələb edən dövlət müraciət olunan dövlətin təqibdən imtina etməsinə qədər təqsirləndirilən mövzunu istintaq və ya məhkəmə araşdırmasına çıxara bilməz.

3. Bütün hallarda müraciət olunan dövlət tələb edən dövləti məhkəmə araşdırmasının keçirilməsi fəaliyyəti ilə bağlı məlumatlandırmalı və onu araşdırmalar və ya məhkəmə prosesinin nəticələri ilə əlaqələndirməlidir.

Maddə 18

Məhkəmə araşdırmasının keçirilməsi tələb edilən dövlət məhkəmə tələbi alınmazdan əvvəl və sonra təqsirləndirilənlə bağlı onun qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş bütün tədbirləri və prosedurları həyata keçirə bilər.

IV HİSSƏ MÜLK MÜSADİRƏSİ VƏ CİNAYƏT TÖRƏTMƏK

Maddə 19

1. İştirakçı dövlət tələb olunan şəxsin ekstradisiyası haqqında qərar qəbul edildiyi halda ekstradisiya ediləcək şəxsə və ya hər hansı üçüncü şəxsə aid olub-olmamasından asılı olmayaraq, terror cinayətinin törədilməsində istifadə olunan əmlakı və nəticədə əldə olunan və ya göstərilən cinayətin törədilməsi ilə əlaqəli olan gəliri tələb edən dövlətə verməyi öz öhdəsinə götürür.

2. Əvvəlki bənddə göstərilən material hətta təqsirləndirilən şəxs ekstradisiya olunmayıbsa və ya o, firar etdikdə, öldükdə və ya hər hansı digər səbəbdən bu terror cinayəti ilə əlaqəsi sübut olunduqdan sonra təhvil verilməlidir.

3. Əvvəlki iki bənddə olan müddəalar iştirakçı dövlətlərin hər hansı hüquqlarına toxunmamalı və ya yuxarıda göstərilən əmlak və gəlirlərlə əlaqədar olaraq başqaları əziyyət çəkməməlidir.

Maddə 20

Əmlakın və gəlirlərin təhvil verilməsi tələb olunan dövlət öhdəliyinin yerinə yetirilməsi üçün bütün zəruri cəzaçəkmə tədbirlərini və prosedurları həyata keçirə bilər. O, həmçinin orada tətbiq edilən cəza tədbiri üçün tələb olunarsa onları müvəqqəti özündə saxlaya və ya eyni məqsədlə onları müraciət edən dövlətə qaytara bilər.

V HİSSƏ DƏLİLLƏRİN MÜBADİLƏSİ

Maddə 21

İştirakçı dövlət görməlidir ki, öz ərazisində törədilmiş digər iştirakçı dövlətə qarşı törədilən hər hansı bir terror cinayətinin dəlilləri və təsiri onun səlahiyyətli orqanları tərəfindən nəzərdən keçirilir və bu məqsədlə hər hansı digər iştirakçı dövlətə yardım üçün müraciət edə bilər. Bundan əlavə, dəlillər və onların hüquqi aktuallığının sübutunu qorumaq üçün hər cür lazımi tədbir görürlür. Zəruri olduqda cinayət

nəticəsində maraqları hədəf alınan ölkə ilə əlaqə yaradıla bilər. Bu halda, kömək edən dövlət və ya dövlətlər başqalarına bu məlumatı ötürə bilməz.

III FƏSİL

ƏMƏKDAŞLIĞIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ MEXANİZMİ

I HİSSƏ

EKSTRADİSİYA PROSEDURLARI

Maddə 22

İştirakçı dövlətlər arasında ekstradisiya sorğularının mübadiləsi birbaşa diplomatik kanallar vasitəsilə və ya Ədliyyə Nazirliyi, yaxud onu əvəz edən öz nazirlikləri vasitəsilə həyata keçirilir.

Maddə 23

Ekstradisiya üçün sorğu yazılı formada təqdim edilir və aşağıdakılar daxildir:

1. Tələb edən dövlətin qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş şərtlərlə birlikdə iddianın, həbs əmrinin və ya eyni qüvvəyə malik hər hansı digər sənədin əslisi və ya təsdiq olunmuş surəti.

2. Ekstradisiya tarixləri və yerlərinin, habelə bu aktların harada törədilməsinin göstərildiyi aktlar haqqında hesabat və onların əsaslandığı hüquqi yazılara istinadla yanaşı, həmçinin bu yazıların surəti və hüquqi nəticələr.

3. Ekstradisiyası istənilən mövzunun mümkün qədər çox ətraflı təsviri və onun şəxsiyyət və milliyyəti müəyyən etmək üçün hər hansı digər məlumatlar.

Maddə 24

1. Sorğu ilə müraciət edən dövlətin məhkəmə orqanları hər hansı yazılı yollarla tələb olunan dövlətə yaxınlaşa və ekstradisiyası üçün müraciətin gəlməsi gözlənilən axtarışda olan subyektin preventiv həbsinə nail olmağa çalışa bilər.

2. Bu halda tələb edilən dövlət axtarışda olan subyektin preventiv həbsinə təsir edə bilər. Lakin, ekstradisiya tələbi yuxarıda maddədə sadalanan zəruri sənədlərlə birlikdə təqdim edilmədikdə, ekstradi-

siyası tələb olunan şəxs həbs edildiyi vaxtdan etibarən 30 gündən artıq saxlanıla bilməz.

Maddə 25

Müraciət edən dövlət bu Konvensiyanın 23-cü maddəsində sadalanan sənədlərlə birlikdə sorğu göndərir. Sorğu göndərilən dövlət tərəfindən etibarlı tələb kimi qəbul edilərsə, səlahiyyətli orqanlar öz qanunvericiliyinə uyğun olaraq onu həyata keçirir və dərhal həyata keçirilmiş tədbirlər haqqında sorğu göndərən dövlətə məlumat verməlidir.

Maddə 26

1. Bütün hallarda yuxarıdakı iki maddədə nəzərdə tutulmuş preventiv saxlama həbs tarixindən sonra altmış gündən artıq olmamalıdır.

2. Müvəqqəti azad edilmə əvvəlki maddədə göstərilən müddət ərzində həyata keçirilə bilər və tələb olunan dövlət axtarışda olan şəxsin qaçmamasını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər görməlidir.

3. Azad edilmə onun azad edilməsi sonradan tələb edildiyi halda subyektin yenidən həbs edilməsinə və ekstradisiyasına mane olmur.

Maddə 27

Müraciət olunan dövlət bu fəsildə nəzərdə tutulmuş şərait müəyyən əlavə aydınlaşdırılma tələb edərsə, bu barədə müraciət edən dövlətə xəbərdarlıq etməlidir və bu cür dəqiqləşdirmələrin təmin olunması üçün müddət müəyyən etməlidir.

Maddə 28

Müraciət edilən dövlət, eyni və ya müxtəlif aktlarla bağlı müxtəlif ölkələrdən bir sıra ekstradisiya sorğusu alarsa, bu dövlət əsasən bəzi halları və xüsusilə, növbəti ekstradisiya imkanını, sorğuların qəbul tarixini, cinayətin təhlükə dərəcəsini və törədildiyi yeri nəzərə alaraq bu müraciətlərlə bağlı qərar çıxarır.

II FƏSİL MƏHKƏMƏ AX TAR IŞI ÜZRƏ MƏSUL KOMİSSİYA ÜÇÜN GÖRÜLƏN TƏDBİRLƏR

Maddə 29

Məhkəmə səlahiyyətləri haqqında sorğulara aşağıdakı məlumatlar daxildir:

1. Sorğunu irəli sürən səlahiyyətli orqan.
2. Sorğunun mahiyyəti və səbəbləri.
3. Məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiyanın sorğusunun obyektini olan şəxsin şəxsiyyəti və milliyyəti haqqında məlumat (mümkün olduğu halda).
4. Məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiyaya sorğu göndərilən cinayət haqqında məlumat, onun hüquqi tərifini, cinayətin törədildiyinə görə nəzərdə tutulmuş cəza tədbiri və məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiyanın səlahiyyətlərinin lazımı qaydada icra edilməsinə imkan yaradan şəraitlər haqqında daha çox məlumat.

Maddə 30

1. Məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiya üçün sorğu müraciət edən dövlətin Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən müraciət olunan dövlətin Ədliyyə Nazirliyinə göndərilir, sorğuya cavab da eyni şəkildə göndərilir.

2. Zəruri halda, məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiya üçün sorğu müraciət edən dövlətin məhkəmə orqanları tərəfindən bilavasitə müraciət olunan dövlətin məhkəmə orqanlarına göndərilir. Eyni zamanda, qeyd edilmiş sorğunun nüsxəsi həmin dövlətin Ədliyyə Nazirliyinə göndərilir. Sorğu onun icrası ilə bağlı sənədlərlə birgə əvvəlki paragrafda müəyyən edilmiş qaydada qaytarılır.

3. Məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiya üçün sorğu məhkəmə orqanları tərəfindən bilavasitə müraciət olunan dövlətin səlahiyyətli orqanlarına göndərilə bilər. Cavablar qeyd olunan orqan vasitəsilə bilavasitə ötürülə bilər.

Maddə 31

Məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiya üçün sorğu və onu müşayiət edən sənədlərin üzərində səlahiyyətli orqanın imza, möhür və ya təsdiqləyici qeydi olmalıdır. Qeyd olunan sənədlər müraciət olunan

dövlətin qanunvericiliyi ilə müəyyən edilə bilən bütün rəsmi qaydalar-
dan azad edilir.

Maddə 32

Məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiya üçün sorğu alan orqan qeyd edilmiş sorğu haqqında qərar qəbul etmək üçün lazımi səlahiyyə-
tə malik olmadığı halda, sorğu avtomatik olaraq həmin dövlətin səla-
hiyyətli orqanına ötürülür. Sorğu bilavasitə göndərildiyi halda, müraciət edən dövlət eyni şəkildə məlumatlandırılır.

Maddə 33

Məhkəmə axtarışı üzrə məsul komissiya üçün sorğunun rədd edil-
məsi imtina səbəblərinin izahatı ilə müşayiət olunmalıdır.

III FƏSİL ŞAHİD VƏ EKSPERTLƏRİN MÜDAFİƏSİ ÜZRƏ TƏDBİRLƏR

Maddə 34

Əgər, müraciət edən dövlətin hesablamalarına görə, məhkəmə or-
qanı qarşısında müəyyən şahid və ya ekspertin ortaya çıxması çox va-
cibdirsə, bu fakt tələbdə göstərilir. Bu tələbdə və ya məhkəmə gündə-
mində saxlanma və yol, yemək xərclərinin təxmini məbləği göstərilir
və onların ödənilməsi öhdəliyi saxlanılır. Tələblə müraciət olunan döv-
lət şahid və ya eksperti gəlməyə çağırır və onun cavabı haqqında mü-
raciət edən dövləti məlumatlandırır.

Maddə 35

1. Məhkəməyə çağırışa gəlməyən şahid və ya ekspert cərimə və ya
məcburi tədbirlər şəklində cəza daşımır, hətta əgər məhkəmə çağırış
vərəqəsində bunun əksi göstərilibsə də.

2. Əgər şahid və ya ekspert müraciət edən dövlətin ərazisinə könül-
lü gəlibsə, məhkəmə gündəliyi ona bu dövlətin qanunvericiliyində nə-
zərdə tutulmuş qaydada göndərilir.

Maddə 36

1. Müraciət edən dövlətin ərazisində əvvəlki ölkəni tərk etməsindən
qabaq fəaliyyət və ya qərarlarla bağlı məhkəmə səlahiyyətinin veril-

məsi barədə tələb almış onun vətəndaşlığından asılı olmayaraq şahidlər və ya ekspertlər tutulmur və ya onların şəxsi azadlığı məhdudlaşdırılmır, o vaxta qədər ki, onların bu dövlətin məhkəmə orqanlarına gəlməsi məhkəmə gündəliyinin alınması ilə bağlıdır.

2. Vətəndaşlığından asılı olmayaraq çağırış vərəqəsi ilə müraciət edən ölkənin məhkəmə orqanlarına gəlmiş şahidlər və ya ekspertlər bu dövlətin ərazisində məhkəmə çağırış vərəqəsində qeyd olunmayan və bu şəxslərin məhkəmə səlahiyyətinin verilməsi barədə tələbini almış dövləti tərk etməzdən öncə saxlanıla bilməz və ya onların şəxsi azadlığının məhdudlaşdırılması ilə bağlı hərəkətlər və ya qərarlarla məhkəmə təqibinə məruz qalmırlar.

3. Axtarışda olan şahid və ya ekspertin ölkəni tərk etmək imkanı olmaqla məhkəmə orqanlarında mövcudluğu artıq tələb olunmadıqda, müraciət edən dövlətin ərazisində daha 30 təqvim günü ərzində qaldıqdan sonra bu maddədə qeyd olunmuş toxunulmazlıq bitir və əgər bu şəxs müraciət edən dövlətin ərazisini özbaşına tərk edirsə, o, geri qaytarılır.

Maddə 37

1. Şahid və ekspertlərin müdafiəsi üçün müraciət edən ölkə onların ailə üzvlərinə və ya əmlakına onların şahid ifadələri verməsi nəticəsində vurula biləcək ziyanın qarşısının alınması üçün bütün lazımi tədbirləri görür, xüsusilə:

1) onların ölkəyə gəlmə tarixi, yeri və gəlmək üsulu haqqında məlumatların məxfiliyinin təminatı;

2) onların yaşayış yeri, yerdəyişmələri və ziyarət yerləri haqqında məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsi;

3) onların səlahiyyətli məhkəmə orqanlarına təqdim olunmuş şahid ifadələrinin və məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsi.

2. Müraciət edən dövlət ehtiyacdən, işlərin hallarından və ehtimal olan risklərin növlərindən asılı olaraq məhkəməyə çağırılan şahid və ekspertlərin, habelə onların ailə üzvlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün tədbirlər görülməsini öhdəsinə götürür.

Maddə 38

1. Əgər müraciət edən ölkənin tələbinə uyğun olaraq gəlməsi vacib olan şahid, ya da ekspert məhkəmə səlahiyyətinin verilməsi barədə tələb almış dövlətdə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində yerləşirsə, o,

şahid ifadələri vermək üçün müvəqqəti məhkəmə baxışının keçirildiyi yerə şərtlərə əsasən, dövlət tərəfindən xidməti səlahiyyətlərinin verilməsi barədə tələb alan müəyyən edilən qaydada yerləşdirilə bilər. Göstərilmiş yerdəyişmədən imtina edilə bilər, əgər:

- 1) şahid və ya ekspert öz razılığını vermir;
- 2) onun cinayət-mühakimə üsulu ilə məhkəmə səlahiyyətinin verilməsi barədə tələb etmiş dövlətin ərazisində olması lazımdır;
- 3) onun yerdəyişməsi azadlıqdan məhrum etmə yerlərində olduğu müddətini uzadacaq;
- 4) onun yerdəyişmə əleyhinə dəlilləri mövcuddur.

Beləliklə, yerini dəyişmiş şahidlər və ya ekspertlər müraciət edən dövlətin ərazisində həmin ana qədər həbsdə qalmaqda davam edir. Yalnız əgər sonuncu onun azad olunmasını tələb edərsə, onlar məhkəmə səlahiyyətinin verilməsi barədə tələb almış dövlətə qaytarılır.

IV HİSSƏ YEKUN MÜDDƏALAR

Bu Konvensiya aşağıda imza edən ölkələr tərəfindən ratifikasiya olunmalı və ya qoşulmalı; ratifikasiya və ya qoşulma vasitələri İslam Konfransı Təşkilatının Baş Katibliyinə ratifikasiya və ya qoşulmadan sonra otuz gün ərzində təqdim olunmalıdır. Baş Katiblik iştirakçı dövlətlərə göstərilən hər bir vasitənin və onun alınması tarixi barədə məlumat verir.

Maddə 40

1. Bu Konvensiya sayca yeddinci olan dövlət tərəfindən ratifikasiya və ya qoşulma vasitəsinin İslam Konfransı Təşkilatının Baş Katibliyinə verilməsi günündən otuz gün sonra qüvvəyə minir.

2. Qalan ərəb dövlətləri üçün Bu Konvensiya yalnız onların qoşulma və ya ratifikasiya vasitələrini təqdim etdikdən sonra, yaxud onların verilmə günündən 30 gün keçəndən sonra qüvvəyə minir.

Maddə 41

İştirakçı dövlətlərin bu Konvensiyanın müddəalarını birbaşa və ya bilavasitə pozan və ya onun vəzifələrinə zidd olan qeydlər etmək hüququ yoxdur.

Maddə 42

1. İştirakçı dövlət bu Konvensiyadan çıxmaq haqqında məlumatını yalnız İslam Konfransı Təşkilatının Baş Katibinə göndərdiyi yazılı ərizə vasitəsilə bəyan edə bilər.

2. Konvensiyadan çıxış Baş Katibə ərizə göndərildiyi gündən altı ay keçdikdən sonra qüvvəyə minir.

Bu Konvensiya hər bir nüsxəsi eyni qüvvəyə malik ingilis, ərəb və fransız dillərində tərtib olunmuşdur; hazırda onun BMT Nizamnaməsinin 102-ci maddəsinin müddəalarına uyğun olaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatında qeydiyyatdan keçirilmiş bir orijinal nüsxəsi İslam Konfransı Təşkilatının Baş Katibliyində saxlanılır.

Baş Katiblik İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan dövlətlərə bu Konvensiyanın təsdiq olunmuş surətlərini göndərir.

İSLAMDA UŞAQ HÜQUQLARI HAQQINDA PAKT

Xarici işlər nazirlərinin 32-ci İslam Konfransı tərəfindən 2005-ci ilin iyununda

Sənada qəbul edilmişdir.

Hazırkı Pakta Tərəfdar Dövlətlər,

İslamın öz dəyərləri və prinsipləri ilə müsəlman cəmiyyətinin davranış modellərini formalaşdırdığına və bu yolla müsəlman cəmiyyətində təhlükəsizliyi və sabitliyi təmin etdiyinə, cəmiyyət quruculuğunun başlıca təməl daşı olan ailə mühitində inkişaf və tərəqqini reallaşdırdığına *inanaraq,*

1989-cu ildə qəbul edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Hüquqları Haqqında Konvensiyasının formalaşmasına öz töhfəsini vermiş uşaq məsələləri ilə bağlı islami səylərə *əsaslanaraq,*

İslam Konfransı Təşkilatının öz Nizamnaməsində, Sammit və Nazirlər konfranslarının qətnamələrində yer alan hədəflərini və Üzv Dövlətlər tərəfindən imzalanmış beynəlxalq paktların hədəflərini *dərk edərək,*

1983-cü ilin dekabr ayında xarici işlər nazirlərinin 14-cü İslam Konfransı tərəfindən qəbul edilmiş İslamda İnsan Hüquqlarına dair Dəkkə Bəyannaməsinin, xarici işlər nazirlərinin 14-cü İslam Konfransı tərəfindən 49/19-P (1990) sayılı qətnaməylə qəbul edilmiş İslamda İnsan Hüquqlarına dair Qahirə Bəyannaməsinin və Yeddinci İslam Sammiti Konfransı tərəfindən 16/7-C (1994) sayılı qətnaməylə qəbul edilmiş İslamda Uşaq Hüquqları və Himayəsinə dair Bəyannamənin ehtiva etdiyi prinsipləri *təsdiq edərək,*

İslam ardıcılığının mədəni və tarixi rolunu və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq səylərə vermiş olduğu töhfəni *təsdiq edərək,*

İslamda əsas hüquq və azadlıqların onun ayrılmaz hissəsi olduğuna və heç kimin onları sonlandırma, pozma və ya onlara laqeydlik göstərmə səlahiyyətinə malik olmadığına *inanaraq,*

Uşağa qarşı böyük məsuliyyətin, xüsusilə də onun xalqın avanqardı və gələcəyinin qurucusu olduğunun *fərqində olaraq,*

Sürətli dəyişikliklərin və transformasiyaların uşaqlarla bağlı sahəyə təsirinə nail olmaq üçün strukturlar və mexanizmlər yaratmaq məqsədiylə bu sahədə islami dəyərləri inkişaf etdirməyə *səy göstərərək*,

Əməli yöndə atılacaq ən birinci ciddi addımların, xüsusilə iqtisadi və ictimai transformasiyaların mənfi nəticələri, ailənin tənəzzül etməkdə olan rolu, zəifləyən aidiyyət duyğusu, ailə bağlarının alt-üst olması, dəyərlərin və idealların tənəzzülü, səhiyyə və təhsil xidmətlərinin zəifləməsi, savadsızlığın artması, həmçinin, neqativ və köhnə mədəni modellərin davam edən inadkarlığına əlavə olaraq elmdə, bilik sahələrində sürətlənən tərəqqi və informasiya inqilabının təsirləri də daxil olmaqla, islam xalqının üzləşdiyi mövcud və gözlənilən çətinlikləri *dərək edərək*,

Uşaqların cəmiyyətdə həssas təbəqə olaraq, kimsəsizlik, evsizlik, habelə hərbi, ağır, təhlükəli və ya qanunsuz işlərdə istismarı kimi faciəvi nəticələrə aparıb çıxaran təbii və insan əliylə törədilmiş fəlakətlərin nəticəsi olaraq daha böyük iztirab yükü daşdıqlarını nəzərə alaraq, həmçinin uşaqlar arasında zorakılığın yayılmasına və fiziki, zehni və sosial cəhətdən əngəlli uşaqların sayında artıma şəraiti yaradan, qaçqın və silahlı münaqişələr, aclıqlar nəticəsində işğal boyunduruğunda, yaxud acınacaqlı vəziyyətdə və yerindən-yurdundan qovulmuş halda yaşayan uşaqların iztirabını da *nəzərə alaraq*,

Bu situasiyanın Uşaq Hüquqlarına öhdəliyi təsis edəcək bir mövqə tələb etdiyinə, bu hüquqları fəallaşdırmaq və islam xalqının yolunda duran maneələrin öhdəsindən gəlmək üçün səyləri davam etdirmə qətiyyətini təsdiqlədiyinə *inanaraq*,

Xalqın yüksək dini və sosial dəyərlərə, sevgi və mərhəmət əsasında yüksək mərtəbəyə çatmış ailəyə, eləcə də hərtərəfli və davamlı inkişaf üçün real imkan yaradan bəşəri və maddi resurslara əsaslanmaqla üzləşmiş olduğu çətinliklərə qələbə çalmaq üçün kifayət qədər qabiliyyət və imkanlara malik olduğuna *inam bəsləyərək*,

Uşağın ayrı-seçkilik olmadan öz hüquqlarından faydalanmasına imkan verməkdən ötrü, onun, köklü dəyərlər, sevgi və qarşılıqlı anlaşma ilə idarə olunan bir ailə mühitində böyümək hüququnu *qəbul edərək*,

İslam aləmində uşaqların tam hüquqlarından faydalanmasını təmin edən milli qanunvericilik və ya rejimlərin hazırlanması da daxil

olmaqla, uşaqılıq dövrü şərtlərinin yaxşılaşdırılmasına yönəlik plan, proqram və layihələri *dəstəkləyərək*,

Hazırkı Paktın, dövlətlərin daxili qanunlarını və azlıqların və qeyri-müsəlman icmalarının uşaqlarının hüquqlarını da nəzərə almaqla, müsəlman və qeyri-müsəlman uşaqların müştərək insan hüquqlarını təsdiq edərək, İslam Şəriətinin ehkamlarında uşaq hüquqlarını təsdiq etdiyini *nəzərə alaraq*,

Aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Maddə 1

Uşağın tərifı

Hazırkı Paktın məqsədlərinə müvafiq olaraq, uşaq dedikdə, ona tətbiq olunan qanuna uyğun olaraq, yetkinlik yaşına çatmamış hər bir insan nəzərdə tutulur.

Maddə 2

Məqsədlər

Bu Paktın hədəfi aşağıdakı məqsədlərə nail olmaqdır:

1. Ailənin qayğısına qalmaq, onun imkanlarını gücləndirmək, iqtisadi, sosial və ya sağlamlıq şəraitinin pisləşməsinin qarşısını almaq üçün ona lazımi dəstək vermək, uşaqları fiziki, psixoloji və davranış cəhətdən tərbiyə etmə rollarını yerinə yetirmələrini təmin etmək üçün ər və arvadı *hazırlamaq*,

2. Ahəngdar və təhlükəsiz uşaqılıq dövrünü təmin etmək, mömin, əqidəsinə bağlı, vətəninə sadıq, düşüncə və əməllərində haqqın və xeyrin prinsiplərinə və İslam sivilizasiyasına aidiyyət duyğusuna riayət edən müsəlman uşaqlar nəsilləri yetişdirməyi *təmin etmək*,

3. Uşaqılıq və gənclik mərhələsinə maraq oyatmaq və dərinləşdirmək, cəmiyyət üçün saleh nəsillər yetişdirməkdən ötrü onlara tam *qayğı göstərmək*,

4. Cinsindən, dərisinin rəngindən, milliyyətindən, dinindən, doğumundan və ya hər hansı digər münasibətdən asılı olmayaraq, bütün uşaqlar üçün pulsuz məcburi ibtidai və orta təhsili təmin etmək, məktəb tədris planının, müəllimlərin təliminin keyfiyyətini artırmaq yoluyla təhsili inkişaf etdirmək və peşə təlimi üçün *imkanlar yaratmaq*,

5. Uşaqlara öz istedadlarını kəşf etməsi, ailə və aidiyyəti institutlar vasitəsilə cəmiyyətdə öz əhəmiyyətini və yerini dərk etməsi üçün şərait

yaratmaq və uşaqları cəmiyyətin mədəni həyatında iştirak etməyə *həvəsləndirmək*,

6. Xüsusi ehtiyacları olan və çətin şərtlər altında yaşayan uşaqlara lazımi qayğı göstərmək və bu cür şərtlərə aparıb çıxaran səbəbləri *aradan qaldırmaq*,

7. Hökumətlərlə koordinasiya yoluyla və ya beynəlxalq mexanizmlər vasitəsilə dünyanın hər yerində yaşayan müsəlman uşaqlara mümkün olan hər cür köməklik göstərmək və *dəstək vermək*.

Maddə 3

Prinsiplər

Maddə 2-nin ehtiva etdiyi məqsədlərə nail olmaq üçün vacibdir:

1. İslam Şəriətinin ehkamlarına hörmətlə yanaşmaq və Üzv Dövlətlərin daxili qanunvericiliklərinə *riayət etmək*,

2. İslam Konfransı Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə hörmətlə *yanaşmaq*,

3. Uşaqların hüquqlarına, maraqlarına, himayələrinə və inkişafına yüksək dərəcədə prioritet olaraq *yanaşmaq*,

4. Bütün uşaqlar arasında qayğı, hüquq və vəzifələr baxımından bərabərliyi *təmin etmək*,

5. Hər hansı dövlətin daxili işlərinə qarışmamağa *riayət etmək*,

6. İslam xalqlarının mədəni və sivil dəyərlərinə *riayət etmək*.

Maddə 4

Dövlətlərin öhdəlikləri

Bu Pakta Tərəfdar Dövlətlər aşağıdakılara riayət etməlidir:

1. Bu Paktda bəhs edilən hüquqlara hörmətlə yanaşmaq və öz daxili nizamnamələrinə müvafiq şəkildə onları tətbiq etmək üçün lazımi *tədbirlər görmək*,

2. Uşaq maraqlarının tələbinə uyğun olaraq daxili nizamnamələrə müvafiq qaydada uşağa görə məsuliyyət daşıyan valideynlərin, qəyyumların və digər şəxslərin məsuliyyətlərinə və hüquqlarına *hörmətlə yanaşmaq*,

3. İslam Şəriəti ilə və bu Paktda qeyd edilmiş hüquq və vəzifələrlə ziddiyyət təşkil edən adət, ənənə və ya təcrübələrə əsaslanan əməllərə *son qoymaq*.

Maddə 5

Bərabərlik

Tərəfdar Dövlətlər qanununun tələbinə müvafiq olaraq, cinsiyyətindən, doğumundan, irqindən, dinindən, dilindən, siyasi mənsubiyyətindən və ya Şəriət qanununa görə uşağın, ailənin və ya onun nümayəndəsinin hüququna təsir edən hər hansı digər münasibətdən asılı olmayaraq, bütün uşaqların bu Paktda qeyd edilən hüquq və azadlıqlardan bərabər şəkildə faydalanmalarına təminat verir.

Maddə 6

Yaşamaq hüququ

1. Uşağın anasının bətnində olduğu andan etibarən və ya anası vəfat etdiyi halda yaşamaq hüququ vardır; ananın, dölün və ya hər ikisinin faydasına olduğu zəruri hallar istisna olmaqla, abort qadağandır. Uşağın nəsəb, mülkiyyət, miras və nəfəqə hüququ vardır.

2. Pakta Tərəfdar Dövlətlər uşağın həyatda qalması və inkişafı üçün, onu zorakılıqdan, təhqirdən, istismardan, yaşayış və sağlamlıq şəraitinin pisləşməsindən qorumaq üçün əsas zərurətlərə təminat verir.

Maddə 7

Kimlik

1. Uşağın doğulduğu andan etibarən yaxşı ad alma, aidiyyəti səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qeydiyyatata alınma, nəsəbini və cinsiyyətini müəyyənləşdirmə, valideynlərini, bütün qohumlarını və analığını tanıma haqqı vardır.

2. Pakta Tərəfdar Dövlətlər daxili qanunlarına müvafiq olaraq, adı, milliyyəti və qohumluq əlaqələri də daxil olmaqla, uşağın kimliyi ilə bağlı ünsürləri qoruyur və öz ərazilərində doğulmuş hər bir uşağın və ya öz ərazilərindən kənarında doğulmuş hər bir vətəndaşın apatrid məsələlərini həll etmək üçün hər cür səy göstərir.

3. Nəsəbi bilinməyən və ya qanuna görə bu statusda sayılan uşağın övladlığa götürülmədən qəyyumluğa alınma və qayğı görmə haqqı vardır. Onun ad, ləqəb və cinsiyyət alma hüququ vardır.

Maddə 8

Ailə bağları

1. Tərəfdar Dövlətlər ailəni zəiflik və dezintegrasiyaya səbəb olan amillərdən qoruyur və imkanları daxilində ailə fərdlərinin qayğısını

çəkmək və onlar arasında birlik və ahəng yaratmaq istiqamətində iş görür.

2. Heç bir uşağı öz iradəsi olmadan valideynlərindən ayırmaq olmaz və həddindən artıq zərurət olduğu hallarda uşağın mənafeyi naminə şəriət çərçivəsində olması, daxili tənzimləmələrə müvafiq olması və həm uşağın, həm də valideynlərdən birinin və ya hər ikisinin, ya da bir ailə üzvünün öz fikirlərini açıqlaması üçün imkanın təmin edildiyi məhkəmə qaydaları istisna olmaqla, valideynlər himayədarlıqdan məhrum edilə bilməzlər.

3. Tərəfdar Dövlətlər öz sosial siyasətlərində uşağın ali maraqlarını diqqətə almalı, ailəsindən ayırma zərurəti yarandığı halda isə heç bir uşaq onlarla əlaqələri qoruyub saxlamaqdan məhrum edilməməlidir.

4. Uşağın, bu Maddənin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq valideynlərindən ayrıldığı halda və ya onun ölkəni tərk etməsi ilə əlaqədar ölkənin qüvvədə olan müvafiq qaydalarıyla müəyyən olunmuş məhdudyyətləri pozmadığı halda, öz ölkəsini tərk edərək öz valideynləriylə və ya onlardan biriylə başqa bir ölkədə yaşamasına icazə verilməlidir.

Maddə 9

Fərdi azadlıqlar

1. Yaşına və yetkinliyinə uyğun olaraq öz şəxsi baxışlarını formalaşdırmağa qadir olan hər bir uşaq, bu baxışlarını Şəriətə və əxlaqa zidd olmayacaq tərzdə, ona təsiri olan bütün məsələlərdə şifahi və yazılı olaraq və ya hər hansı digər qanuni vasitələrlə azad şəkildə ifadə edə bilər.

2. Hər uşağın onun şəxsi həyatına hörmətlə yanaşma hüququ vardır. Bununla yanaşı, valideynlərin və ya qanuni nümayəndənin uşağın davranışı üzərində islami və insanpərvər nəzarət tətbiq etmə hüququ vardır. Uşaq, qanuna müvafiq olaraq müəyyən olunmuş və ictimai asayişin qorunması, ictimai təhlükəsizliyin, ictimai əxlaqın, ictimai sağlamlığın və ya başqalarının əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün zəruri olan məhdudyyətlər istisna olmaqla, heç bir məhdudyyətdə məruz qoyula bilməz.

Maddə 10

Toplaşma azadlığı

Hər bir uşaq yaşadığı cəmiyyətdəki şəriət və ya qanuna müvafiq olaraq, onun yaşına uyğun və davranışına, sağlamlığına və ya irsinə

mənfi təsir göstərməyəcək tərzdə hər hansı dinc, mədəni yığıncaq təşkil etmək və onlarda iştirak etmək hüququna malikdir.

Maddə 11

Tərbiyə

1. Düzgün tərbiyə almaq uşağın haqqıdır və buna görə onun valideynləri və ya qanuni qəyyumu məsuliyyət daşmalı, yeri gəldikdə, dövlət müəssisələri imkanları daxilində bu işdə onlara köməklik göstərməlidir.

2. Uşağın tərbiyəsində hədəflər aşağıdakılar olmalıdır:

i. Uşağın şəxsiyyətini, dini və əxlaqi dəyərlərini, vətəndaşlıq şüurunu, islami və bəşəri həmrəyliyi inkişaf etdirmək və ona xalqlar arasında qarşılıqlı anlaşma, tolerantlıq və dostluq ruhu aşılamaq.

ii. Uşağı yeni durumlarla üzləşmək və neqativ adətləri dəf etmək üçün vərdiş və qabiliyyətlər qazanmağa, elmi və obyektiv düşüncə əsasında böyüməyə həvəsləndirmək.

Maddə 12

Təhsil və mədəniyyət

1. Hər bir uşaq islami tərbiyə prinsiplərinə (əqidə, şəriət və elmihal) uyğun tərzdə pulsuz icbari baza təhsili alma və ona bəşər mədəniyyətinin müştərək meyarlarını əldə etmək imkanı verəcək aqli, psixoloji və fiziki qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün lazımi vasitələrlə təmin edilmə hüququna malikdir.

2. Hazırkı Pakta Tərəfdar Dövlətlər aşağıdakıları təmin etməlidir:

i. Bütün uşaqlar üçün bərabərlik zəminində icbari, pulsuz ibtidai təhsil.

ii. On il ərzində bütün uşaqlara şamil olunması şərtiylə, tədricən pulsuz və icbari olan orta təhsil.

iii. Hər bir dövlətin təhsil sisteminə uyğun, hər bir uşağın qabiliyyətini və marağını nəzərə alan ali təhsil.

iv. İslam Şəriətinə, ümumi ədəb və həyaya tabe olmaq şərtiylə, hər bir uşağın "öz inanclarına uyğun olan" geyim geyinmək hüququ.

v. Savadsızlıqla, təhsildən yayınanlar və baza təhsilindən məhrum olanlarla bağlı problemin effektiv şəkildə həlli.

vi. Müvəffəqiyyət qazanmış və istedadlı olanları təhsilin bütün mərhələlərində nəzərə almaq.

vii. Uşaq kitablarının buraxılması və nəşri, uşaq kitabxanalarının inşası, uşaqlarla bağlı mədəni, sosial və yaradıcı materialların təbliğində və uşaq təhsilinin təşviqində kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etmək.

3. Həddi-bülüğa çatmış uşağın halal və haramı seçə bilməsinə imkan verən düzgün cinsi tərbiyə alma hüququ vardır.

4. Bu Maddəylə Maddə 11-in müddəaları müsəlman uşağın İslam Şəriəti ehkamlarına hörmətlə yanaşan və Dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş qaydalara riayət edərək təhsil verən özəl təhsil müəssisələrinə daxil olma azadlığıyla ziddiyyət təşkil edə bilməz.

Maddə 13

İstirahət və fəaliyyət vaxtları

1. Uşaq istirahət etmə və oyun oynama vaxtlarına malik olma və boş vaxtlarında yaşına uyğun qanuni fəaliyyətlə məşğul olma hüququna malikdir.

2. Uşaq mədəni, bədii və ictimai həyatda iştirak etmək hüququna malikdir.

3. Valideynləri və ya uşağın hüquqi qəyyumlarından biri bu Maddəyə müvafiq olaraq tərbiyəvi, dini və əxlaqi çərçivədə uşağın istədiyi fəaliyyətlərlə məşğul olduğu vaxt ona nəzarət etmə hüququna malikdir.

Maddə 14

Sosial həyat səviyyəsi

1. Hər bir uşağın özünü saxlama gücünə malik olmaması səbəbiylə onun ölümdən xilas edilməsi üçün qayğı və nəfəqə hüququ vardır.

2. Tərəfdar Dövlətlər milli qanunlarına müvafiq olaraq hər bir uşağın sosial təminatdan yararlanma hüququnu tanıyır.

3. Tərəfdar Dövlətlər imkan daxilində xidmət haqqını azaltmalı və uşaqları tarif və vergilərdən azad etməlidirlər.

4. Hər bir uşağın onun əqli, fiziki və sosial inkişafına müvafiq yaşayış səviyyəsi hüququ vardır.

5. Tərəfdar Dövlətlər Şəriətə görə uşağın valideynlərini və ya hüquqi qəyyumunu imkanları daxilində uşağı məcburi şəkildə dəstəkləmələri üçün lazımı tədbirlərlə təmin etməlidir.

Maddə 15

Uşağın sağlamlığı

Uşaq fiziki və psixoloji qayğı hüququna malikdir. Bu, aşağıdakı tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilməlidir:

1. Hamiləlik dövründən etibarən və anası tərəfindən, ya da ana uşağı əmizdirməyə qadir deyilsə, başqası tərəfindən təbii döş qidalandırması zamanı ananı qayğı ilə əhatə etmək.

2. Uşağın Şəriət və qanuna görə hüquqi dayəsinin xeyrinə bəzi şəriət və məhkəmə qaydalarını yüngülləşdirmə və ona verilmiş bəzi cəzaları təxirə salma, eləcə də əmizdirən qadınların və hamilə qadınların iş yükünü və iş saatlarını azaltdırma hüququ vardır.

3. Uşağın körpə və uşaq ölümü hallarının azaldılması üçün zəruri tədbirlər hüququ vardır.

4. Uşağı təhdid edən anadangəlmə və ya yoluxucu xəstəliklərin yoxluğunu təmin etmək üçün gələcək cütlərin icbari tibbi müayinəsinin aparılması.

5. Oğlan uşağının sünnət olma hüququ vardır.

6. Tibbi zərurət olmadığı müddətdə hər iki valideynin və ya digər şəxslərin ana bətnində tibbi yolla dölün dərisinin rəngini, formasını, xüsusiyyətlərini və ya cinsiyyətini dəyişdirmə məqsədilə müdaxiləsinə izin verməmək.

7. Profilaktik tibbi xidmət göstərmək, xəstəlik və yetərsiz qidalanmaya nəzarət etmək, habelə onu və anasını lazımi səhiyyə xidməti ilə təmin etmək.

8. Onların məlumatlandırılması və uşaqlarının sağlamlığını qorunmaları üçün anaları tibbi məlumatlarla və xidmətlərlə təmin etmək uşağın dövlət və cəmiyyət üzərində haqqıdır.

9. Uşağın narkotik, zəhərli və digər zərərli maddələrdən, həmçinin yoluxucu və epidemiya xəstəliklərindən qorunma hüququnu təmin etmək.

Maddə 16

Əlil və xüsusi ehtiyacı uşaqlar

1. Əlil və ya xüsusi ehtiyacı olan uşaqların tam hüquqlarını təmin edən valideynlərinin və ya qəyyumlarının şəraitinə uyğun, mümkün imkanlar daxilində xüsusi qayğı görmə haqqına malikdirlər; xidmət-

lər, mümkün olduğu dərəcədə, pulsuz və ya nominal ödənişlə göstərilməlidir.

2. Əlil və ya xüsusi ehtiyacı olan uşağa qayğının hədəfi təhsil, reabilitasiya və təlimdir; müvafiq vasitələrlə (tibbi, psixoloji, sosial, təhsil, peşə və əyləncə xidmətləri) təmin etmək, ona cəmiyyətə inteqrasiya olma imkanı yaratmaq deməkdir.

Maddə 17

Uşağın himayəsi

Tərəfdar Dövlətlər aşağıdakılardan uşağı qorumaq üçün lazımi tədbirlər görməlidirlər:

1. Narkotik, zəhərli və digər zərərli maddələrin qanunsuz istifadəsi və ya onların qanunsuz istehsalı, təşviqi və ya satışında iştirak.
2. Bütün işgəncə formaları, bütün hallarda və şərtlər altında qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya onunla qaçaqmalçılıq, onun oğurlanması və ya ticarəti.
3. Təhqirin bütün formaları, xüsusilə cinsi.
4. İslam Şəriətinə və ya dövlətlərin milli maraqlarına zidd olan mədəni, ideoloji, informasiya və kommunikasiya təsiri.
5. Uşaqların silahlı münaqişələr və müharibələrdə iştirakını əngəlləməklə onları qorumaq.

Maddə 18

Uşaq əməyi

1. Heç bir uşaq onun təhsilinin qarşısını alan və ya onun sağlamlığına, fiziki və mənəvi inkişafına zərərli göstərən riskli əmək və əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmağa cəlb edilməməlidir.
2. Hər bir dövlətin daxili qanunları məşğulluq üçün minimum yaş həddi, iş şəraiti və iş saatlarını müəyyən etməlidir. Bu qanunları pozan şəxslərə qarşı sanksiyalar tətbiq olunmalıdır.

Maddə 19

Ədalət

1. Qanuna uyğun hallar və tələb olunan zəruri müddət dövrü istisna olmaqla, heç bir uşaq azadlıqdan məhrum edilə bilməz.
2. Azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqla ləyaqət, hörmət və əsas insan hüquq və azadlıqlarına uyğun davranılmalıdır. Onun yaşında olan şəxslərin ehtiyaclarına riayət olunmalıdır.

3. Pakta Tərəfdar Dövlətlər aşağıdakılara riayət etməlidir:

a) Azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqlar böyüklərdən ayrılaraq cinayətkar uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi yerlərdə saxlanmalıdır.

b) Uşaq məhkəməyə çağırıldıqda və ya həbs edildikdə ona qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə dərhal və birbaşa məlumatlandırılmalı və eləcə də, onun yanında olmaları üçün valideynləri, qəyyumu və ya vəkili dəvət olunmalıdır.

c) Zəruri hallarda uşaq vəkil və tərcüməçi xidməti də daxil olmaqla, hüquqi və humanitar yardımla təmin edilməlidir.

ç) Uşaq məhkum edilibsə iş yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün xüsusi məhkəmə tərəfindən, hökmün yüksək bir məhkəmə tərəfindən apellyasiyası imkanı da daxil olmaqla diqqətlə araşdırılır.

d) Heç bir uşaq təqsiri boynuna almağa və ya ifadə verməyə məcbur edilməməlidir.

e) Cəza uşağın cəmiyyətə reabilitasiyası və reintegrasiyası üçün yenedən tərbiyə vasitəsi olaraq görülməlidir.

ə) Uşaqların məhkəmə məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün minimum yaş həddi müəyyən edilməlidir.

f) İddianın bütün araşdırılma mərhələlərində uşağın şəxsi həyatının toxunulmazlığına hörmət təmin olunmalıdır.

Maddə 20

Valideynlərin məsuliyyəti və mənfi təsirlərdən qoruma

1. Uşağın valideynləri və ya qanuni qəyyumu onu yaxşı təhsil və tərbiyə ilə təmin etməlidir.

2. Valideynlər və ya uşağın qanuni qəyyumu və Pakta Tərəfdar Dövlətlər normativ-hüquqi qaydalara uyğun şəkildə və İslam Şəriətinə zidd olmadan uşağı sosial və mədəni və ya sağlamlığa ziyan vura biləcək adət və vərdislərdən, onun rifahına, ləyaqətinə və inkişafına mənfi təsir göstərən, həmçinin, gender və ya digər səbəblər əsasında uşaqlar arasında ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaran təsirlərdən qorunmalıdırlar.

Maddə 21

Qaçqın uşaqlar

Bu Pakta Tərəfdar Dövlətlər maksimum dərəcədə qaçqın uşaqların və ya qanuna görə bu statusda sayılan uşaqların milli qanunvericilik

çərçivəsində bu Pakta uyğun olaraq nəzərdə tutulmuş hüquqlardan istifadə etməsini təmin etməlidirlər.

Maddə 22

Paktın imzalanması, ratifikasiyası və ya ona qoşulma

1. Bu Pakt İslam Konfransı Təşkilatının bütün Üzv Dövlətlərinin imzası üçün açıqdır.

2. Bu Pakt bütün Üzv Dövlətlərin ratifikasiyasına, və ya ona qoşulması üçün açıqdır.

3. Ratifikasiya sənədləri İslam Konfransı Təşkilatının Baş Katibliyinə təqdim edilir.

Maddə 23

Paktın qüvvəyə minməsi

1. Hazırkı Pakt iyirminci ratifikasiya sənədinin İslam Konfransı Təşkilatının Baş Katibliyi yanında depozitə qoyulduqdan sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

2. Bu Pakta qoşulan hər bir dövlət üçün Pakt, həmin dövlət tərəfindən qoşulma sənədinin depozitə qoyulduğu tarixdən etibarən otuzuncu gün qüvvəyə minir.

Maddə 24

Paktın icra mexanizmi

1. Bu Pakta Tərəfdar Dövlətlər Uşaq Hüquqları üzrə İslam Komitəsinin yaradılması haqqında razılığa gəliblər. Komitə bu Paktın bütün Tərəfdar Dövlətlərinin nümayəndələrindən ibarət olmalı və bu Paktın qüvvəyə mindiyi gündən etibarən onun icra vəziyyətini tədqiq etmək üçün İslam Konfransı Təşkilatının qərargahında hər iki ildən bir toplaşmalıdır.

2. Bu Pakta Tərəfdar Dövlətlərin üçdə ikisinin kvorum təşkil etdiyi iclasın işi İslam Konfransı Təşkilatının konfrans görüşləri üçün nəzərdə tutulmuş prosedur qaydaları ilə müəyyən edilməlidir.

Maddə 25

Qeyd-şərt, geri götürmə və düzəliş

1. Üzv Dövlətlər bu Paktın bir sıra bölmələrinə qeyd-şərtlər etmək və ya Baş Katibə xəbərdarlıq etdikdən sonra bu qeyd-şərti geri götürmə hüququna malikdirlər.

2. Hər bir Üzv Dövlət bu Paktdan geriçəkilmə hüququna malikdir. Geriçəkilmə Baş Katibə xəbərdarlıq etdikdən sonra otuzuncu gün qüvvəyə minir.

3. Hər hansı Tərəfdar Dövlət yazılı surətdə bu Pakta düzəliş etmək üçün ərizə təqdim edə bilər; əgər düzəliş İKT-yə Üzv Dövlətlərin üçdə ikisi tərəfindən təsdiq olunarsa qüvvəyə minir.

Maddə 26

Rəsmi dillər

Bu Pakt, hər biri əslinə uyğun olmaqla, ərəb, ingilis və fransız dillərindədir.

İKT YANINDA QADINLARIN HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ TƏŞKİLATININ NİZAMNAMƏSİ

PREAMBULA:

İslam Konfransı Təşkilatının Üzv Dövlətləri

İslamın qadınlara yüksək qiymət verdiyinə, eləcə də qadınların rifah və müdafiəsinin onun məqsədlərindən biri olduğuna inanaraq,

İslam Konfransı Təşkilatının Nizamnaməsini *rəhbər tutaraq*,

Üzv Dövlətlərin ümumi istəyinə və bizim cəmiyyətlərdə qadınların rolunu möhkəmləndirərək, onların bacarıqlarını təkmilləşdirərək və cəmiyyətdə fəal iştiraklarına imkan yaradaraq yüksək inkişaf tempinə nail olmaq arzusuna *cavab olaraq*,

İslam sivilizasiyasının qadınlara hörmət və ehtiram şəklində bəşəriyyətə töhfəsi ilə gücləndirilən islam dəyərlərini *rəhbər tutaraq*, islam dünyasının birgə səyləri çərçivəsində,

Qadınların ədalət və bərabər imkanlar əsasında milli cəmiyyətlərin siyasi və sosial-iqtisadi inkişafında oynadığı mühüm rolu *qəbul edərək*,

Sürətlə dəyişən və inkişaf edən müasir dünya fonunda müsəlman aləmində kişilərin dəyərli tərəfdaşı kimi qadınların təlim-tərbiyəsi, təhsili və reabilitasiyasının əhəmiyyətini *təsdiq edərək*,

Qadın məsələlərinə və islam cəmiyyətlərində qadınların rolunun inkişafına dair müxtəlif islam sammitlərinin qərar və qətnamələrini; Xarici İşlər Nazirləri Şurasının və 2005-ci ildə Məkkədə keçirilən 3-cü növbədənənar İslam Sammiti Konfransında qəbul edilmiş onillik Fəaliyyət Proqramını və 2006-cı ildə İstanbulda keçirilən İKT-nin Üzv Dövlətlərinin inkişafında qadınların rolu haqqında 1-ci konfransın, 2008-ci ildə Qahirədə keçirilən İKT-nin Üzv Dövlətlərinin inkişafında qadınların rolu haqqında 2-ci konfransın qətnamələrini, həmçinin 2009-cu ildə Dəməşqdə keçirilən Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 36-cı Sessiyasında İKT çərçivəsində təlim, reabilitasiya və qadınların qabiliyyətlərinin ötürülməsi daxil olmaqla bu yüksək məqsədlə Misir Ərəb Respublikası tərəfindən xüsusi təşkilatın yaradılması və qəbulu ilə bağlı qətnaməni *nəzərə alaraq*;

Aşağıdakılar barədə qərar qəbul etdilər:

I FƏSİL ÜMUMİ MÜDDƏALAR ƏSAS ANLAYIŞLAR

Maddə 1

Hazırkı Nizamnamədə aşağıdakı terminlər onlar üçün müəyyən edilmiş mənaları ifadə edir:

1. *Təşkilat* İKT-nin Üzv Dövlətlərində qadınların hüquqlarının müdafiəsi üzrə Təşkilat deməkdir.
2. *Şura* İKT-nin Üzv Dövlətlərində qadın hüquqlarının müdafiəsi üzrə Təşkilatın Şurası deməkdir.
3. *Üzv Dövlətlər* İKT-nin Üzv Dövlətlərində qadın hüquqları üzrə Təşkilatın üzvü olan ölkələr deməkdir.

Maddə 2

İslam Konfransı Təşkilatı yanında İKT-nin Üzv Dövlətlərində qadınların rolunun gücləndirilməsi və dəstəklənməsi ilə bağlı islam dəyərləri prinsipləri ilə yanaşı təlim, təhsil və reabilitasiya kimi müxtəlif mexanizmlərlə yaradılmış imkan, bacarıq və səlahiyyətləri olan İKT-nin Üzv Dövlətlərində Qadın Hüquqları Təşkilatı adlı xüsusi Təşkilat yaradılmalıdır.

Hüquqi status

Maddə 3

İslam Konfransı Təşkilatı çərçivəsində fəaliyyət göstərən hüquqi səlahiyyəti olan Beynəlxalq İxtisaslaşmış Təşkilat. O, İKT-nin qətnəmələrini və bu sahədə tövsiyələri həyata keçirməlidir.

Qərargah

Maddə 4

Misir Ərəb Respublikasının paytaxtı Qahirə şəhəri Təşkilatın qərargahı olmalıdır. Qəbul edən dövlət qərargah müqaviləsində nəzərdə tutulduğu kimi, Təşkilatın Üzv Dövlətlərinin və heyət üzvlərinin nü-

mayəndələrinin imtiyaz və immunitetlərini təmin etməli və Təşkilatı daimi qərargahla təmin etməlidir.

Təşkilatın məqsədləri

Maddə 5

Təşkilatın məqsədi qadınların inkişaf etməsidir. O, bu məqsədə nail olmaq üçün lazım olan hər şeyi etməlidir, xüsusilə:

1. Müsəlman qadınların hüquqlarının müdafiəsində xüsusilə də Təşkilatın iştirak etdiyi beynəlxalq səviyyədə islamın rolunu izah etməlidir.

2. Qadın hüquqları, Üzv Dövlətlərin cəmiyyətlərində rifahın və imkanların genişləndirilməsi sahəsində İKT-nin siyasəti, oriyentirləri və qərarlarının icrası üçün zəruri planlar, proqramlar və layihələr hazırlamalıdır.

3. Üzv Dövlətlərdə qadınların hüquqlarının müdafiəsi məsələləri ilə bağlı konfranslar, simpoziumlar, iclaslar və görüşlər təşkil etməlidir.

4. Qadın hüquqlarının müdafiəsi sahəsində imkanların, bacarıqların və səlahiyyətlərin möhkəmləndirilməsinə və yaradılmasına, habelə onlara ailədə və cəmiyyətdə öz missiyalarını həyata keçirmək üçün səlahiyyətlərin təqdim edilməsinə yönəldilmiş təlim və təhsil proqramlarını həyata keçirməlidir.

5. Qadın hüquqlarının müdafiəsi sahəsində insan resurslarının inkişafı üçün Üzv Dövlətlərdə milli səyləri dəstəkləməli və təşviq etməlidir.

6. Nizamnaməyə və İslam Konfransı Təşkilatının qərarlarına uyğun olaraq, Üzv Dövlətlərin cəmiyyətlərində qadınların rolunun yenilənməsinə və qadınların hüquqlarının tam həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə yönəldilmiş işləri təşkil etməlidir.

7. Üzv Dövlətlərdə qadınların rolunun gücləndirilməsi üçün tədqiqatlar aparmalıdır.

8. Qadınların sosial inkişafda iştirak etməsinə imkan verəcək məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması istiqamətində işləyərək, İKT-nin Nizamnaməsində təsbit edilmiş qadınların hüquqlarının həyata keçirilməsini fəallaşdırmalıdır.

9. Qadınlara ictimai dəstəyin istiqamətləri və üsullarını təklif etməlidir.

10. Üzv Dövlətlərə qadınlar haqqında təcrübələri müəyyən etməyə imkan verən vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq vasitəsilə informasiya şəbəkəsi yaratmalıdır.

Üzvlük

Maddə 6

1. Üzvlük Üzv Dövlətləri üçün könüllülük əsasında açıqdır.
2. İKT-nin müşahidəçi ölkələri Təşkilatda müşahidəçi statusu üçün müraciət edə bilərlər. Bu İKT Nizamnaməsinə uyğun olaraq ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların İKT-də müşahidəçi olmaq imkanına zidd deyil.
3. Bütün hallarda səsvermə yalnız Təşkilatın Üzv Dövlətləri tərəfindən həyata keçirilməlidir.

II FƏSİL EHTİYATLAR

Maddə 7

Təşkilatın ehtiyatları aşağıdakılar olmalıdır:

- Şura digər qərar qəbul etmədiyi halda, İslam Konfransı Təşkilatının Baş Katibliyinin büdcəsinə hər bir ölkənin töhfəsinin faizinə əsasən təyin edilməli olan təsbit edilmiş müvafiq səhmlərə uyğun olaraq Üzv Dövlətlərin bu təşkilata töhfələri.
- Şura tərəfindən qəbul olunduğu halda dövlətlər, beynəlxalq, regional və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən edilmiş yardım və ianələr.
- Fəaliyyət göstərilən sahələrdə təqdim edilmiş xidmətlərin qarşılığında alınmış ehtiyatlar.

İslam Konfransı Təşkilatı və ya qadın hüquqlarının müdafiəsi üzrə Təşkilatın üzvü olmayan Üzv Dövlətlər Təşkilatla əlaqədar hər hansı xərc və öhdəlikləri öz üzərlərinə götürməli deyillər.

III FƏSİL TƏŞKİLATIN ORQANLARI

Şura

Maddə 8

1. Şura Üzv Dövlətlərdə qadın hüquqları məsələləri ilə məşğul olan nazirlərdən ibarət olmalı və ev sahibi olan ölkənin naziri tərəfindən idarə edilməlidir. Şura hər iki ildə bir dəfə toplaşmalıdır. Üzv Dövlətlərdən birinin sorğusu və üzvlərinin üçdə birinin razılığı ilə növbədən-kənar sessiya çağırıla bilər.

2. Şura ilk iclasında iş üsullarını və prosedur qaydalarını qəbul etməlidir.

Maddə 9

Şura Təşkilatın ümumi siyasətini müəyyən etməli və öz fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi və təşkilatın beynəlxalq arenada təmsil olunması sahəsində proqramlar və fəaliyyət planları qəbul etməli, habelə icraçı direktoru təyin etməlidir. O, təşkilati və inzibati qaydalar dərc etməli, insan və maliyyə resurslarını və illik büdcəni tənzimləməlidir.

İcraçı Direktor

Maddə 10

Şura Təşkilatın Üzv Dövlətləri tərəfindən təklif edilmiş namizədlər arasından yenidən bir dəfə də seçilə bilən 4 il müddətinə İcraçı Direktor təyin etməlidir. İcraçı Direktor Şuranın siyasəti və qətnamələrini, eləcə də Şura tərəfindən təsdiq edilmiş proqramları, planları və layihələri icra etməklə Təşkilatın işlərinin idarə olunmasına görə məsuliyyət daşımalıdır.

IV FƏSİL YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 11

İKT-nin Nizamnaməsinin müddəaları və İslam Konfransı Təşkilatının iş qaydaları təşkilati və inzibati qaydalar, yaxud insan və maliyyə

yə resursları sahəsində Şura tərəfindən təsdiq edilmiş prosedurlar vasitəsilə hazırkı qətnamədə nəzərdə tutulmamış bütün məsələlərə tətbiq olunmalıdır.

Ratifikasiya

Maddə 12

1. Nizamnamə İKT-nin Xarici İşlər Nazirləri Şurası tərəfindən qəbul edilməli və Üzv Dövlətlərə imza və ratifikasiya üçün təqdim edilməlidir.

2. Hazırkı Nizamnamənin ratifikasiyası haqqında sənədlər İKT Baş Katibliyində saxlanılmalı və Nizamnamə İKT-nin on beş (15) Üzv Dövlətləri tərəfindən ratifikasiya olunduqdan sonra növbəti gün qüvvəyə minməlidir.

Düzəlişlər

Maddə 13

Şura Nizamnaməyə düzəlişlərin edilməsi haqqında təklifi İKT-nin Xarici İşlər Nazirləri Şurasının növbəti iclasında təqdim edilməli olan və Üzv Dövlətlərin üçdə ikisi tərəfindən dəstəklənən üzv dövlətin sorğusu əsasında müzakirə edə bilər.

Təşkilatdan çıxma

Maddə 14

1. Hər bir üzv dövlət çıxmamışdan bir il əvvəl icraçı direktora yönəldilmiş və bütün Üzv Dövlətlərə ötürülmüş bildiriş vasitəsilə Təşkilatdan çıxmaq hüququna malikdir.

2. Çıxmaq istəyini bildirmiş dövlət çıxmaq haqqında ərizə təqdim etdiyi maliyyə ilinin sonunadək öz maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirməli və sahib olduğu digər maliyyə öhdəliklərini Təşkilata ödəməlidir.

İşçi dillər

Maddə 15

Təşkilatın işçi dilləri hazırkı Nizamnamənin dilləri olan ərəb, ingilis və fransız dilləridir. Bütün dillər hüquqi qüvvəyə malik olmalıdır.

Ì ÖÍ ÄΒΘÈÚÀÒ

ΥΕΘÈΘ 3

ÄÄÉÍ ΒΞΘÄÈÄ ÙÖÄÓÄÈ ÑΒÍ ΒΒÄÈΒΘ

Öì öì äöí éä Èí ñäí Ùöäóäèäðu Äýéäí í äì ýñè. 8

Ì öèèè äý Ñèéäñè Ùöäóäèäðu Ùäääúí ää Ääéí ýèöäèä Í äèö 15

Èäöèñäèè, Ñí ñèäè äý Ì ýäýí è Ùöäóäèäðu
Ùäääúí ää Ääéí ýèöäèä Í äèö 38

Äéí äý Äèèääää Βñäñèäí äí Äþçöì ñöçèöéöí äý
Äèöü-Ñä-èèèèèèèè Äöðöí Öí ðì äèäðúí úí Äðäääí
Ääèäüðüèì äñü Ùäääúí ää Äýéäí í äì ý 50

Ì èèèè äý èäöóä Äöí èè, Äéí è äý Äèè Äçèüäèäðúí ä
Ì ýí ñöä Øýöñèýðèí Ùöäóäèäðu Ùäääúí ää Äýéäí í äì ý. 55

Öì öì è Øýðü ¹ 22: Öèèèð, Äèüääí
äý Äéí Äçääèüüü (Ì äääý 18). 60

Öðää Ùöäóäèäðu Ùäääúí ää Èí í ääí ñèèä 65

Äääúí èäð Ääðýñèí äý Äèöü-Ñä-èèèèèèèè Äöðöí Öí ðì äèäðúí úí
Èýüä Ääèèí ýñè Ùäääúí ää Èí í ääí ñèèä. 66

Äýöýí ääèèüü Ì èì äéäí Øýöñèýðèí
Èí ñäí Ùöäóäèäðu ä Ääèð Äýéäí í äì ý. 68

Äöðöí Ββí ýè-è Ì èäðäí ðèäðúí äý Ì í èäðúí Äèèý Öçäèýðèí èí
Ùöäóäèäðu úí Äí ðöí ì äñúí ä Ääèð Ääéí ýèöäèä Èí í ääí ñèèä. 70

Ää-äúí èäðúí Ñöäðöíö Ùäääúí ää Èí í ääí ñèèä 71

Àí àdèàààààà Ñàààààà Ùààààà àà Èí í ààí ñèàà 72

Èðàè Àèðù-Ñà-èèèèèè Áòòòí Òí òì àààààà ùí
Èyúa Ààèè yñè Ùààààà àà Èí í ààí ñèàà. 73

Ñí èàààà ù Ùèí àèyàèí èí Æàààààà ùí Àèúí ì àñù ày
Í í à Ýòy Ùyçààà àùòì à Ùààààà àà Èí í ààí ñèàà 75

Ùyðàè Ñèèèèèè èy ðyòòòò ààèð Ùáí ààày Èí í ààí ñèàà 76

Ì òààààà Çàì àí ù Ì òèèè ðyòòòò Ì òàààààè y
ààèð Ùáí ààày Èí í ààí ñèàà 79

Ààèí yèòàè Ñèààè Ì òí ààààààè Æòààí èàààà ùí
Ì òàààààè y ààèð 12 àààòò 1949-úó èè Òààèèè Ùáí ààày
Èí í ààí ñèààèààà à Ñàày Í òí òí èí è (Í òí òí èí è Ò) 84

Ààèí yèòàè Òàààààààààà Ì èí àèàí Ñèààè
Ì òí ààààààè Æòààí èàààà ùí Ì òàààààè y ààèð
12 àààòò 1949-úó èè Òààèèè Ùáí ààày Èí í ààí ñèààèààà à
Ñàày Í òí òí èí è (Í òí òí èí è Ò) 86

Ì yuáòèààèà Ààààà ùà Ààèð Ñààí ààòò Ì èí èí àè Æàèààèàð 88

Èðà ày Èðàè Òòòòòò Ùààààà àà Áyèàí í àì y. 90

Òyùnèè Ñàùyñèí ày Àèðù-Ñà-èèèèèè Æàààà Èí í ààí ñèàà 91

ÐÀÝÈÍ Í ÀÈ ÙÒÃÓÃÈ ÑÌÍÍ ÌÄÈÌÐ

Èí ñàí Ùòòòòòòòòò ùí ày Ìñàñ Àçààèèèèèè Ì òàààààè
Ùààààà àà Àààí í à Èí í ààí ñèàà 93

Èí ñàí ùòòòòòòòòò ùí ày yñàñ àçààèèèèèè Ì òàààààè
ùààààà àà Èí í ààí ñèàà ùí 1 ñàèè ì òí òí èí èò 113

Áaðí í ááà Öyüëöëýñeçëë äý
Bì ýeáàæüã Ì öðààèðýñeí eí Éáêóí Áèüü 114

Áaðí í ááà Öyüëöëýñeçëë äý Bì ýeáàæüã
Ì öðààèðýñeí eí (ÁÒBÌ) Ì áàðëà Ýððöòóí óí
Éáêóí Ñýí ýæè 116

Áaðí í ááà Öyüëöëýñeçëë äý Bì ýeáàæüã
Ì öðààèðýñeí eí Èðèðàè=-ü Áðàèýðèýðeí Í òì áeýí äýèýðeí eí
Éáêóí Ýððöòóí óí Éáêóí Ñýí ýæè 117

Áaðí í ááà Öyüëöëýñeçëë äý Bì ýeáàæüã Ì öðààèðýñeí eí
Éí ñáí Þè=-òñóí ý áàèð Èí í òðáí ñóí úí Èðèðàè=-ü Áðàèýðèýðeí eí
Èí í áí úàýáí Ýððöòóí óí Ñýí ýæè 121

Áóááí áðð Ñàì Ì eèè Áýeáí í àì ýñè 127

Èñèàì áà Èí ñáí Ûöáóáèáðúí à áàèð Áàüèðý Áýeáí í àì ýñè 128

Ì ÈÈÈÈ ÛÖÁÓÃÈ ÑBÍ BÄÈBÐ

Äeí e Áðeááá Açáàèüü Üáááúí áà
Açýðááèúáí Ðãñí óáèèèàñúí úí Ááí óí ó 135

Ùeí áeýò eí eó eéý ýeáý ááèè eò í óè äýñàèèýðeí eí
äý eá áeýýð ýì eáèúí eááàèèèáüðüèì áñúí à äý
òáððí ð=-óéóúóí Ì áèèeéýeýøàèèè ýñeí ý
áàððü Ì óáàðeçý üáááúí áà Açýðááèúáí
Ðãñí óáèèèàñeí eí Ááí óí ó 150

Íslam Konfransı Təşkilatının
Beynəlxalq terrorizmə qarşı
mübarizəyə dair Konvensiyası 169

Íslamda uşaq hüquqları haqqında Pakt 190

İKT yanında qadınların hüquqlarının
müdafiəsi təşkilatının nizamnaməsi 203